

ГОД XI СТУДЗЕНЬ - СЬНЕЖАНЬ № 76-81
1957 г.

БОЖЫМ ШЛЯХАМ

Ks. Bosk Łozicki

ДВУМЕСЯЧНЫ ЧАСОПІС БЕЛАРУСКАЕ РЭЛІГІЙНАЕ ДУМКІ

МАЛАМАЖАЙСКАЯ ЦАРКВА ЗБУДАВАНАЯ
ў 1407 г.

BOŻYM ŚLACHAM
(SUR LA VOIE DIVINE)

BULLETIN RELIGIEUX BIELORUSSIEN BIMESTRIEL

Année XI.

№ 76-81 Janvier-December 1957

51, rue des Sts-Pères — PARIS - VIe

Гэты нумар выходзіць як гадавік
і цана яго роўная падпісцы за
цэлы год — 350 фр.

КНІЖКІ ДА НАБЫЦЦЯ.

У Беларускіх Каталіцкіх Місіях у Лёндане і Парыжы можна купіць наступныя беларускія кніжкі:

Друя В. — Ты і яна. 250 фр — 6 шыл.
а. Л. Гарошка — Душа 40 фр. — 1 шыл.
а Л. Гарошка — Паходжаньне чалавека 20 фр. — 10 пэн.

а. Л. Гарошка — Сьв. Еўфрасіня — Прадслава Полацкая 150 фр. — 4 шыл.

Г-і Я. — Казкі № 2 — 30 фр. 15 пэн.

Г-і Я. — Казкі № 3 30 фр. 15 пэн.

Равенскі М. Арсеньева Н. — Магутны Божа. Песня з нотамі. — 5 фр. 3 пэн.

Народная казка — Музыка і чэрці 40 фр. 1 шыл.

Каваль П. — Беларусь у датах, ліках і фактах (друг. выд.) 450 фр. — 13 шыл.

Змагар А. — Случчакі-Апавяданьне—100 фр. 2 ш.

Змагар А. — Рэпка-казка — 30 фр. 15 пэн.

Малітаўнік «Божым шляхам» 80 фр. 2 шыл.

Малітаўнік «Holas Duśy» 200 фр. 5 шыл.

Камплет часапісу «Божым шляхам» за мінулыя гады 2500 фр. — 2 ф. і 10 шыл.

Карта Беларусі — 40 фр. 1 шыл.

M. Bahdanovic — Weissruthenischer Heimat. Lyrik — 50 фр. 2 шыл.

Зьвяртацца на адрасы: У Францыі:

R. P. Horosko Leo, 95, rue de Sèvres, Paris VI.

У Англіі: Rev. dr. C. Sipovic, Marian House, Holden Avenue, LONDON N. 12.

У Нямеччыне: Weissruthenischer Caritasdienst in Deutschland. (20b) Goslar/Harz, Sommerwohlenstrasse 1 A.

Грошы слаць на адрасы:

У ФРАНЦЫІ:

Chèque Postale : Paris c. 6287 44
R. P. Horosko Leo, 95, rue de Sèvres,
PARIS VI.

У АНГЛІІ:

Rev. dr. C. Sipovic, Marian House, Holden Avenue, LONDON N. 12.

У АРГЭНТЫНЕ:

Asociacion Bielorusa en la Argentina C. Coronel Sayos 2877, Valentin Alsina, Buenos Aires.

У НЯМЕЧЧЫНЕ:

Dechant Michael Moskalik. Konto, № 135259, P. Sch. A. Hannover, in Goslar,

3 беларускае народнае мудрасьці

Бог захоча і з рук адыме.

Бог і то няпрыяцеляў мае.

Бог казаў і з грэшнікамі дзяліцца.

Бог лепшы за нас гаспадар.

Бог на ўсякага долю дае.

Бог не захоча, то як ня круціся, а нічога ня зробіш.

Бог не такі, ня слухае сабакі.

Бог ня гуляе, а дабро перамярае, у аднаго возьме, а другому дасьць. Аб зьбяднеўных багачах.

Бог ня слухае, як сьвіня рухае. Ня слухае праклёнаў.

Бог праўду бачыць, але ня скоро скажа.

Бог раздаваў і нам казаў.

Бог стары гаспадар — ведае, што робіш.

Бог усякага патрэбу бачыць.

Бог што абяцае, то й датрымае.

Божае волі не пераможаш.

Бойся каровы сыпераду, каня — з-заду, а дурня — з усіх бакоў.

Больш значыць сто сяброў, як сто рублёў.

Борзая работа — чорту карысьць.

Брахлівага сабаку здалёку пачуеш.

Бяда бяду вязе, а трэцяя паганяе; пабяжыш — на бяду набяжыш, пастаіш бяда нагоніць.

Бяда заўсёды ўпары ходзіць.

БОЖЫМ ШЛЯХАМ

Год XI.

СТУДЗЕНЬ-СЬНЕЖАНЬ 1957 г.

№ 76-81

Жыцьцё Царквы

Царква, як згуртаваньне людзей, якія вызнаюць аднолькавыя праўды веры, прымаюць тыя самыя сьвятыя Тайны і маюць адно кіраўніцтва пад галоўствам аднаго Намесьніка Хрыста, ёсьць арганізацыяю такою-ж живою, як і тыя адзінкі, з якіх Яна складецца. Больш таго: Яна яшчэ мае надпрыроднае духовае жыцьцё, данае Ёй на векі вечныя самым заснавальнікам Ісусам Хрыстом. Затое ўсякія іншыя арганізацыі, якія стараюцца прыпадобніцца вонкавымі формамі да Царквы, але ня маюць самага істотнага — Божлага пачатку — ня маюць паўнаты духовага жыцьця і тым самым выяўляюць сваё зманнае аблічча.

На чым-жа палягае жыцьцё Хрыстова Царквы? На тым, што Яна займаецца ўсімі актуальнымі пытаньнямі і стараецца вырашыць іх у духу навукі Хрыста. Вось прыгляньмся да дзейнасьці Каталіцкае Царквы за апошняе стагодзьдзе і перадусім у сучаснасьці.

У дагматычнай галіне Каталіцкая Царква мае ад даўна абвешчаныя праўды веры, але акрамя таго Яна мае яшчэ скарбніцу веры ў Сьвятым Аб'яўленьні і ў Сьвятой Традыцыі, дзе месцяцца праўды веры яшчэ не паданыя да абавязковага вераваньня. З гэтага скарбу Царква карыстае ў меру патрэбы. За апошняе стагодзьдзе Сусьветныя Архірэі, карыстаючы з гэтага скарбу, абвесьцілі дзьве новыя праўды веры: у 1854 г. — аб непарочным пачацьці Багародзіцы, а ў 1950 г. — аб

унебаўзяцьці Багародзіцы. Тым самым Каталіцкая Царква выяўляе і заяўляе на ўвесь сьвет, што Яна сёньня такая-ж поўная надпрыроднага жыцьця, як і ў апостальскіх часох, калі праўды веры атрымлівалі сваю першую фармулёўку.

Ад пачатку свайго існаваньня і да нашых дзён у Каталіцкай Царкве няспынна расьце лік **сьвятых і багаўслаўленых** і тым самым выказваецца, што яна верна выконвае сваё найважнейшае пасланьніцтва — мае ад Бога ўсе ласкі, каб прыводзіць людзей нават да вяршын сьвятасьці і умела карыстае з іх.

Каталіцкая Царква заўсёды паслушна выконвала наказ Хрыста: «Ідзеце навучайце ўсе народы, хрысьціячы іх у Імя Айца, і Сына, і Сьвятога Духа, навучаючы іх выконваць усё тое, што Я загадаў вам». (Мат. (XXVII, 19-20)). І выконвае яго цяпер праз свае **місіі**, але цяпер адпаведна да духу часу ў дзейнасьці **місіянароў** кладзецца асаблівы націск на узгадваваньне мяйсцовага духавенства — чорныя і жоўтыя біскупы і кардыналы занялі сваё месца ў царкоўнай ерархіі.

Ад пару дзесяткаў гадоў вельмі ажывіўся так званы **літургічны рух**, маючы на мэце пашырэнне між найшырэйшых кругоў вернікаў разуменьне абрадавых пытаньняў і заахвочаньне да актыўнейшага ўдзелу ў абрадавых практыках. У зьвязку з гэтым рухам Апостальскі Пасад дазволіў ужываць жывыя мовы ў некаторых сакрамэнтальных абра-

дах, а так-жа дазволіў некаторыя новыя культы, як: Найсьвяцейшага Сэрца, (1856 г. для ўсяе Царквы), Найсьвяцейшае Крыж (1849 г.), Хрыста Валадара (1925 г.) і інш., але адначасна забаронена некаторыя спробы выкрыўленьня рэлігійнага культу як: культ Хрыстовага аблічча, культ Дзевы-Сьвяты і інш.

Для нас асабліва годныя ўвагі тыя новаўвядзеньні, выкліканыя літургічным рухам, якія збліжаюць літургічныя практыкі Усходняе і Заходняе Цэркваў, напрыклад: гатычныя рызы, час адпраўленьня багаслужэньняў у Вялікім Тыдні, дазвол прычасьця вернікаў у любым абрадзе дзеля пабожнасьці і інш.

У навучаньні рэлігіі ўсыяж вядуцца спробы найбольш даступнага і ўспрыямальнага паясьненьня праўдаў веры — гэта **катэхізмовы рух**. Ён абумоўлены ня толькі новымі пэдагагічнымі плынямі, але так-жа і тымі абставінамі, у якіх знаходзіцца школьніцтва ў паасобных краінах. У тых краінах, дзе ў дзяржаўных школах не навучаюць рэлігіі, Царква стараецца арганізаваць **вольнае школьніцтва**, або прынамся дадатковыя лекцыі для навучаньня рэлігіі. Сёньня Каталіцкая Царква мае сотні тысяч пачаткавых, сярэдніх і вышэйшых школаў з унівэрсытэтамі ўключна. Гэта ёсьць бадай найбольш вымоўны адказ усім тым бязбожным агітарам, якія ўсіх веруючых людзей абзываюць цемрашаламі. У краінах, дзе ўладу захапілі бязбожнікі, навучаць рэлігію ў школах забаронена і вольнае школьніцтва забаронена — тым самым бязбожнікі выяўляюць, што яны ёсьць сапраўдныя цемрашалы.

Падзел Хрыстовае Царквы бязумоўна супярэчыць навуцы Хрыста і Ягонаму выразнаму жадацьню: «каб усе было адно» (Іван XVII, 21). Дзеля гэтага Каталіцкая Царква ніколі ня спыняла стараньняў для **аб'яднаньня Цэркваў**. Гэты рух узмацаваўся за год у год. Для ўтварэньня спрыяючае атмасфэры ладзяцца шматлікія сустрэчы, зьезды, канфэрэнцыі, выдаюцца шматлікія часопісы, якія займаюцца выключна пытаньнямі аб'яднаньня. Пры тым доўгавяковая практыка паказала, што важная справа аб'яднаньня Цэркваў ёсьць справаю Божаю і дзеля гэтага акрамя прыватных малітваў, якія ў гэтым намераньні ніколі ня спыняліся, ладзяцца ўва ўсім каталіцкім сьвеце пачынаючы ад 1909 г. штогод у месяцы студні Тыдні Малітваў за аб'яднаньне Цэркваў.

Для аблягчэньня захаваньня эвангельскае навукі ў штодзённым жыцьці ўжо аддаўна тварыліся ў Каталіцкай Царкве розныя **арганізацыі**, а ў навейшых часох арганізацыйнае каталіцкае жыцьцё значна ўзмаглося. Такія арганізацыі, як: каталіцкая акцыя, каталіцкія арганізацыі моладзі, юнацкія арганізацыі, дэвацыйныя арганізацыі — існуюць амаль пры кожнай каталіцкай парахвіі ў вольным сьвеце. Створана так-жа цэлы рад фа-

ховых і прафсаюзных каталіцкіх арганізацыяў, як: аб'яднаньне каталіцкіх лекараў, аб'яднаньне каталіцкіх інжынераў, журналістаў, артыстаў і інш. На асаблівую ўвагу заслугоўваюць арганізацыі, што маюць міжнародны характар, як: міжнародная арганізацыя каталіцкіх інтэлектуалістаў «**Rex Romana**», арганізацыя для садзяньня дабрасуседзкіх адносінаў «**Rex Christi**», міжнароднае аб'яднаньне каталіцкіх журналістаў, міжнародны цэнтр хрысьціянскіх сындыкатаў. Некалькі гадоў таму створана каардынацыйны цэнтр для ўсіх каталіцкіх міжнародных арганізацыяў.

Беларускае рэлігійнае арганізацыйнае жыцьцё на бацькаўшчыне забаронена як найбольшы злочын — контррэвалюцыя, а на эміграцыі яно ня мае ніякіх абмежаваньняў, але нажалі утруднена вялікім расьсяяньнем. Аднак не зважаючы на ніякія цяжкасьці ў 1949 г. створана Беларускае Акадэмічнае Каталіцкае Аб'яднаньне «**Рунь**», якое ў 1951 г. сталася сябрам міжнароднае арганізацыі «**Rex Romana**» і тым самым вядучы сваю працу між эміграцыяю, адначасна рэпрэзэнтуюе Беларусь і ў міжнародным жыцьці. Аб дзейнасьці «**Руні**» няраз публікаваліся ў беларускай прэсе зашмемкі і артыкулы з нагоды Тыдняў студыяў.

Між усіх каталіцкіх арганізацыяў асаблівае мейсца займаюць **дабрадзейныя арганізацыі**, якія ўтрымоўваюць сірацінцы, шпіталі, дамы для старых, успамагаюць убогіх — гэта найстарэйшыя арганізацыі Каталіцкае Царквы, утвораныя для выкананьня найбольш істотнага загаду Хрыста ў адносінах да бліжніх «Што зрабілі аднаму з тых меншых братоў Маіх, — Мне зрабілі» (Мат. XXV, 40).

У сучасным сьвеце цяжка нават знайці нейкую пэважнейшую грамадскую арганізацыю без свайго **друкаванага слова**. З гэтага гледзішча Каталіцкая Царква займае далёка не апошняе мейсца. Каталіцкія газеты, часопісы, бюлетэні, зборнікі і папулярнага і навуковага характару выдаюцца на ўсіх культурных мовах сьвету. Існуюць так-жа шматлікія выдавецтвы рэлігійнае літаратуры.

Беларуская эміграцыя, не зважаючы на вялікія матэрыяльныя цяжкасьці, увесь час выдае некалькі папулярных і навуковых рэлігійных часопісаў (Ад 1946 г. да сёньня зьявілася на эміграцыі 9 назоваў беларускіх каталіцкіх пэрыёдыкаў, з іх 5 спынілі свой выхад, а 4 выходзяць далей).

У цесным зьвязку з пэрыядычным друкам працуюць каталіцкія **інфармацыйныя агенцыі**. Яны ёсьць у кожнай вольнай дзяржаве, дзе паважны працэнт насельніцтва складаюць каталікі. Найбольш ведамаю з іх лічыцца агенцыя «**Фідэс**».

У зьвязку з агульнымі грамадзкімі плынямі, якія нуртуюць у сучасным сьвеце, на асаблівую ўвагу заслугоўвае каталіцкі **сацыяльны рух**, за-

пачаткаваны энцыклікаю папы Льва XIII «*Reverum Novarum*» 15.V.1891 г. У далейшым яшчэ з'явілася некалькі энцыклікаў, якія беспасрэдна, ці пасрэдна займаліся сацыяльнымі пытаннямі з гледзішча хрысціянскае навукі. Для практычнага ажыццяўлення каталіцкае навукі адносна сацыяльнага пытання з'явіліся адпаведныя арганізацыі і што найважнейшае — з'явіліся каталіцкія **рабочніцкія арганізацыі ў форме хрысціянскіх сындykатаў**. Гэты рух спачатку вельмі кволы, з году ў год мацнее і прыступае да канкрэтных вырашэнняў найбольш жыццёва важных пытанняў у духу каталіцкае сацыяльнае навукі. У некаторых дзяржавах, як напрыклад у Францыі ад даўжэйшага часу ладзяцца Сацыяльныя Тыдні студыяў, дзе ўсебакова абгаворваюцца найбольш актуальныя сацыяльныя праблемы.

Беларуская эміграцыя так-жа жыва цікавіцца сацыяльнымі пытаннямі і ўжо ад 1945 г. існуе ў Францыі Беларуская Сэкцыя Хрысціянскага Сындykату Рабочнікаў — яна гуртуе ўсё актуальнае беларускіх рабочнікаў у Францыі.

Радзе, кіно, тэатр — так-жа не асталіся бяз увагі Каталіцкае Царквы. У шматлікіх краінах вольнага свету каталіцкія перадачы ўключаны ў радыёпраграму, а ў некаторых краінах ёсць выключна каталіцкія радыёстанцыі. Найбольшая каталіцкая радыёстанцыя ёсць у Ватыкане, якая надае свае радыёперадачы ў шматлікіх мовах, між імі так-жа і пабеларуску.

Справамі кіна займаецца спецыяльная арганізацыя Цэнтр каталіцкага кіно, яна-ж вядзе маральную ацэнку ўсіх фільмаў. Шматлікія парахвіі маюць свае радыёўстаноўкі і ладзяць рэгулярныя сэнсы.

Тэатр у старых часох быў дапаўненнем да багаслужэнняў і катэхізацыі, а сёння Каталіцкая Царква карыстаецца тэатрам для прапаганды добрых і маральна здаровых драмаў.

У некаторых з гэтых шматлікіх рухаў часам здараюцца выпадкі, што некаторыя адзінкі, ці групы робяць неадпаведныя крокі і тады вышэйшае кіраўніцтва Каталіцкае Царквы прымае адпаведныя захады для належнае наравы.

Гаворачы аб усіх гэтых рухах, ня трэба забывацца, што найбольш істотнаю працаю Каталіцкае Царквы ёсць **душпастырская праца**: выконванне сьвятых Тайнаў, навучанне праўдаў веры, аддаванне найвышэйшага культу Богу ў багаслужэннях — і ўся гэтая праца вядзецца няспынна, як няспынна тліцца ў кожнай царкве перад Найсьвя-

цейшымі Дарамі лямпадка з вечным агнём. Але і ў гэтай галіне ёсць нямала новых рухаў, як рух сьвятароў-рабочнікаў, аб якіх колькі гадоў таму шырока гаварылася на старонках перыядычнага друку.

Гэты, хоць вельмі кароткі і няпоўны абраз дзейнасці Каталіцкае Царквы, уняты ў агульных словах і абмежаваны толькі да пералічэння найбольш актуальных рухаў, даволі вымоўна сьведчыць, што Каталіцкая Царква жыве поўным жыццём і адначасна з надпрыроднымі дарамі Божае ласкі выкарыстоўвае ўсе дачасныя асягненні ўва ўсіх галінах жыцця для выканання свайго апостальства. Яна перажывае ўсе болі і радасці, якія займаюць сэрца і розум чалавека, маючы заўсёды на ўвазе сваё найбольшае заданне: давесці кожнага чалавека добрае волі да апошняе мэты людскога жыцця, якою ёсць — Бог і неба.

У падсавецкіх краінах царкоўнае жыццё дэвальваецца толькі ў рамках выконвання культу, а ўсюкую іншую дзейнасць або моцна абмяжоўваецца, або проста строга забараняецца. Такія адносіны да рэлігіі ёсць ня што іншае, як спавольненае прасьледаванне, якое спачатку стараецца спаралізаваць духовае жыццё ўсіх Цэркваў, каб потым іх зусім зліквідаваць. Але за час свайго існавання Хрыстова Царква перажывала часта розныя прасьледаванні, з якіх заўсёды выходзіла адноўленаю і ўмацаванаю. Ня інакш будзе і цяпер, бо ўжо ёсць шмат азнакаў, што ўва ўсіх падсавецкіх краінах рэлігійнае жыццё праяўляецца пры кожнай нагодзе з узростаючаю сілаю.

Затое сумна, што ў вольным свеце сустракаецца шмат вернікаў, якія не праяўляюць ніякага духовага жыцця, ня ўдзельнічаюць у ніводнай галіне рэлігійнага руху. Такая пасыўнасць можа давесці да поўнае духоўнае сьмерці, да страты апошняе мэты жыцця. Каб перасьцерагчы перад гэтым страшэнным няхасцём паклікана да працы сьвецкае апостальства. У нас беларусаў тымчасам няма гэтае арганізацыі, але яе патрэба вельмі адчуваецца. Аднак пакуль яна будзе створана неабходна памятаць, што да апостальства забавязаны кожны вернік. На сумленні кожнага чалавека ляжыць ня толькі збаўленне яго душы, але і збаўленне душ нашых бліжніх. Не дапускай-ма-ж да таго, каб нашыя бліжнія сталіся духоўнымі пакойнікамі. У радох беларускае эміграцыі не павінна быць непрактыкуючых вернікаў.

а. Леў.

Рэлігійны элемент у Беларускай народнай творчасці

У гісторыі беларускае культуры вусная народная творчасць займае адно з найбольш па-

чэсных мейсцаў і ўжо хоць-бы дзеля гэтага заслугоўвае на асаблівую ўвагу.

На працягу вякоў шматлікім народам вусная народная творчасць замянала сабою і літаратуру, і філізафічныя школы. Дакладней кажучы, яна была ўсенароднаю школаю, бо розныя сістэмы паасобных філѳафаў звычайна мелі толькі невялікі гурт паслядоўнікаў і то ўсяго на кароткі час, а філізафічныя пагляды, выказаныя ў народнай творчасці, былі школаю для ўсяго народу на працягу доўгіх вякоў. Так было і ў Беларусі. Нязлічаныя прыказкі, пагаворкі, загадкі, казкі, бытавыя і абрадавыя песні, прыпеўкі, быліны, лягэнды, пераказы — перадаваліся з пакалення ў пакаленне, вытвараючы сьветапагляд, які найбольш адказваў душы беларускага народу.

За час свайго палітычнага панявольнення беларускі народ страціў шмат сваіх скарбаў: шмат зруйнавана памятак культуры, шмат пакрадзена гістарычных скарбаў, шмат іх знішчана зусім, зрабавана бяспечныя матэрыяльныя скарбы — але за гэты час бязупынна развівалася беларуская вусная народная творчасць і сталася адною з багачэйшых у сьвеце.

Няма дзіву, што сучасныя захопнікі Беларусі не прайшлі міма гэтага вялікага духовага скарбу беларускага народу. Яны рабілі і робяць шмат старанняў, каб апаганіць гэты скарб. Сённяшняе бязбожныя валадары Беларусі добра ведаюць, што народная творчасць ёсць голасам душы народу; ведаюць, што праз вусную творчасць народ выказвае свае найглыбейшыя перакананні, свае пакаданні, сваю веру. І ўсё тое, што выказвала беларуская народная творчасць востра супярэчыла камуністычна-матэрыялістычнаму сьветапагляду, які бязбожныя расейскія верхаводы стараюцца сілаю накінуць беларускаму народу. Дзеля гэтага бальшавіцкае кіраўніцтва грубіянскім спосабам стараецца сфальшаваць аблічча беларускае народнае творчасці, уводзячы ў яе напісаныя па заказе розныя вытвары партыйных пісак, сапраўдную-ж народную творчасць імкнуцца гнобіць. Варта прыпомніць, што за час бальшавіцкага панавання на Беларусі было выдана ўсяго пару невялікіх зборнікаў беларускае народнае творчасці, пры тым нават гэтыя дробныя выданні былі знішчаны разам з старымі дарэвалюцыйнымі выданнямі пад прэтэкстам ліквідацыі нацэмаўшчыны.

Апошнім часам (ад якіх трох гадоў) у Савецкай Беларусі адчуваецца нейкае ажыўленне ў адносінах да вуснае народнае творчасці, але зноў ўсяго на толькі, каб з яе зрабіць дымную заслону, праз якую выстаўляюць камуністычныя агітацыйныя клічы быццам народную творчасць. А таму што бязбожная прапаганда неразъездзельна звязана з камунізмам, дык робяцца ўсякія намаганні, каб увесці ў беларускую народную творчасць бязбожныя выдумкі агітатараў.

Няма ніякае патрэбы ўвайходзіць у спрэчку з

людзьмі, якія сьведама перакручваюць няпрямую для іх праўду, бо яны лепш чым хто іншы ведаюць, як яны фальшуюць факты. Дзеля гэтага можна было-б наагул не закранаць гэтае тэмы, але нажалі ёсць шмат прычынаў дзеля якіх беларуская народная творчасць наагул была мала ведамая ў сьвеце і нават шматлікія беларусы, якіх цяжкія жыццёвыя абставіны адарвалі ад роднага карэння, мала яе ведалі. Таму варта звярнуць увагу ўсяго беларускага грамадства на той вартасны духовы скарб, якім ёсць вусная народная творчасць. Нас у першую чаргу будзе цікавіць найбольш істотны элемент гэтае творчасці — гэта рэлігійны элемент.

Кажучы, што найбольш істотным элементам у беларускай народнай творчасці ёсць рэлігійны элемент, мы быццам забягам напярод, але гэта на толькі ведамы факт для ўсіх тых, хто ведае беларускую народную творчасць, што да нядаўна яго ніхто не аспрэчваў. Нават такі ваюючы бязбожник, як К. Крапіва ў артыкуле аб беларускіх прыказках мусіў сьцьвердзіць: «Сярод прыказак, у якіх адбіліся вераванні народу, першае месца займаюць такія, дзе аб'ектам зьяўляецца Бог» (Кандрат Крапіва. Зборнік твораў. Том 2, стар. 391. Мінск 1956). Да гэтага сказу трэба дадаць, што такое-ж месца Бог займае наагул ува ўсёй беларускай народнай творчасці, а напрыклад абрадавыя песні дык амаль усе ёсць рэлігійныя, прызначаныя для апявання сьвятаў, як: калядныя, шчадроўскія, валачобныя, сёмушныя, купальскія, пятроўскія. А колькі ёсць глыбокарэлігійных беларускіх казак і лягэндаў! Некаторыя з іх глыбінёю сваіх ідэяў і мастацтвам формы дараўноўваюць клясычным творам сусветнае літаратуры. Напрыклад казка «Марка пякельны» гэта быццам кароценькая «Боская камедыя» Алігіерэ Дантэ.

Характэрнаю азнакаю беларускае народнае творчасці ёсць іронія — высмейванне людзей з дрэннымі нахіламі. У казках і прыказках востра бічуюцца ўсе заганы людскога характару. Зразумела, што і загану духавенства так-жа не збыходзіцца моўчанкаю. Вось такія казкі і прыказкі, дзе лакараецца нягодных духоўных, камуністычныя пісакі стараюцца прадставіць быццам выяў бязбожнага настрою. Хоць у сапраўднасці рэч маецца зусім наадварот. У тых казках і прыказках беларускі народ выказвае сваю глыбокую пашану да ўсяго рэлігіянага, да ўсяго сьвятога і таму шчыра абуралася супраць тых людзей, якія нагодныя, каб займаліся сьвятымі рэчамі.

Пры гэтай нагодзе варта заўважыць разячую непаслядоўнасць бальшавіцкае прапаганды. Калі-б крытыка дрэнных духоўных была нейкім додам бязбожнасці народнае творчасці, дык тады бальшавіцкая крытыка розных недахопаў іхных кіраўнікоў (якіх яны зліквідавалі цэлыя сотні) была-б доказам, што ў камуністычнай партыі

наагул няма ані камуністаў, ані верных партыйцаў.

Трэба так-жа заўважыць, што Сьвятое Пісаньне — кніга напісаная пад натхненьнем Сьвятога Духа, мае яшчэ больш вострыя дакоры супраць нягоднага духавенства чым беларуская народная творчасць. Напрыклад уся 23-я глава Эвангелья паводля Матэя пераказвае грозныя дакоры, якія выйшлі з вуснаў самога Ісуса Хрыста: «Гора вам, кніжнікі і фарысэі — крывадушнікі, што зачыняеце Царства Нябеснае перад людзьмі: бо і самі не ўвайходзіце і тых, што хочуць увайсці, ня пушчаеце...» Царква так-жа ня гледзіць па галоўцы нягодных духоўных. У калэксе кананічнага права ёсьць аж 202 каноны з азначеньнем караў на незахаваньне царкоўнае дысцыпліны. Аднак з гэтых фактаў яшчэ ніхто, маючы здаровы розум, не займеў ніколі думкі гаварыць аб бязбожнасьці Хрыста, ці Хрыстовае Царквы. І толькі бязбожныя агітатары ў Савецкай Беларусі надумаліся здаровую крытку заганных людзей перакруціць на свой бязбожны капыл, прамоўчаючы пры гэтым найбольш істотную частку народнае творчасці.

Свае філізафічныя і рэлігійныя перакананьні народ выказвае найбольш ясна ў прыказках. Не дарма іх называюць скарбам народнае мудрасьці. Таму ў далейшым, разглядаючы рэлігійны элемент у беларускай народнай творчасці мы абмяжуемся перадусім спасылкамі на прыказкі і пагаворкі.

Для беларускага народу праўда аб існаваньні Бога ёсьць бяссумніўна пэўнаю і дзеля гэтага для падцьверджаньня якоесь бяссумніўна пэўнае праўды ужываецца пагаворка: «Як Бог на небе». Аб пазнаньні-ж Бога гаворыцца каратка:

Бога ня бачыш, але чуеш.

Што да прыметаў Бога, дык народная мудрасьць больш зьвяртае ўвагу на тыя прыметы, якія выяўляюцца ў Божай дзейнасьці. Перадусім Бог зьяўляецца **абсалютным** валадаром сусьвету:

Бяз божае волі нічога ня станецца.

Бог бярэ, Бог і дае.

Бог захоча, і з рук адыме.

Бог лесу не параўнаваў, дык і людзей не раўнуе.

Бог так дае, як сам знае.

Бог усё можа.

Бяз Божае волі нічога ня станецца.

З Богам кантрактаў ня робіш.

З Богам не спрачацца.

З Богам ні біцца, ні судзіцца.

З Богам таргаваньня будзеш.

З Богам у суд ня пойдзеш.

І людзі не могуць, калі Бог не паможа.

Каго Бог злучыць, ніхто не разлучыць.

Тое будзе, што Бог дасць.

У Бога нічога ня трудна.

Як Бог скажа, так і будзе.

Як Бог сьвет тварыў, дык цябе розуму ня пытаў.

Як абсалютны Валадар сусьвету Бог ёсьць **усемагутным**. Але з гэтага гледзішча ў дачыненні Бога да людзей беларуская народная мудрасьць часам заходзіць задалёка і ня ўзглядае тае акалічнасьці, што Бог адзін раз даўшы чалавеку вольную волю, ніколі яе ня зьнішчае, ня гледзячы на сваю ўсемагутнасьць. А па-за тым выказваньне народнае мудрасьці аб Божай усемагутнасьці правільнае:

Бог захоча і сьляпы ўбача.

Бог не захоча, то як ня круціся, а нічога ня будзе.

Божае волі не пераможаш.

Бог з людзей робіць ігрыско, аднаго ўгару, а другога нізко.

Бяз Бога людзі не памога.

Бяз Бога ні да парога, а з Богам хоць за мора.

Над Бога няма нікога.

Ніхто ў Бога ня быў, з Богам не меркаваўся. Зн. Ніхто ня ведае Божых плянаў і не ўмаўляўся з Ім.

Сілаю ў Бога ня возьмеш.

У Бога ўсё напагатоце.

Чалавек круціць, а Бог разкручвае.

Што Бог дасць, тое і будзе.

Божа ўсемагутнасьць праяўляецца ця толькі ў пэўных дачыненнях, але ўва ўсім і на кожным мейсцы, Ён **усюдыприсутны**:

Ад Бога нідзе не схаваешся — усюды знойдзеш.

Ад Бога нікуды не ўцічэш.

Зусім згодна з аб'яўленаю багасловіяю беларуская народная мудрасьць прымае як бясспрэчную праўду, што Бог ёсьць **усёзнаючым**:

Бог бачыць з неба, чаго каму трэба.

Бог адзін ведае, а ня мы грэшныя.

Бог ведае, хто як абедае.

Бога ня думай амбмануць.

Бог найлепш ведае, хто чаго варт.

Бог усё бачыць, усё ведае; ад Яго нічога ня ўтоіш.

Грэх не схаваеш у мех — Бог далёка бачыць.

Заўтра аднаму Богу ведама.

Ня строй жарцікаў, Бога не абманеш.

Перад Бога нідзе не схаваешся.

Неразлучна зьвязана з папярэднімі Божымі прыметамі Ягоная **мудрасьць**. І так як Божыя прыметы твораць у сабе адну непадзельную суцэльнасьць, падобна і прыказкі часта выказваюць некалькі прыметаў адначасна, але дзеля эканоміі мейсца паўтараць іх ня будзем:

Бог ведае, што робіць.

Бог лепшы за нас гаспадар.

Бог так дае, як сам знае.

Бог стары гаспадар — ведае, што робіць.
Ведаў Бог, што ня даў сьвіні рог, а то
ўвесь сьвет перавярнула-б.
Нам Бога ня вучыць, сам знае.
Так як ведаў Бог, чаму не параўнаваў го-
раў і далінаў, так ведае, чаму людзей
не раўнуе.

Калі Божая мудрасьць часам можа вылавацца
людзям вельмі строгаю, дык затое іншая азнака
злагоднівае яе — гэта **доўгацярплівасьць**. Бог
ніколі не сьпяшаецца вымерваць людзям сваю на-
гароду, ці кару:

Бог доўга цярпіць.

Бог цярпеў і нам казаў.

Сабака і на Бога брэша, а Бог маўчыць.

Зразумела, што доўгацярплівасьць не абмя-
жоўвае свабоднае **Божае волі**, ад якое залежыць
увесь сусьвет, а тым самым і чалавек:

Усе пад Богам жывём.

Чалавек жыве з Божае ласкі.

Чалавек працуе, а Бог ім кіруе.

Часам людзям здаецца, што Бог запавольна
выказвае сваю волю і сваю кіруючую руку і тут
беларуская народная мудрасьць зусім згодная з
багаслоўскаю навукаю, што для Бога часу няма,
а ўсе свае **пляны і абцяцанкі** Ён выконвае непамы-
слна ў найбольш адпаведны момэнт:

Абцяў Бог даць, але казаў пачакаць.

Бог ня стучон, а лучон.

Бог праўду бачыць, але ня скоро скажа.

Бог, што абцяе, тое й датрымае.

Найбольш істотныя Божыя абцяцанкі адносяцца
да вечнага шчасся ў будучым жыцці, але ў да-
часным жыцці кожнага чалавека Бог выстаўляе
на **пробу**, дзеля гэтага і кажацца:

Каго Бог любіць, таму крыжык дае,
бо ведама, што вечнае шчасце трэба заслужыць
і ў звязку з гэтым народная мудрасьць добра
азнае сапраўдны **сэнс цярпеньня**:

За цярпеньне дасць Бог збаўленьне.

На гэтым сьвеце адпакутуеш, на тым ня
будзеш.

Акрамя гэтага глыбокага сэнсу цярпеньня ча-
ста Бог яго пасылае як **перасьцярогу** людзям, каб
яны апамыталіся:

Бог пакарае, Бог і памілуе.

Бог засмуціць, Бог і пацешыць.

Ня Божае караньне, а сваё дураваньне.

Як трывога, дык і да Бога.

Калі перасьцярога не памагае, тады грэшнікам
Бог пасылае больш **даймаючыя дачасныя кары**:

Бог за ліха ліхам плаціць.

Забыўся аб Богу, Бог аб ім забыўся.

З Богам жартаў няма.

З Богам кепскія жарты.

Каго Бог хоча пакараць, таму перш розум
адыме.

Калі Бог разгневаецца, то няпрямцеляў
пашле.

Кары ёсьць розныя, за лёгкія правіны праз
шчырую пакуту можна нават унікнуць кары, але
за нявінна пралітую кроў пакараньне нямінчае,
бо:

Нявінная кроў будзе плакаць перад Богам
аб помсту.

Дачасныя кары, хоць і нясуць з сабою цяр-
пеньне, але маюць на мене збаўленьне чалавека.
Што-б з чалавекам ня сталася, але да апошняе
хвіліны дачаснага жыцця Бог не пакідае чала-
века:

Чалавек у няшчасці а Бог у парозе.

Наагул ува ўсёй дзейнасьці, а парадусім у
адносінах да людзей, Бог заўсёды выступае як
найлепшы **нябесны Айцец**:

Бог бачыць сірочыя сьлёзы.

Бог дае на ўсіх долю.

Кожны аб сабе, а Бог аб усіх.

На ўсякага Бог родзіць.

Пры тым нават і ў пакараньнях:

Бог ласкавей судзіць за людзей.

Каго Бог любіць, таго не загубіць.

А любіць Ён усіх людзей і адпаведна да па-
трэбы нікому не адмаўляе свае **помачы**, якая па-
трэбна ўсім:

Бяз Божае помачы нічога ня зробіш.

Дапамог Бог зрабіць, дапаможа і спажыць.

З адным Богам на сто ворагаў.

За сіратаю Бог з калітою.

Калі-б ня Бог, хто-б нам дапамог.

Калі Бог ня дасць, то і людзі не памогуць.

Калі будзем у Бога годны, ня будзем га-
лодны.

Над удавою Бог з калітою.

Удаецца, калі хто з Богам бярэцца.

Хто Богу, таму і Бог.

Хто-ж нам дапаможа, калі ня Ты, Божа!
Як Бог адбярэ, то і людзі добрыя не па-
могуць.

Як Бог адступіцца, то і добрыя людзі не
памогуць.

Як Бог дапаможа, то усё пераможам.

Сьведамасьць таго, што Божая і караючая і
мілуючая рука заўсёды кіруе чалавека да добра,
выклікае шчырую **ўдзячнасьць**:

За ўсё Богу дзякуйма.

За ўсё хвалім Бога.

Характэрна, што беларуская народная муд-
расьць вельмі трапна азначае **спосаб Божае по-
мачы**:

Калі Бог памілуе, то чалавека пашле.

Схоча Бог даць, то знойдзе кім паслаць.

Народная мудрасьць строга асуджае тых, хто
дрэнна разумее Божую помач і спасылаючыся на яе
апраўдвае сваё гультайства. Бязьдзейнасьць
ёсьць грахом, бо-ж Бог дае чалавеку **сілы на тое**,

каб карыстацца імі, а не на тое, каб яны марнаваліся:

Адважнаму і Бог памагае.
Бог ды Бог, але і сам ня будзь плох.
За старанным Бог.
Калі хочаш, каб даў Бог, сам ня будзь плох.
На Бога надзейся, але і сам рук не апускай.
На Бога спадзявайся, але і сам, нябож, старайся.
«Памажы Божа!» да-й ты не ляжы, нябожа.
Працуй, нябожа, і Бог дапаможа.
Сьцеражонага і Бог сьцеражэ.
Хто позна ўстае, таму Бог не дае.
Хто стараецца, таго Бог ня цураецца.

Акрамя прыродных сілаў, якімі Бог абдзяляе чалавека ад нараджэння, Ён укладае ў душу кожнага жаданьне да духовага росту. У першую чаргу гэта павінна праявіцца ў набыцці бага-слоўскіх і грамадзкіх **цнотаў**. Калі-ж замест цнотаў у душы чалавека закарэняцца заганы, гэтых людзей народаня мудрасьць асуджае вельмі востра.

Гордага Бог з неба скідае.
Хто без надзеі ў Бога, той плача многа.
Хто Бога не баіцца, той баіцца людзей.

Асуджаючы заганае жыццё і ўсе дрэнныя нахілы, народная мудрасьць прадстаўляе адначасна цноты ў іх сапраўдным сьвятле, каб ніхто ня думаў, што цнатліваму чалавеку жыццё будзе йсьці як па масьле, не: **цнатлівае жыццё**, гэта пабожнае жыццё. І цнатлівым людзям Бог часам можа пасылаць жыццёвы крыж цяжэйшы, як ліхадзеям, але ўва ўсіх цярпеньнях цнатлівым людзям Бог дае асабліваю ласку нясыці жыццёвы крыж з унутраным супакоем, бо:

Добраму Бог памагае.
Добрых людзей Бог не забывае, хлеб да хаты пасылае.
Госьць на дварэ і Бог на дварэ.
Каго Бог любіць, таго не загубіць.
У простых сэрцах Бог спачывае.
Хто для людзей добры, той і ў Бога шчаслівы.
Хто з Богам, з тым і Бог.
Хто знае Бога, той знае ўстыд.
Хто на праўдзе жыве, таму Бог дае.
Шчырага Бог любіць, але долі не дае.
Шчыраму і Бог памагае.
Шчырая каянка Богу міла.

Цнатлівае жыццё вымагае ад чалавека ня-мала ахвяраў і вялікага гарту волі, але праз гэта чалавек збліжаецца да Бога, бо цнатлівае жыццё ёсьць праведным жыццём, а Бог любіць праўду і праўдамоўнасьць:

Адзін Бог праўду любіць.
Бог любіць праведніка, а чорт ябедніка.
Бог не такі, ня слухае сабакі.
Бога ня думай абмануць
Бог усякага праўду бачыць.
За праўду Бог стаіць.
За справядлівым Бог.
Праўда груба, але Богу любя.
У аднаго Бога праўда.

Затое крывадушных людзей Бог моцна ня-любіць і асабліва гідзіцца крывадушнаю пабож-насьцю, ці як яе інакш называюць **фарысэіствам**:
Анёлам ляцеў, а чортам сеў.
Абрыд і Богу і людзям.
Калі трывога, тады да Бога, а як па тры-возе, дык і па Бозе.
Людзей ашукаеш, а Бога не.
Махлярствам да Бога ня дойдзеш.
Набожны, як жыв падарожны.
Набожны, як конь сьвятога Юр'я; сьвяты Юры да касьцёла, а конь да кабылы.
Перад Богам кленчыць, а людзей мэнчыць.
Гэтак сама востра асуджаецца **грэх**, як вялі-кае зло, да якога нельга адносіцца абьякава:
Грэх не схаваш у мех, Бог далёка бачыць.
Грэх ня сьмех — не адстане, хіба папу (ксяндзу) аддасі.

Ня менш востра асуджаецца **нягодных духоўных**, што служыць:

Не для Ісуса, а для хлеба куса.

асабліва тады, калі яны на сьвятарства глядзяць выключна, як крыніцу нажывы:

Каму мярцьвец, а каму таварэч.
Ксёндз кажа: «Падай, Божа, што высока, а што нізка, дык я і сам вазьму».
Поп адно ўмее, як браць, а ня знае, як даваць.
Поп і за жывога і за мёртвага бярэ.
Поп людзей карае, а сам ліха мае.

Народ асуджае дрэнных духоўных перадусім дзеля таго, што высока цэніць сьвятарскае становішча, якое павінны выконваць «залатыя людзі»:

Даўней былі чашы дзеравянныя, але папы залатыя, а сёньня чашы залатыя, але папы дзеравянныя.

Усё, што патрэбнае чалавеку для прыроднага і надпрыроднага жыцця, Бог дае ці то ў форме прыродных сілаў, ці ў форме надпрыроднае ласкі, аднак для ўтрыманьня, умацаваньня і паволь-шаньня ласкі неабходная **малітва**, яна так-жа патрэбная для ўсякае іншае надпрыроднае по-мачы і для падтрыманьня духовага жыцця на-агул:

Бога ня купіш, Ён толькі па малітвам дае.
Богу маліся і надзею мей.
Ездеш у дарогу, памаліся Богу.

Не хваліся, упярод Богу памаліся.

Так нам Бог дае, як мы просім.

Хто Бога просіць, таму Бог дае.

Ведама, што малітва гэта зварот да Бога, каб Яго або славіць, або прасіць, або дзякаваць, але ўжо ад якоў так вядзецца, што найчасцей да Бога звяртаюцца з просьбамі ці то ў форме малітвы, ці ў форме кароткіх заклікаў, аднак **ня ўсе просьбы Бог выслухоўвае** і ў гэтым народная мудрасць бачыць сапраўдную дабразычлівасць Бога да людзей і бесканечную Боскую мудрасць. Падумаць толькі, якое шчасце для людзей, што Бог ня выслухоўвае праклёнаў:

Бог ня слухае, як сьвіня рухае.

Дзе «бадай» умяшаецца, там Бог адступаецца.

Калі-б Бог слухаў пастуха, то з чарады ні нагі не асталося-б.

Патуль Бог нам даваў, пакуль «бадай» не ўмяшалася.

Дзеля гэтага без дакораў, але з належнаю павагаю выказваецца прызнанне Богу нават тады, калі Ён дзейнічае **зусім інакш**, як гэтага хацелі-б людзі:

Людзі так, а Бог інак.

Нечага на Бога грашыць.

Чалавек так думае, а Бог іначай.

Бо ў сваім кіраўніцтве сусветам і людскою доляю Бог усё робіць паводля сваіх плянаў і найлепш чалавеку будзе тады, калі ён зможа ўцяніць накіраванне Божых плянаў:

Ні думаў ні гадаў, а так Бог даў.

Чалавек працуе, а Бог ім кіруе.

Чалавек страляе, а Бог кулі носіць.

Таму, калі Бог і пакрыжвае людзкія меркаванні, дык Ён робіць гэта дзеля добра людзей, бо як усюды, так і асабліва ў раздаванні сваіх ласкаў Бог **добры для ўсіх**:

У Бога няма ні багатых, ні бедных: усе роўныя.

У Бога ўсе роўныя: няма горшых, ні лепшых.

А калі так, дык Божае кіраўніцтва і Божую волю трэба ўспрымаць з **надзеяю і даверам**, што толькі ўзгоднішы сваю дзейнасць з Божаю воляю чалавек робіць найразумней:

Абы Бог і добрыя людзі, то усё добра будзе.

Без надзеі на Бога людзі не падмога.

Дасьць Бог дзень, дасьць і дарогу.

Дасьць Бог дзеці, дасьць і на дзеці.

Няхай так Бог дае, як Сам знае.

Няхай так будзе, як Богу падабаецца.

Нажаль людзкая натура вельмі **прывярэдлівая**, таму:

І Бог усім не дагодзіць.

Бог і то няпрыяцеляў мае.

З гэтага гледзішча ў адносінах людзей да Бо-

га вялікі ўплыў мае **матэрыяльнае становішча** людзей:

Бедны Бога памятае, а багаты ўсіх забывае.

Сьведамасьць усяго вышэй сказанага ад якоў дыктавала беларусу **практычныя рады** на штодзень:

Ад Бога пачынайма.

Бога не забывай, чужых грахоў не перасуджвай.

З людзьмі жыві, а з Богам памірай.

Не гані Бога ў лес, калі ў хату ўлез. Не наракай.

Не гняві Бога.

Памажы чалавеку ў худабе, то дасьць Бог і табе.

Гэтыя рады беларускі народ ня толькі ведаў, але іх практычна выконваў, стараючыся быць у заўсёднай лучнасьці з Богам, як гэта ясна выяўлялася ў розных **пажадзеньнях**:

Барані, Божа, ад напасыі.

Дай, Божа, анельску сыць, а мядзьвежу сілу.

Дай, Божа, даваць, а не прасіць.

Дай, Божа, замаладу косці грызыні, каб на старасьць мякш есьці.

Дай, Божа, заўсёды сьмяянца, а ніколі плакаць.

Дай, Божа, і сьмерць, абы не пад плотам.

Дай, Божа, каб было гожа.

Дай, Божа, на жыцьцё, на быцьцё, на добрае здароўе і на доўгі век.

Дай, Божа, на сваёй лаўцы ўмерці.

Дай, Божа, памяць.

Дай, Божа, працаваць, абы ўлома начаваць.

Дай, Божа, разам двое: і шчасьце, і здароўе.

Дай, Божа, старым вочы, а маладым розум.

Дай, Божа, у добры час сказаць, а ў ліхі памаўчаць.

Дай, Божа, усё ўмень, але ня ўсё рабіць.

Дай, Божа, чуае бачыць.

Каб тваё слова, ды Богу ў вуха.

Тую-ж самую глыбокую пабожнасьць можна бачыць у беларускіх прывітаньнях працуючым: «Памажы, Божа!», «Прыспарай, Божа!», «Прыступі, Божа, к нашаму пачатку!», «Радзі, Божа!», «Сыць, Божа!».

Усё вышэй сказанае ёсьць толькі дробнаю часткаю рэлігійнага элементу ў беларускай народнай вуснай творчасьці. Тут няма прыкладаў з казак, лягэндаў, жартаў з заклікамі Бога, і як на пачатку ўспаміналася — прыкладаў з абрадавых песень, але і з таго, што вышэй сказана, відаць аж лішне ясна, што рэлігійнасьць беларускага народу, выказаная ў вуснай творчасьці, ёсьць глыбокаю і шчыраю. Між іншым у гэтай-жа творчасьці ёсьць прыгожы адказ сучасным бязбожным большавіцкім верхаводам, якія стараюцца сіламою

залічыць у народную творчасць блюзьнерскія выдумкі бязбожных пісакоў:

Можна сабацы і на Бога брахаць.

Ліхі ні Бога не баіцца, ні людзей ня слушае.

Ня конь вязе, а дарога; ня Бог паганяе, а пуга.

Хто Бога не баіцца, той і людзей не шануе.

Ужо ад даўна вядома, што «пабожнасць народных масаў ёсць непарушная, як вада ў глыбінях мора; плыні марское паверхні яе ня могуць пацягнуць за сабою, ані агрэць» — як гэта трапіна сказаў бельгійскі вучоны Фр. Кюмон (1868-1947). Таму ўсе намаганні жменькі бязбожнікаў засланіць сапраўднае аблічча духовага жыцця беларускага народу астануцца ня чым іншым, як намаганні таго казачнага асла, які сваімі вусамі хацеў засланіць сонца.

На прыцягу свае доўгавяковае гісторыі беларускі народ няраз перажываў вельмі цяжкія пэрыяды. Аднак ніколі не зьняверваўся ў тое, што пераможа ўсе цяжкасці жыцця і дачакаецца лепшае будучыні. Беларусы з упэўненасцю казалі: «Перажылі канстытуцыю, перажывём і гэтую долю куцую». У падтрыманні гэтае непакіснае веры і нязломнага духу змагання мела вялікі ўплыў вусная народная творчасць, прасякнутая глыбокаю рэлігійнасцю. Дзеля гэтага сёння, падобна як гэта было заўсёды, беларускі народ, не зважаючы на ўсе цяжкасці, якія цяпер перажывае, верыць у лепшае заўтра. А зарукаю непакіснае веры ў перамогу ёсць гарт волі, выраблены глыбокаю рэлігійнасцю, якое ня змогуць знішчыць ніякія варожыя сілы.

а. Л. Гарошка.

Айцец Архімандрыт Фабіян Абрантовіч

(1884—1940)

1. 1884—1926

Святарства, студыі

Айцец архімандрыт Фабіян Абрантовіч ёсць вялікім сынам беларускага народу. Ягонае імя ўпісана залатымі літарамі такжа ў гісторыю Каталіцкае Царквы наагул і Беларускае ў асаблівасці, якой ён аддаў усе свае таленты і ўканны — сваё жыццё.

Яго асоба і дзейнасць заслугоўваюць на больш абшырныя студыі, чымся гэты сьціплы артыкул. Магчыма ў недалёкай будучыні, калі канчаткова зьбяруцца і ўпарадкаваныя ягоныя біяграфічныя матэрыялы, прыступім да выдання яго поўнага жыццяпісу.

У жыцці айца Фабіяна можна разрозніць два пэрыяды: першы — 1884—1926, гэта значыць ад нараджэння да ўступлення ў закон Айцоў Марыняў; другі — 1926-1940, ад уступлення ў закон Айцоў Марыянаў да яго мучаніцкай смерці. Для яснасці яшчэ ў гэтых пэрыядах пастараемся вызначыць адпаведныя падраздзелы.

Фабіян Абрантовіч радзіўся ў старадаўнім беларускім горадзе — Наваградку 14 верасня 1884 г. Тымчасам мы нічога больш не знайшлі аб бацькох будучага святара, апроч таго, што яны ня былі заможнымі, але шчыра веруючымі, практыкуючымі каталікамі. У сям'і Фабіяна Абрантовіча было чацьвёра дзяцей: Фабіян, яго брат Казімер і дзве сястры.

Скончыўшы пачатковую і сярэднюю школу на бацькаўшчыне і чуючы ў сабе пакліканне да духоўнага стану, Фабіян уступіў ў рыма-каталіцкую духоўную Сямінарыю ў Пецярбурзе. Там-жа пасля ў Ката-

ліскай Духоўнай Акадэміі ён здабывае ступень магістра тэалёгіі. На святара Фабіян Абрантовіч быў высвячаны 9 лістапада 1908 г. Як аднаго з найбольш выдатных вучняў у Акадэ-

мій паслалі яго царкоўныя ўлады на далейшыя студыі ў заходнюю Эўропу. Выбар выпаў на каталіцкі Універсітэт у Бэльгіі ў Лювэне, які славіўся тады асабліва высокім узроўнем навукі наагул і пашырэннем кірунку, ведамага ў філязофіі пад назовам нэа-схаластыкі. У Лювэне закончыў студыі а. Фабіян Абрантовіч са ступеняй доктара філязофіі, пішучы навуковую працу на тэму філязафічных канцэпцыяў Лоскага. Паколькі ведама, а. Фабіян быў першым беларусам, які кончыў вышэйшыя студыі ў Лювэнскім універсітэце з тытулам доктара.

Тымчасам не ўдалося ўстанавіць дакладнае даты, калі а. Фабіян уступіў у Лювэнскі Універсітэт і калі яго закончыў, бо дакумэнты адносна яго асобы і шматлікіх ягоных сяброў былі знішчаны ў часе першае сусветнае вайны. Найбольш праўдападобна, што Лювэн ён пакінуў у 1912 годзе і тады-ж вярнуўся назад у Пецябурж.

Прафэсура ў Пецябуржэ

У царскай Расеі знайходзілася ў Пецябуржэ адзіная каталіцкая сэмінарыя на ўсю аграмадную Магілёўскую архідыяцэю. Там-жа была адзіная Каталіцкая Акадэмія, куды йшлі здальнейшыя сэмінарысты і магіі там здабываць тытул кандыдата, або магістра.

Айцец Фабіян Абрантовіч быў пакліканы на прафэсара ў Пецябурскай Каталіцкай Сэмінарыі. У той час было шмат выдатных адзінак сярод прафэсараў як у Сэмінарыі, так і ў Акадэміі — былі яны з розных нацыянальнасьцяў. Успомнім тут сяброў а. Фабіяна беларусаў: а. д-ра праф. Белагаловага Язэпа, д-ра праф. Эпімах-Шыпіллу Браніслава, а з палякаў: кс. д-ра праф. Сьвірскага, кс. д-ра праф. Фалькоўскага — якія сёньня ў Польшчы біскупамі; з летувісаў: кс. д-ра Рэклайтиса, кс. д-ра праф. Бучыса пазьнейшага біскупа і гэнэрала Айшоў Марыянаў, і інш.

У Пецябуржэ а. Фабіян належаў да групы актыўных беларускіх сьвятароў, якія разам з беларускаю інтэлігенцыяю імкнуліся стварыць моцны грунт для беларускага рэлігійнага адраджэньня.

Пры гэтай нагодзе варта прыпомніць, што ўжо на пачатку XX-га стагодзьдзя ў Пецябуржэ была зарганізавана беларускімі студэнтамі: Вацлавам Іваноўскім і Алёзіяй Пашкевічанкай («Цёткай») першая беларуская арганізацыя «Беларуская Рэвалюцыйная Грамада», якая на першым сваім зьездзе ў 1903 г. пераіменавалася ў «Беларускую Сацыялістычную Грамаду». І ў тым-жа 1902 г. паўстаў у Пецябуржэ «Кружок Беларускае Народнае Прасьветы і Культуры». З гэтага спачатку нелегальнага гуртка ў 1906 г., гэта значыць пасля выданьня маніфэсту аб рэлігійнай і грамадзкай вольнасьці, было створана пад кіраўніцтвам праф. Браніслава Эпімах-Шыпіллы беларуская выдавецкая супалка

«Загляне сонца і ў наша ваконца». У 1912 г. пачаў выходзіць літаратурны навуковы часопіс «Маладая Беларусь», а ў 1914 г. выходзіць у Пецябуржэ студэнцкі часопіс «Раніца».

Больш менш у тым-жа часе там паўсталі наступныя беларускія арганізацыі: Беларускі Навукова — літаратурны Кружок студэнтаў Пецябурскага Універсітэту, Беларускі Студэнцкі Хаўрус пры Сельска-гаспадарскім Інстытуце і арганізацыя Студэнтка Пецябурскіх Жаночых курсаў. Побач гэтых арганізацыяў існаваў ад 1912 г. Беларускі Гурток у Каталіцкай Духоўнай Акадэміі, да якога належалі амаль усе беларускія каталіцкія сьвятары, якія часова ці стала знайходзіліся ў Пецябуржэ. У 1916 г. там пачалі выходзіць беларускія часопісы «Сьветач», «Дзяньніца» і ад 8-Х-1917 г. «Крыніца».

Як бачым, беларусы ў царскай сталіцы над Нявою былі зарганізаваны даволі добра і нямала рабілі для культурнага і рэлігійнага адраджэньня свае бацькаўшчыны.

Айцец Фабіян быў адным з актыўных удзельнікаў таго руху і творча прычыняўся да яго разьвіцьця. Разам з іншымі сьвятарамі ён арганізаваў Зьезд беларускага каталіцкага духавенства ў Менску, які адбыўся 24—25 траўня 1917 г. і на якім ён чытаў рэфэрат «Акцыя прасьветная». Ён так-жа разам з а. Лук'янам Хвецкам запачаткаваў у траўні 1917 г. Беларускаю Хрысьціянскую Злучнасьць, якая пазьней, зьмяніўшы назву на Беларускаю Хрысьціянскую Дэмакратыю, пад кіраўніцтвам а. Адама Станкевіча праіснавала да другога сусветнае вайны.

Апрача прафэсарскіх заняткаў у Сэмінарыі і апрача розных справаў спалучаных з грамадзкаю і культурнаю дзейнасьцю, а. Фабіян выкладаў так-жа Закон Божы ў гімназіі пры касцэле сьв. Кацярыны. Якое ўражэньне рабіў тады на вучняў прафэсар настаўнік, мы даведваемся з вуснаў сн. Пятровіча, які знайшоўшыся цяпер на эміграцыі, апісаў свае ўражэньні ў польскім тыднёвіку «Жыцце», што дагэтуль выходзіць у Лёндане.

Пятровіч між іншым піша: «Сярод прафэсараў, што вучылі ў нашай гімназіі, апрача палякаў і расейцаў, ведамых прафэсараў і лацэнтаў Пецябурскага Універсітэту, былі так-жа прафэсары з Духоўнае Рымска-Каталіцкае Акадэміі, слаўнае з падрыхтоўкі сьвятароў у Расеі... Да групы прафэсараў належаў тады яшчэ малады др. філязофіі кс. Ф. Абрантовіч. Ён заваяваў маю ўвагу прыватным удумлівым абліччам як і агульным выглядам. Сярэдняга росту, даволі танкаваты, але з нахілам акругляцца на абліччы і ў фігуры, з пэнснэ ў залатой тонкай аправе, рабіў ўражэньне чалавека вельмі ўдумлівага, жывучага інтэнзыўным інтэлектуальным жыцьцём. Яго навучаньне рэлігіі, нядзельныя казаньні, рэкалекцыі для вучняў вы-

значаліся заўсёды глыбінёю думкі, арыгінальным падыходам, нябудзённым красамоўствам, а што найважнейшае, цвёрдым перакананнем, што паказвала ягоную пабожную рэлігійную натуру і гарачую думку аб Богу. Як школьнае навучанне, так казанні і прамовы адрозніваліся інтэнзыйнасцю даследаванае думкі і хаця грунтаваліся на здысцыплінованых пачуццях, выроўніваліся спекулятыўным філізафічным тонам. Я, як гарачы ад маладосці гуманіст, быў заўсёды пад уражэннем, што малады і вучоны сьвятар даканаў адразу акт аўтадэтэрмінізму, сьведомы свае творчае асаблівасці, выбіраючы дабравольна дарогу свайго паклікання і прызначэння ў сьвятле тых талентаў, дадзеных яму Богам, якія пабольшацца ў два, або і ў дзесяць разоў. Тым пакліканнем была місійная дзейнасць з візіяй будачае царкоўнае еднасці ў Сходу і Захаду пад адным Хрыстовым Намеснікам» (*«Zycie», Nr. 8. London 1952*).

Дзейнасць у Менску

Рэвалюцыя ў Расеі, і розныя звязаныя з ёю падзеі, стварылі пэўныя ўмовы, якія на першы погляд маглі абнавіць шмат каго адносна магчымасці паўстання незалежнае Беларусі. Асабліва надзейным яно выглядала ў часе Усебеларускага Кангрэсу ў Менску і пазнейшая дзейнасць Выканаўчае Рады Кангрэсу, якая 25 Сакавіка 1918 г. абвясціла незалежную Беларускаю Народную Рэспубліку. Беларускія каталікі сьвятары, ідучы ў нагу з палітычнымі і грамадскімі падзеямі ў нашым краі, стараліся арганізаваць сваё рэлігійнае жыццё. Бяз сумніву найважнейшым у тым часе здарэннем царкоўнага парадку было зарганізаванне ў Менску беларускае Каталіцкае Духоўнае Сэмінарыі. На чале Менскае дыяцэзіі быў тады нядаўна назначаны біск. Лазінскі, які паходзячы з Беларусі, спачатку стараўся шчыра ўладзіць беларускія царкоўныя адносіны, прызнаючы правы на беларускія казанні ў сьвятынях і наагул на беларускую мову ў царкоўным жыцці, ён сам 6.XII.1918 г. сказаў казаньне пабеларуску ў менскай катэдры.

Як толькі была прынятая думка аб арганізацыі Сэмінарыі, яе першым рэктарам быў назначаны а. д-р праф. Фабіян Абрантовіч. Прыехаў ён у Менск на пачатку лістапада 1918 г. Варта зацеміць, што адным з прафэсараў Сэмінарыі быў а. Андрэй Цікота, а сэмінарыстамі між іншымі былі Казімер Смілька, Віталіс Хамёнак — усё яны потым зыйшліся ў Друі і стварылі беларускі манастыр Айцоў Марыянаў.

Зразумела, што беларусы каталікі пакладалі вялікую надзею на Сэмінарыю. Вось што пісала «Крыніца» Нр. 12 ў 1919 г.: «Дужа цікавы і шмат значачы праяў у жыцці беларускага наро-

ду — гэта клерыкі-беларусы. У тутэйшай Каталіцкай Сэмінарыі ўсіх 29 клерыкаў; з гэтых 25 асобаў — беларусы. Значна, творацца цэлыя кадры, цэлыя палкі беларускага маладога духавенства, якое з цэлай моцай выступае ў абароне свайго пакрыўджанага народу. Ёсць тут і касцёлёлак (капліца) для беларусаў, дзе кожную нядзелю кс. праф. Абрантовіч адпраўляе сьв. Імшу, гаворыць беларускія навукі, а хор пее сьвятыя беларускія песні». У тым-жа нумары асобна гаворыцца аб айцу Фабіяне: «Дужа многа працуе тут (у Менску) на ніве роднай культуры, на ніве адраджэння беларускага народу кс. д-р праф. Ф. Абрантовіч, рэктар Менскае Каталіцкае Духоўнае Сэмінарыі. Гэты чалавек з беларускаю шчырасьцяй, з дзіўнаю сьветласцю і шырокасьцяй розуму, з нязвычайна людскою і добраю першахотнаю душою, сапраўды можа быць названы першараднаю сілаю беларускага народу і правадыром ягоным, якога праца ацаніць патрапіць толькі гісторыя». І сапраўды а. Фабіян вёў у Менску незвычайна ажыўленую дзейнасць: ён быў душою менскага гуртка Беларускае Хрысьціянскае Дэмакратычнае Злучнасьці, якая развівала ўсебаковую дзейнасць і яшчэ рабіў стараньні каб зарганізаваць беларускую Каталіцкую Духоўную Акадэмію ў Менску. Аднак далейшыя палітычныя падзеі развіваліся вельмі ваража для рэлігіі наагул, а для каталіцызму ў асаблівасці. Праўда, яшчэ на пачатку 1921 г. пісала «Крыніца» ў сваім першым віленскім нумары з 1-га студзеня 1921 г.: «Бяз сумніву асяродак беларускага рэлігійнага жыцця становіць наша сталіца — Менск. Там гэтае жыццё, ня маючы такіх перашкодаў як у Віленскай і Горадзенскай Беларусі, развівалася буйна і надзейна. «Хрысьціянская Дэмакратычная Злучнасьць» у ліку больш як 500 чалавек, на чале з праф. Абрантовічам, духоўная сэмінарыя, а ў ёй клерыкі беларусы і катэдра беларускае мовы, капліца для беларусаў каталікоў, ды кожная нядзелі і сьвята беларускія казанні і песні — вось прыгожая краска беларускага рэлігійнага жыцця ў Менску. Аб жыцці вёскі ўсходняе Беларусі ў гэтай справе нам ня ведама». Варта зацеміць, што на беларускія багаслужэньні, дзе гаварыў свае глыбокія і зьмястоўныя казанні а. Фабіян, прыходзіў волат беларускага слова Янка Купала.

Нажаль надзеі аптымістычнага карэспандэнта «Крыніцы» (ды ці толькі яго?) ня спраўдзіліся. Варожае настаўленьне бальшавікоў да рэлігіі ператварылася ў вострае прасьледаваньне. У 1921 г. біскуп Лазінскі, ратуючыся ад арышту, пераапраўшчыся за селяніна, уцёк у Наваградка. Туды-ж афіцыйна была перанесена Духоўная Сэмінарыя. У Наваградку яна аставалася нядоўга; ёю далей кіраваў а. Абрантовіч і там атрымаў годнасьць пралата менскае капітулы. Хутка біскуп Лазінскі пераехаў у Пінск, пераносячы туды-ж Сэмінарыю.

Дзейнасць і цяжкасці а. Абрантовіча ў Пінску

У Пінску а. пралат Фабіян Абрантовіч займаў розныя становішчы: праз некаторы час ён быў рэктарам Сэмінарыі, пасля духоўным айцом і заўсёды прафэсарам у Сэмінарыі. Ён дапамагае біскупу Лазінскаму грашыма, будзе Сэмінарыю. Усё гэта аднак не здавальняла яго, бо лятуцеў працаваць больш дзейна для беларускага народу хача і не ў беларускай дзяржаве. Праўда Пінск гэта стары беларускі горад, але пасля Рыскага дагавору знайшоўшыся ў межах Польшчы пачаў ставаць маленькім цэнтрам палінізацыйнае палітыкі, якую праводзілі польскія насланыя ўрадоўныя, асаднікі і нарэшце польскае духавенства. Пінская Духоўная Сэмінарыя пачала польшчыцца.

Айцец Абрантовіч шукаў для сябе выхаду, але нялёгка яго было знайсці. Ён, як кожны каталіцкі святар, быў залежны ад свайго біскупа. А біскуп Лазінскі за ўсякую цану жадаў яго затрымаць пры сабе, пры Сэмінарыі.

Тымчасам у Друі паўстаў дом беларускіх Марыянаў. Айцец Абрантовіч пастанаўляе паехаць туды і стаць законнікам. На пачатку 1924 г. ён пісаў у гэтай справе ў Вільню да біскупа Матулевіча, генэрала Айцоў Марыянаў:

«Ваша Эксцэленцые, Ойчанька наймілейшы!

Я затрымаўся ў сваёй справе на мёртвым пункце — ні туды, ні сюды, ні для ног падпоры, ні для галавы выхаду — але мо Бог міленьні дасць, што гэта зменіцца. Наш біскуп (Лазінскі) бедны і сам мучыцца і нас мучыць — ні працаваць, ні кідаць — такая ў нас мудрасць...»

Калі а. Фабіян пісаў, што «ні для ног падпоры, ні для галавы выхаду», ня цяжка было дагадацца, аб чым ён думаў. Будучы слабога здароўя, ён выдаваў усе свае грошы на пінскую Сэмінарыю, а частка грошаў, аб якіх будзе мова далей, ляжалі нявыкарыстанымі. З кожным годам ён вычуваў, што ў Пінску ён нікому не патрэбны, ані яго здольнасці, ані навука. Сапраўды ня было для галавы выхаду!

Біскуп Матулевіч, добра ведаючы адносіны, у якіх знаходзіўся а. Абрантовіч, і ведаючы добра яго самога, у адказ на вышэй паддзены ліст пісаў: «Што датычыць дарагога ксяндза, спадзяюся, што Бог дапаможа яму адпіхнуць, або лепш кажучы, паканаць цяжкасці. Шкода толькі часу. Дарагі ксёндз, на маю думку, ня шмат там (у Пінску) зробіць; намучыцца, падарве нэрвы, страціць шмат часу, а скончыцца праўдападобна тым, што ўканы будзе змушаны пакінуць тое становішча. Прашу прасіць Бога аб святло і сілу да перамагання перашкод...»

Падарак княгіні Магдалены Радзівіл для беларусаў

У 1916 г. княгіня Магдалена Радзівіл, ведамая

з дабрадзейных адносанаў да беларусаў, падарыла кс. Францішку Будзьку ў Менску дыямантавы нашыйнік, прызначаючы яго на беларуска-вуніацкія мэты. Кс. Будзька перадаў гэты нашыйнік а. Абрантовічу, а гэты завёз яго ў Петраград і там разам з іншым беларускім каталіцкім святаром а. Лук'янам Хвецькам схавалі яго ў адным пакоі, каб пасля, калі змяняцца ўмовы жыцця, выкарыстаць дарагую ахвяру згодна з воляю ахвярадаўцы.

Аб падарку княгіні Радзівіл ведалі толькі тры асобы: святары Будзька, Абрантовіч і Хвецька. З іх а. Будзька памёр у 1920 г., а Хвецьку арыштавалі бальшавікі ў звязку з працэсам архіб. Цепляка, астаўся толькі а. Абрантовіч. Ён ніяк ня мог знайсці адпаведнае нагоды, каб ратаваць той нашыйнік. Толькі ў 1924 г. ён змог атрымаць дакуманты дыплёматычнага кур'ера і прыехаць ужо не ў Петраград а ў Ленінград і адшукаць той дыямантавы нашыйнік, які ў тым часе апыніўся ў руках польскае эвакуацыйнае камісіі, куды здолеў яго перавесці а. Хвецька, перад сваім арыштам.

Падарак княгіні ў 1925 г. каштаваў 15.000 дэляраў. За гэтыя грошы а. Абрантовіч будаваў праз два гады сэмінарыю ў Пінску. Калі аднак убачыў, што ўкладаны ім грошы размяінаюцца з тою мэтай на якую іх прызначыла княгіня Радзівіл, інвеставаў часць грошаў, купляючы маемасць у Наваградку, а часць пазычыў біскупам Лазінскаму на процант. Пасля, калі а. Абрантовіч уступіў у закон Айцоў Марыянаў, маемасць у Наваградку і пазычаныя біскупам грошы, прынёс як пасаж і аддаў на Друіскі манастыр, які з волі яго закладчыкаў: біскупа Матулевіча і а. Цікоты меў за мэту адраджэнне духовага жыцця сярод беларусаў і пашырэнне царкоўнае еднасці.

У 1927 г. а. Абрантовіч інфармаваў княгіню Радзівіл аб тым, як ён выкарыстаў яе падарак і пытаўся, ці мэта, на якую ён прызначыў, была такім чынам асягнута. Княгіня падцьвердзіла, што падарак быў даны на карысць Беларусі і перадусім для грэка-каталіцкае Царквы, што яе лятучынем было заснаванне вуніацкае беларускае калегіі ў Рыме. Яна была задаволена з інфармацыяй айца Абрантовіча і ў далейшым усю справу паручала апецы святца Язэпа.

З вышэй расказанага відаць, з якімі людзьмі а. Абрантовіч меў справы і як іх сьмела і сумленна абараняў. Гэтым так-жа выясьняецца, адкуль Друіскі манастыр даставаў сродкі на сваё аднаўленьне, пабудову навіцятку, гімназіі і пад. Злыя языкі рабілі заклад друіскім Марыянам, што яны атрымваюць грошы з БССР ад бальшавікоў, пашыралі гэтую плётку асабліва тады, калі шукалі прычэпкі, каб хутчэй высыліць беларускіх айцоў Марыянаў з Друі.

Пратэст супраць канкардату Польшчы з Апостальскім Пасадам

У 1925 г. а. Абрантовіч, як пралат Менскае капітулы, разам з іншымі беларускімі сьвятарамі: Язэпам Рэшацем — прафэсарам Віленскае Сэмінарыі, Вінцэсам Гадлеўскім — парахам у Жодзішках, Адамам Станкевічам — паслом у польскі сойм, — падпісалі пратэстацыйны мэмарыял супраць 12 і 19 параграфаў канкардату Польшчы з Апостальскім Пасадам. У сілу тых параграфаў канкардату ўва ўсёй Польшчы, а тым самым і ў Зах. Беларусі, ужываньне беларускае мовы ў навучаньню дзяцей катэхізму і ў дадатковых набажэствах узалежнівалася ад згоды польскага епіскапату. Калі польскі сойм прыймаў канкардат, дык а. Адам Станкевіч умысна пакінуў Варшаву, за што меў пасьля вострыя гутаркі і папскім нунцыем у Польшчы. Супраць канкардату пратэставаў таксама Вацлаў Ластоўскі ў імені экзальнага ўраду Беларускае Народнае Рэспублікі.

Як беларускія дзеячы прадчувалі, так потым і сталася; беларуская мова была выцесьнена са сьвятыняў. Хаця ў тагачасных абставінах пратэст беларусаў ня мог мець пазытыўных вынікаў, аднак астаўся сьведчаньнем разуменьня беларусамі сапраўднасьці пад Польшчай і разуменьня патрэбы інфармаваньня і зьвяртаньня ўвагі Апостальскага Пасаду на ўсякія ненармальнасьці і несправядлівасьці ў Польшчы.

II. 1926—1940 (?)

Манастыр Марыянаў беларусаў у Друі

15 чэрвеня 1926 г. Пінскі біскуп Жыгімонт Лазінскі даў дазвол а. Фабіяну Абрантовічу пакінуць яго дыяцэзію і ўступіць у адроджаны закон Айцоў Марыянаў. Таго-ж самага году 2-га жніўня быўшы рэктар Сэмінарыі і пралат Яго Сьвятасьці — быў прыняты ў навіцыят бедных друйскіх Марыянаў і сеў за супольны стол разам з беднымі сялянскімі хлапчукамі, якія былі прыняты ў манастыр і басанож хадзілі ў гімназію, каб пазьней маглі «людзьмі звацца...» і выйсьці на працу між сваіх братоў.

Тут варта зрабіць невялікае адступленьне і паінфармаваць чытачоў аб мінулым Друі.

У часы Вялікага Літоўскага Княства Друя належала да Сапегаў. Славілася яна з прыгожых касцёлаў і дамініканскага ды францішканскага манастыроў, якія не заўсёды былі ў належнай згодзе з тамтэйшым вуніяцкім парахам.

Пасьля паўстаньня 1830 году францішкане, якіх тады называлі бэрнардынамі, былі змушаны пакінуць Друю (у 1835 г.), а пасьля другога паўстаньня 1863 г. былі выселены дамінікане. Землі

як адных, так і другіх перайшлі да друйскае паравіі як аўтарыя. Пафранцішканскі касцёл сьв. Тройцы стаўся паравіальным. У сілу Рыскага дагавору пасьля першае сусьветнае вайны Друя была разрэзана на дзьве часткі: большая належала да Польшчы, а маншая — Прыдруйск — да Латвіі. Мяжа між Польшчай і Латвіяю праходзіла Дзвіною. Прыгожы востраў на Дзвіне, абшарам 10 гектараў зямлі і лесу належаў да друйскага манастыра. На адлегласьці 19 кілямэтраў на ўсход ад Друі пачыналася граніца з Савецкім Саюзам. Ня глядзячы на сваю старадаўнасьць і прыгожае палажэньне, Друя падзеленая і загнаная ў клін, ня мела ніякае змогі росту і разьвіцьця.

Замак над прытным берагам Дзвіны, калісьці ўласнасьць паноў Мілашаў, а ў часы Польшчы сядзіба прыгранічнага войска (КОП); каталіцкі пафранцішканскі касцёл, пабудаваны князем Казімерам Сапегаю, сынам Льва Сапегі ў 1644 г.; крыху далей ад яго над тою-ж Дзвіною праваслаўная царква; за прытокам Дзвіны Друйкаю старэнькая стараабрадская царкоўка, адна жыдоўская мураваная сынагога і адзін дзераўляны малітаўны дом — бося і ўсе знамянітасці Друі, якая мела каля 5.000 жыхароў. Усе пералічаныя гістарычныя і будаўнічыя помнікі мелі сваю гісторыю і заслугоўвалі на пашану, аднак пакуль ня прышлі ў Друю Айцы Марыяне, усё даўнае і годнае пашаны аставалася бязуважным, быццам аджытым.

У 1918 г. на Віленскі пасад каталіцкага біскупа быў назначаны Юры Матулевіч, ён-жа аднавіцель і гэнэрал закону Айцоў Марыянаў. Будучы сам летувісам і трапіўшы ў асяроддзе розных нацыянальнасьцяў, біскуп Матулевіч сустрэўся з беларусамі і з іхнымі рэлігійнымі і нацыянальнымі праблемамі. Як ён глядзеў на беларускае пытаньне сьведчыць між іншым тое, што ён пісаў у адным з лістоў да кардынала Гаспарры: «Калі на мяне рабілі націск, каб я быў супраць беларусаў, тады я адкрыта заявіў: няхай ня вымагаюць ад мяне таго, каб прыцясьняў і прасьледаваў у сьвятароў няпольскае нацыянальнасьці тое, што бачу хвалёным і ўзнагароджаным у сьвятароў палякаў; як пастыр я павінен быць аднолькава справядлівым для ўсіх, бо аднолькава я ёсьць вінаватым для ўсіх (Ліст з дня 22-IV-1924).

У лютым 1919 г. біскуп Матулевіч меў доўгую гутарку з малалым, здольным і поўным апостальскага духу беларускім сьвятаром Андрэям Цікотам. У сваім дзёньніку біскуп запісаў таго дня наступнае: «Я сказаў, што беларускага адраджэньня я ня толькі што ня буду сьцясяняць, але нават яму дапамагу, каб яно ня зышло з добрае дарогі... Я бачу, што беларускі народ ня мае дастатковае асьветы, ня знае катэхізму, ня ведае, як спавядацца — усё гэта ён найлепш вывучыць, калі будзе навучаны ў сваёй роднай мове...»

Палкасьць душы беларускага сьвятара знайшла поўнае водгулле і зразуменьне ў сэрцы сьвятога біскупа. Першага верасьня 1920 г. а. Андрэй Цікота ўступае ў навіцыят Айцоў Марыянаў у Марыямполі ў Летуве, а 24 верасьня наступнага году складае першыя шлюбны. Пасьля выезджае ў Амэрыку, дзе зьбірае грошы на плянаваны будучы беларускі дом Марыянаў. Тымчасам біскуп Матулевіч заладжаў розныя фармальнасьці з Рымам у справе перадачы друйскага касьцёла і друйскае парахвіі сваім духоўным сыном Марыянам. Папа Пій XI дакумантам з дня 23 ліпеня 1923 г. перадае пафранцішканскі касьцёл і парахвіяльную ўласнасьць Айцом Марыянам, а 10 жніўня таго-ж году дазваляе адчыніць законны дом і навіцыят. У палове 1923 г. прыязджае ў Друю а. Андрэй Цікота, пакульшто назначаны на вікарага друіскаму параху кс. Зенкевічу, а фактычна з мэтай пераняць ад яго касьцёл, парахвіі і заляжэньня беларускага дому Айцоў Марыянаў. Кс. Зенкевіч шчыра дапамагаў а. Цікоце і сам праз нейкі час думаў стацца марыянінам, пасьля аднак пакінуў Друю і быў назначаны дзеканам у Глыбокае.

Манастыр Айцаў Марыянаў і навіцыят у Друі адразу пачаў напаўняцца. Ужо ў 1924 г. там было 9 юнакоў беларусаў, якія рыхтаваліся да сьвятарства.

Пачаткі для Айцаў Марыянаў у Друі былі вельмі цяжкія. Трэба было адбудаваць манастыр з руінаў, аформіць гімназію, заняцца парахвіяю, якая налічвала каля 5.000 вернікаў. У айца Цікоты грошаў ня было, ваколічныя людзі пасьля вайны былі бедныя, а ворагаў друйскага манастыра ад самага пачатку было шмат. Польская адміністрацыя, розныя падпанкі, асаднікі, а так-жа польскія ксяндзы суседніх парахвіяў — быццам змоўлены дзелі супраць Марыянаў. Польскія газеты, асабліва эндэцыя, не пераставалі абкідваць гразёю Друіскі манастыр і ягоных законьнікаў.

Аднак Бог відавочна багаславіў ахвярнасьць і працу а. Цікоты. Да яго хутка далучылася некалькі беларускіх сьвятароў, а ў 1926 г. прыбыў у Друю а. пралат Фабіян Абрантовіч.

Айцец Фабіян Абрантовіч у Друі, 1926—1928

Айцец Андрэй Цікота — гэта чалавек быстрага розуму, нязломнае волі, гарачае ахвярнасьці і сьвятасьці, парываючы прапаведнік. Айцец Фабіян Абрантовіч — гэта перадусім глыбіня і шырыня інтэлекту, а так-жа здольны рэлігійны пісьменьнік і нябудзённы красамоўца. Калі Божы правід злучыў іх у Друі разам, дык удзірванелая да гэтага часу друіская ніва зацвіла.

Айцец Фабіян прынёс у Друю так-жа немалы «пасяг», аб якім ужо ўспаміналася вышэй, а так-жа шмат дарагіх кнігаў пераважна ў беларускай мове.

Двухгадовае перабываньне а. Фабіяна ў друіскім манастыры пакінула на сабе незацёрты сьлед. Айцец Фабіян быў навіцыянтам, гэта значыць кандыдатам на законьніка, усе аднак ведалі, што з ім цяжка было зраўняцца так у веданні духовага жыцця, як і ў практыкаваньні яго. Калі Супэрыёр дому і настаўнік навіцыянтаў лічылі навіцыят а. Фабіяна больш за фармальную патрэбу, як за школу духовага жыцця, дык ён сам думаў і паступаў інакш. Ён сапраўды вёў сябе ўсюды як навіцыянт: супольны скромны пасілак, раньняе ўставаньне (у манастыры ўставалі ў 4 гадз. раніцы), малітвы, фізычная і ўмысловая праца — вось заняці кожнага дня а. Фабіяна. Друіскія мяшчане, настаўнікі і ўрадоўцы здалёк абходзілі а. Фабіяна, калі ён ля манастыра змятаў вуліцу, або сек дровы, даношваючы свае пралацкія фіялеты. Айцец Фабіян, як і ўсе іншыя законьнікі ў Друі, працавалі фізычна дзеля дзвёх прычынаў: дзеля здароўя і дзеля апостальства працы. Дзеля здароўя, бо сапраўды было добра зімою на марозе папрацаваць каля дроў, або летам каля сена. Пры тым і людзі маглі пераканацца, што фізычная праца ня ганьбіць чалавека. На Беларусі быў вельмі пашыраны фальшывы ўстыд фізычнае працы: калі хто ставаўся ўрадоўцам, сьвятаром, або нават і гімназістам — дык лічыў сябе «вучоным» і да фізычнае працы не дакранаўся. Айцец Фабіян быў ворагам надзьмутае «вучонасьці» і фальшывага ўстыду.

Азначайся а. Фабіян шмат чым: ён страшэнна ня любіў, калі на манастырскіх карыдорах ці ў залях валялася сьмецьце, або некія паперкі. Пры кожнай нагодзе ён сам збіраў гэтыя паперкі, даючы тым самым прыклад малодшым дбайлівым адносінаў да чысьціні. З прыроды а. Фабіян ня быў гаварлівы, але калі гаварыў, дык заўсёды з адцёнем гумару і сакавітасьці. Яго некаторыя сказы на доўга перажывалі яго. Такія выразы, як «страшнае пракляцьце», «варона ты», «ты маё дзіцятка» — бытавалі праз доўгія гады ў друіскім манастыры, а «варона» дык сталася вельмі дамашняю і ўсе яе ведалі ад малага да старога.

У друіскай гімназіі, якою кіраваў а. Цікота, а. Фабіян вучыў рэлігіі і гісторыі, гаварыў казаньні да моладзі і да вернікаў у друіскім касьцэле, пісаў у беларускія часопісы пад псеўдонімам др. М. А. Вучань а. Фабіяна д-р Яз. Малецкі свае ўражэньні аб ім выказаў у сваім лісьце да ніжэйпадпісанга ў наступных словах: «Вучонасьць і рэлігійнасьць кс. Абрантовіча была годная падзіву. Яго шырокая філізафічная веда ўзбуждала заўсёды падзіў у слухачоў. Ён умеў прамаўляць да «вучоных» і да простых сялян і работнікаў» (Ліст з дня 19.I.1953 г.).

Тое, што каза др. Малецкі я так-жа магу пацьвердзіць уласным дасьведчаньнем. У той час, калі а. Фабіян быў у друіскім манастыры, я хадзіў у

дуруйскую народную школу. Мы школьнікі кожную нядзелю павінны былі прысутнічаць на т. зв. вучнёўскай Імшы, каторая адпраўлялася для нас і для гімназістаў. Пасьля трыццаці гадоў я яшчэ добра помню адно параўнаньне, якое а. Фабіян ужыў у часе свайго казаньня да вучняў, тлумачачы тое, што чалавек не павінен быць пустым і заносьлівым. Ён казаў:

— Чаму бочка гудзе?

— Бо пустая!

За час свайго пабыту ў Друі а. Фабіян напісаў дзьве невялікія, але вельмі цікавыя і глыбокія зьместам брашуры: «Бог» і «Чалавек». Абедзьве яны перш друкаваліся на старонках віленскае «Хрысьціянскае думкі» (у гадох 1928/29), а пасьля выданы былі асобнымі кніжкамі. Наступна ён маніўся апрацаваць у беларускай мове агульную гісторыю Царквы, але далейшыя падзеі выбілі яму пярэ з рук.

Выкліканьне ў Харбін і туга за Друя

На вялікі жаль а. Фабіян Абрантовіч быў вельмі коротка ў Друі, бо ўсяго два гады. У 1928 г. ён быў пакліканы Апостальскім Пасадам у Харбін для кіраваньня, або лепш кажучы для арганізаваньня новастворанае там епархіі для католікаў расейцаў у бізантыйска-славянскім абрадзе. Хто і чаму пастараўся пераканаць папу Пія XI, што а. Фабіян ёсьць неабходным для працы сярод расейцаў на Далёкім Усходзе ў Харбіне, а Друя і беларусы могуць абыйсьціся і без яго, дагэтуль нам ня ведама. Атрымаўшы ад генэрала Айцоў Марыянаў з Рыму і ад Апостальскага Нунцыя з Варшавы назначэньне ў Харбін, ён паміма свае волі і неахвоты шматлікіх беларусаў згадзіўся на той цяжкі шлях, які закончыўся толькі разам з яго мучаніцкаю сьмерцю. Нам ведама толькі, што 27 траўня 1927 г. ведамы ў сваім часе біскуп езуіт Д'Эрбіні, старшыня Папскае Камісіі для Расеі, звярнуўся да айца Бучыса, Генэрала Айцоў Марыянаў, каб ён быў ласкаў выпадзіць апытальнік адносна асобы айца Фабіяна Абрантовіча, які «запрапанаваны на кандыдата ў царкоўныя абрады ў Харбіне». Айцец Генэрал выпадзіў апытальнік і чакаў да 31 траўня 1928 г., калі тая самая Папская Камісія назначыла айца Абрантовіча Ардынарыем (Кіраўніком Епархіі) для каталікоў расейцаў, раскіданых па кітайскіх прасторах.

Назначэньне айца Абрантовіча ў царкоўныя дастойнікі было вялікім гонарам для яго асобы і для друйскага марыянскага дому, але гэты гонар прыйшоў вельмі няўчас і быў накінуты. Усе беларусы адчувалі гэта вельмі моцна.

Айцец Андрэй Цікота, супэрыёр друйскага дому, адказваючы на ліст Генэрала айца Бучыса 27 чэрвеня 1928 г. між іншым пісаў: «Усё падрыхтоўваючы ў дарогу (для а. Фабіяна і а. Язэпа,

гэтага апошняга аднак удалося абараніць на некаторы час), паўтараю словы нашага Збавіцеля: «Ойча, калі магчыма, няхаў адойдзе ад мяне гэтая чаша, але не як Я хачу, але як Ты...» Страта айца Фабіяна Абрантовіча і нашаму дому і краіне нашай ёсьць найбалючэйшая».

І сам а. Фабіян не разумеў, хто і чаму пастараўся, каб забраць яго з Беларусі. Скрытыя сілы дзейнічалі і ён у чэрвені 1928 г. пакінуў родны край. Будучы ўжо ў Рыме, маючы адчыненыя свае разумныя вочы на красу Італіі, цяпеў ад тугі за Беларусіяй. У лісьце да а. Цікоты ён пісаў: «Я неяк так сабе! «Катэчэньне» троха маю, але Бог бацька як ніхто. Краса Італіі і яе сонца ўсё-ж такі беларусу не заступяць нашых ніваў і сьцяжы, а яшчэ менш далёкі орыент!»

Аўдыенцыя ў папы Пія XI і туга за Бацькаўшчынаю

2-га жніўня 1928 г. акурат у дзень урачыстасьці Маці Божай Анельскае, якую ўрачыста сьвяткавалася ў друйскім касьцэле, а. Фабіян быў прыняты на спэцыяльнай аўдыенцыі папаю Піем XI. У лісьце да а. Цікоты ён аб гэтай аўдыенцыі кажа: «Быў з паўгадзіны. Сьвяцейшы Айцец пытаўся, ці далёка Друя ад Дзьвінска, як здароўе біскупа Лазінскага, як там ідуць справы. Прыпамінаў сваю бытнасьць у Варшаве, успамінаў з найбольшым піэтызмам нябошчыка айца Юрага (Матулевіча), пацяшаў мяне тым, што *necesse est ut veniant difficultates* адносна да Вуніі ў нас. Словам я забыўся, што ў Сьвяцейшага Айца. Можна было многа чаго сказаць, але я быў вельмі *sobrius* — умысна. Трэба перш заслужыць на тое, каб маглі слухаць, а так толькі нараканьне ня шмат паможа...»

Вось прыныцы айца Фабіяна ў адносінах да вышэйшых царкоўных уладаў: перш заслужыць на тое, каб нас слухалі, а не маюць пустасловіцу нараканьняў і прэтэнзіяў. Такі прыныцы мог сабе паставіць і кіравацца ім у сваім жыцьці і дзейнасьці толькі чалавек скромны і поўнасьцю зраўнаважаны.

У тым самым лісьце, у якім апісваў аўдыенцыю ў папы, у далейшым чытаем: «Страшна мне цяжка ўжо тут у Рыме, а што-ж будзе далей... Думаю, што я для Бога нічога больш не зраблю, як ахвяру з майго адзіноцтва і настальгіі за беднаю бацькаўшчынаю, бо па людзку бяручы, на канвэрсіі лічыць нельга. Але чым хата багатая, тым і рада... Хочацца прасіць, каб кс. Г. прыехаў на 24.VIII у Марсылію і разам далей, але гэта чуласьці — ня розум. Сядзеце ў Друі, як у гаросе і дышэце патросе...»

Каб абараніцца ад усіх «чуласьцяў» і каб ня браць з сабою з Друі яшчэ больш беларускіх сьвятароў у Харбін, а. Фабіян перад сваім выездам з Рыму папрасіў кардынала Сінцэро, каб даў

яму ў дапамогу расейскага каталіцкага сьвятара графа Калпінскага, які калісьці ў Пецярбурзе быў ягоным вучнем. Айцец Калпінскі, будучы карэнным расейцам, знаючы добра чужыя мовы, мог абуджаць надзеі будучага добрага працаўніка апостала. Нажаль, пасля, калі ён прыехаў у Харбін, быў а. Фабіян вякілаю застрамкаю ў працы. Аднак думка а. Фабіяна была вельмі здароваю. Ён шукаў памочніка расейца, бо ехаў працаваць між расейцаў. Прытым ён мог спадзявацца, што расейскі сьвятар зможа пасля яго наагул выручыць і тады ён зможа вярнуцца на бацькаўшчыну.

Перад выездам з Рыму ў Харбін а. Фабіян захварэў, тады прыкованы да ложка пісаў айцу Цікоце: «Дужа мне цяжка самому, а думаю яшчэ цяжэй будзе. Малецца, каб вытрываў, а вытрываць хіба трэба для справы Божае і нашае — друйскае — беларускае. Але гэта ня значыць, каб вы мяне пасля (за які год) не баранілі і не стараліся сцягнуць да хаты...» Гэты ліст канчаецца характэрна «паабрантовічаўскаму». Ён ставіць некалькі пытанняў: «Як тынк прыбудойкі, вокны, коміны і інш.?» Такія пытанні сьведчылі, што ён увесь час жыў Друяю, думаў і лятуцеў аб ёй. У яго лістох няма нават цені ніякае асабістае гордасці з таго, што ён назначаны на біскупскі пасада, што аб ім пішуць у газетах усяго сьвету, што багаславіў на працу Вялікі Папа. Ён жыве тым, што ў даных абставінах для нас беларусаў і для ўсяе Царквы, ў пэўным сэнсе, ёсць важным, а менавіта: як будзеца і разрастаецца першы беларускі манастыр над сінявокаю Дзвіною? Як там кладуцца тынк, строяцца прыбудойкі і пад.?

Айцец Абрантовіч навуках заўсёды паважнасцуровы, задуманы, быццам на нішто не рэагуючы, а калі сеў у Марсыліі на карабель 24 жніўня 1928 г. і пасля, калі нечакана атрымаў ад друіскіх айцоў і манахіяў лісты, цешыўся з іх, як дзіця цешыцца з новае цацкі. «Варочаюся да сябе ў кабінку, — пісаў наступнага дня а. Цікоце, — і находжу вашыя лісты: Ваш і сясьцёр друіскіх. За 2—3 гадзіны па адыходзе параходу разабралі пошту і мне ўкінулі. Большае прыемнасці вы мне зрабіць не маглі: будучы на моры — быў дома — чытаў я іх і на ўсе бакі...»

Харбінскія злыбяды і пачаткі апостальскае дзейнасці а. Фабіяна

Сваё падарожжа ў Харбін а. Фабіян апісаў вельмі арыгінальна і цікава. Яно друкавалася ў «Хрысціянскай думцы» ў 1929 г.

У Харбін прыехаў ён 6 лістапада 1928 г. і ў першым лісьце з Харбіну да а. Цікоты васьм як апісвае сваё першае ўражэнне:

«Вялікі Бог, але куды-ж я папаў! Roma vult

deserpi vel potius descepta est! Харбін горад вялікі, 3 часыні: 500.000 жыхароў, з каторых 150.000 рускіх разам з украінцамі, якіх каля 20.000 сем'яў, колькінаццаць цэркваў, 271 сьвяшчэннікаў, «один архіепіскоп, два епіскапа — зависят от Антония». Быў у іх з візитаў — «конечно смотрят волком». Уніяцкую царкоўку зладзілі на Крэшчэніе 1925 г. Наймаецца дом, да гэтага часу ўжо на 4-ым мейсцы, зараз будзе пятае. Першыя сьвяшчэннікі Кроніны — бацька з сынам, памерлі. Сына пахавалі праваслаўныя. Другі — Фомічев — быў болей году. Запаскудзіўшы справу, выгнаны дэлегатам з Пэкіну, цяпер пая ў Пэкіне ў кафэ-шантант. Пазнаў я яго — здольны, хворы, скандаліст. Трэці, што цяпер, Захар Кавалёў, 56 г. беларус з пад Магілёва, жаніўся з украінкаю, радзіў сямёра рускіх. Два старэйшыя сыны — праваслаўныя, бо незалежныя, але жывуць разам. «Будучи лишен должности, воссоединился». Артымоўвае 135 р., амэрыканскія інтэнцыі. Нас усіх разам уніятаў, разам са мною, з ім, яго сям'ёю, 7-ма вуніятамі з Галіччыны, з аднагоднім хлопчыкам — 18 — выразна васемнаццаць чалавек. Каштуе ўсе разам у месяці 800 рублёў, каля 30 ам. доляраў. Царкоўка ў адным, стораж у другім, псаломшчык у трэцім, Кавалёў у чацьвёрным, а я ў пятым мейсцы жывём... Ёсць тут 3 каталіцкія парахвіі: адна для кітайцаў, польская — Остроўскі, то-ж польская (беларуск.) — Ляшчэвіч. Апача таго ёсць тры капліцы... На першай вячэрні ў нашай царкоўцы было 7 асобаў — а на Літургіі 9. Перад маім прыездам і якраз у дзень (11-XI) першае мае пропаведзі пачалі рабіцца цуды ў цэрквах: «обновляются иконы»... Калі і рабіць што, то толькі з моладзьдзю...» Успомнены тут а. Ляшчэвіч уступіў пазьней у закон Айцоў Марыянаў і ў часе апошняе вайны разам з а. Кашыраю быў жыўцом спалены немцамі каля Дрысы ў часе, калі спавядалі ў касцэле народ.

Калі айцец архімандрыт Абрантовіч пазваляе сабе на моцны сказ: Roma vult deserpi, vel potius descepta est (Рым жадае быць абманутым, або лепш сказаць, стаўся абманутым), дык гэта сьведчыць толькі, што Рым быў вельмі дрэнна паінфармаваны аб расейскім каталіцтве ў Харбіне. Тое, што там існавала, калі ўважаць за пачаткі каталіцтва, дык — як а. Фабіян кажа ў іншым лісьце, лепш каб такіх пачаткаў зусім ня было. Тыя першыя сьвятары, як успомнены Фомічев, ды-й Кроніны, будучы дрэннымі сьвятарамі, толькі скампрамітаваліся самі і скампрамітавалі Католицкую Царкву. Мала таго, што нічога ня было зроблена, але пасля іх а. Фабіян сустраўся са страшэннымі перашкодамі з усіх бакоў: ад палякаў, бо быў беларус; ад расейцаў, бо быў беларус і вуніят; ад кітайцаў, бо для іх тады наагул ня існавала ніякае права і таму нападалі на нявінных людзей бяз даў прычыны.

«Хай я адзін задыхаюся наразе ад гора з усіх бакоў. Ну-й давлялося-ж!...» але «подумаеш — горе, раздумаеш — воля Господня!» — пісаў у лісьце да а. Цікоты 7.XII.1928 г.

«Мне тут, як вам ужо, здаецца, пісаў, судзячы пад кутом вечнасьці, дужа добра, а пад кутом дачаснасьці, вельмі пагана і цяжка. Але Вы, як законнікі, ведаеце, як трэба на рэчы глядзець... Андрэй, ня ведаю чаму, напамінае мяне за настальгію. «Потерявший голову, по волосам не плачет». Мне тут не да настальгіі... Хунхузы (бандыты) нападаюць у белы дзень на памешканьні; іх заўсёды трэба спадзявацца. Езуіты ў Шанхаю не пазваляюць (ня глядзячы на мае просьбы) майму архімандрыту Мікалаю правіць імшы ў лацінскіх касцёлах. Рым грошай ня прысылае. Жульля кругом поўна. Кантакту навязаць не магу; у цэркаўку ніхто ня ходзіць; словам, усё як трэба — труднасьцяў вышэй галавы, а тымчасам я, нічога ня робячы, чую што марную грошы і «невольна» кампраміту Рым... Калі можаце зразумець, зразумейце. Часамі баюся, каб з мяне ня зроблена сьвятога. Больш як месяц хварэю на бранхіт... Але дзякую Богу, што духам ня падаю «пакуль дыхаю — спадзяюся і веру любові, якая цярпела» (лацінскі сказ) і вашымі малітвамі жыву. Малечся болей і мацней. Падзякуйце ўсім: сёстрам, парахвіі, садаліскам, гімназіі, сабе. Лісту з гімназіі не атрымаў. Ах, каб у Польшчы маглі і хацелі зразумець, якое там поле для Вуніі.. Я тут *pastor sine grege*, а там *gnex sine pastore*... Я не наракаю — веру, што і тут Бог нешта зробіць. Хай я за гэтую справу ўмру, то за 20—50—100 гадоў будзе лепей, але канстатую факт, з каторага і вы рабеце выснаўкі. За Друю трымайцеся і рукамі і нагамі... і зубамі» (Ліст да а. Цікоты за 16.I.1929).

Няраз у сваіх лістох а. Фабіян паўтарае: «Бог высока, Рым далёка, дык не магу дабіцца, што я буду мець, а чаго не».

Якія ў тым часе былі парадкі і правы ў Харбіне, сьведчыць такі выпадак, апісаны айцом Фабіянам у лістох да кардынала Сінчэро і да айца Цікоты. Да гэтага апошняга пісаў 7.III.1929 г.:

«Вот і будзьце Вы хітра-мудры. 18 лютага цэлы дзень сядзеў арыштаваны. 70 чалавек у маленькай каморцы. За што? Пашпарт не мэльдаваны, хоць ён замэльдаваны. Мала што сядзеў — судзілі мяне — 2 паліцыянты па баках. Засудзілі 25 дзяраў заплаціць. Словам усё як трэба... Вам гэта трудна зразумець, але аднак-жа ў Кітаі больш сабоды, як у іншых краінах...»

Добрыя вынікі працы а. Абрантовіча ў Харбіне

Паволі а. Фабіян перамог усе злыбяды. На працягу 10 гадоў ён здолеў аформіць епархію, выбу-

даваць царкву, залажыць гімназію з інтэрнатам для хлапцоў, заапекавацца дзевюмя школамі для дзяўчат, якімі кіравалі польскія і францускія законьніцы, выдаваць часопіс «Католический Вестник» і ўрэшце асноваць дом Марыянаў расейцаў. Няма магчымасьці затрымоўвацца паасобна над кожным з вылічаных тут асягненьняў, з якіх кожнае вымагала напружанае працы, інтэлігентнага падыходу, а так-жа пабожнасьці і адданасьці справе. У Харбіне ён здабыў любоў у праяцялёў і пашану ў ворагаў.

У 1939 г. у гімназіі сьв. Мікалая самых толькі настаўнікаў было 27 чалавек, а выхняў 160. Усіх іх утрымаць і пракарміць у тых цяжкіх абставінах, даць ім высокі ўзровень у школе і ўзгадоўваць усіх у хрысьціянскім духу — усё гэта вымагала гэраізму з боку а. Фабіяна, які часта хварэў.

Адносна часопісу «Католический Вестник» неабходна зазначыць, што ён пачаў выходзіць у 1931 г. як орган Расейскае Епархіі Бізантыйска-славянскага абраду ў Кітаі. У першым нумары а. Фабіян вылічае мэты, якія ён прапанаваў асягнуць:

1) даваць арыгінальныя або запазычаныя творы хрысьціянскага сьветагляду, прыймаючы як аснову навучаньне старадаўняе Рымскае Царквы, Маці і Настаўніці ўсіх Цэркваў;

2) знаёміць расейскае грамадства з падзеямі ў каталіцкім сьвеце наагул;

3) унікаць усялякае палемікі, а зьвяртаць увагу на пазытыўныя факты, якія гавораць самі за сябе.

«Палітычна — пісаў а. Фабіян у тым-жа праграмовым уступе — мы вышэй усялякае палітыкі; у значэньні нацыянальным, мы нацыяналісты ў хрыстовым духу, гэта значыць мы ня прызнаём ні шавіністычных, ні інтэрнацыянальных крайнасьцяў».

«Католический Вестник» апраўдаў узложаныя на яго надзеі, хаця, калі прышлі малодшыя сьвятары на помач а. Фабіяну, ім няраз сьвярбела рука і ў часопісе калі-не-калі зьяўляліся палемічныя артыкулы.

Да вынікаў працы ў Харбіне трэба залічыць і тое, што двух здольных расейскіх юнакоў, па сканчэньні гімназіі, уступілі ў закон Айцоў Марыянаў і сталіся сьвятарамі: айцы Андрэй Катков і Юры Бранчанінов, абодва плённа працуюць між сваіх расейскіх суродзічаў і абодвы ўспамінаюць а. Фабіяна з найбольшым піэтызмам.

Крыніцы апостальскае дзейнасьці айца Фабіяна

Айцец Фабіян з прыроды быў здольным і меў шмат розных талентаў. Аб некаторых з іх гаварылася перш. Ён меў праніклівы розум і заўсёды знаходзіў у кожнай рэчы істотнае. Гэтым тлумачыцца, што ў драбніцах ён ня быў пэдантам. Навонках ён быў вельмі скромным. Яго інтэлігентнае аблічча і жывыя праймаючыя вочы пры-

цягвалі да сябе ўвагу, і выклікалі павагу. Але належна яго пазнавалася і ацэньвалася толькі тады, калі мелася нагоду гаварыць з ім, або слухаць. У гутарцы ён азначаўся сваёасаблівым беларускім гумарам. Бог яму даў прыгожы голас, тэнар і музычны здольнасці; граў ён на арганах і фор-тэпіяне, аднак рэдка калі яго можна было «злавіць» граючым ці сьпяваючым. На пахаванні кс. К. Сваяка ў Вільні ён адзін граў і сьпяваў і хто чуў гэта, захаваў надзвычайнае ўражэньне на ўсё жыццё. Помняць так-жа людзі, як ён на Вялікі-дзень сьпяваў «Хрыстос васкрэсе».

Апрача гэтых дараў ён яшчэ азначаўся глыбокім разуменьнем Сьвятога Пісаньня, багасловіі і хрысьціянскае філязофіі. Прыпадкам у рымскім доме Айцоў Марыянаў захавалася адна яго канфэрэнцыя, якую ён меў там у чэрвені 1939 г. для айцоў і братоў таго дому. Канфэрэнцыя была сказана палатэна на тэму «Аб місійным апостальскім духу». Хаця яна не апрацаваная, і ўсяго схэматычна падана галоўныя пункты, але добра выказвае, як а. Фабіян глыбока браў праўдзівае апостальства і як ён разумоў яго. Падамо тут прынамся некалькі пунктаў тае канфэрэнцыі:

Што такое — апостальскі місійны дух?

Руплівасьць у пашырэньні Божага Валадарства.

Абавязак кожнага, тымбольш законніка да апостальскае місійнае працы вынікае:

- а) з прыказаньня любові Бога і бліжняга;
- б) з прыкладу Хрыста. Кожны хрысьціянін — паводля сьв. Васілія — ёсьць другім Хрыстом;
- в) кожны ахрышчаны і мірапамазаны ёсьць апосталам і рыцарам Хрыста, як кажа Тэртуліян;
- г) у Старым Запавеце аб'яўлена: «І даў приказ ім кожнаму адносна свайго бліжняга» (Эклез. XVII, 12) — гэта датычыць збаўленьня душы бліжняга;

д) Царква апошнім часам вымагае, каб кожны вернік прыймаў удзел у ерархічна зарганізаванай працы Царквы для пашырэньня валадарства Хрыста (Каталіцкая акцыя).

Зразумела, што законнік згодна са сваім пры-званьнем забавязаны больш ведаць і працаваць у місійна-апостальскім духу.

А дзе сутнасьць апостальска-місійнага духу кожнага законніка (тым самым і кожнага Ма-рыяніна)?

1) У шуканьні на першым мейсцы Божага валадарства (вера, пабожнасьць).

2) У захоўваньні законнае дысцыпліны.

3) У хрысьціянскай мудрасьці (веда і разваж-насьць).

Усё гэта выказана добра ў Марыянскіх консты-туцыях.

Да 1-га: «Шукайце перш Божага Валадарства і Яго справядлівасьці, а ўсё іншае будзе вам да-дадзена».

«Шукайце» — трэба заўважыць, што Ісус ня

ўжыў іншага слова, прыкладам «пажадайце, ста-райцеся зразумець» ці пад, але шукайце, гэта зна-чыць, накіроўвайце вашыя крокі, ідзеце ў дарогу, будзьце заўсёды дзейнымі, старайцеся, змагайцеся, так-жа ўжывайце ваших сілаў і здольнасьцяў, будзьце гвалтоўнікамі. бо Валадарства Божэе цер-піць гвалт і гвалтоўнікі яго вырываюць; Божага Валадарства трэба патрабаваць, трэба браць яго з боем.

«Перш» — шмат рэчаў ёсьць добрых і чалавеку неабходных, як: супакой, радасьць, хлеб і вопрат-ка. Аднак хто шукае ў першую чаргу ўсяго гэтага, той, як кажа Госпад, ахвяруе дзеля гэтага і супа-кой і радасьць. Хто шукае перадусім Божага Ва-ладарства, той імкнецца споўніць Божую волю, а не сваю.

«Усё будзе дададзена. — Перадусім сьвятло: хто шукае праўды, ідзе да сьвятла.

Далей а. Фабіян гаворыць аб хрысьціянскай мудрасьці, якая ёсьць сарамязьліваю, скромнаю; згодліваю, цешыцца з добрага, хаця яго выка-наў і ня я, а хто іншы, поўнаю міласэрнасьці, не асуджаючаю, ня крывячы душою і ненавідзячаю крывыя сьцежкі, а выбіраючы заўсёды простую дарогу.

Апостальская праца а. Фабіяна між праваслаў-ных не апіралася на ніякіх зводных надзеях хут-кага злучэньня Цэркваў, або шматлікіх намерна-няў. Ён уважаў, што перш чым прыйдзе сапраўднае злучэньне пад адным пастырам, трэба перажыць падрыхтоўчы пэрыяд, трэба цярпліва і з любоўю працаваць дзеля аб'яднаньня Цэркваў. У лісьце да кард. Сінэро 6.XII.1928 г. ён пісаў: «Пропасьць выклікае пропасьць. Пропасьць упярэджаньняў і нянавісьці расейцаў да сьв. Царквы выклікае про-пасць цярплівасьці і любові з майго боку. Не-магчыма вам паверыць, як мне цяжка, але няхай Ваша Эмінэнцыя ведае і, калі-б уважала за пат-рэбнае, няхай скажа Сьвяцейшаму Айцу, хаця-б я ў сапраўднасьці і нічога не зрабіў, умерці за Хрыста і за Царкву з Божою помаччу, я гатовы».

Так могуць гаварыць толькі людзі сьвятыя. Мучаніцкая сьмерць а. Фабіяна сапраўды прышла, толькі ня там, дзе яе можна было спадзявацца, не ў Харбіне, але дзесьці бліжэй, у Савецкім Саюзе.

Апошняя падарожжа ў Эропу, мукі ў турме

У 1938 г. а. архімандрыт Фабіян пакінуў Харбін і выехаў у Рым, каб удзельнічаць у гэнэральнай капітуле Айцоў Марыянаў і каб здаць справаздачу Сьвяцейшаму Айцу з дзейнасьці ў Харбіне ды пры гэтай нагодзе, каб адведаць сваю дарагую Беларусь. З сабою ён прывёз у Рым на далейшыя студыі двух сваіх гадуноў.

Падчас прабываньня а. Фабіяна ў Рыме, я быў так-жа ў Рыме і не адзін раз меў гонар з ім спа-

тыкацца і гутарыць. Ён меў некалькі канфэрэнцыяў духовага зместу для сяброў Марыянскага дому ў Рыме, меў так-жа даклад для студэнтаў «Руссікум».

Аднойчы, гэта было 29.V.1939, усе Марыяне рымскага дому выбраліся адумасловым аўтабусам адведць славуты манастыр бэнэдыктынаў у Субіячо. Разам з ім былі так-жа а. Фабіян Абрантовіч і а. Цікота. Калі наш аўтабус мінаў прыгожыя італьянскія краявіды, хтосьці пачаў сьпяваць. Пачуліся італьянскія, летувіскія і польскія песні. Помню, айцец Цікота пачаў: «Ой ляцелі гусі...» і мы гэтую песню прасьпявалі ўтраіх: а. Цікота і нас двух беларускіх студэнтаў. Айцец архім. Фабіян праз усю дарогу маўчаў і, седзчы ля вакна кантэмпляваў красу Італіі. Іншым разам, помню, калі мы йшлі з ім па рымскіх вуліцах, гутарылі аб друйскім манастыры і аб высяленьні польскімі ўладамі беларускіх айцоў і студэнтаў Марыянаў; ён спакойна, але моцна зганіў палякаў.

У часе гэнэральнае капітулы Марыянаў, на якой адбыліся перавыбары айца гэнэрала закону, была так-жа разгляданая г. зв. друйская справа. Некаторыя ўдзельнікі капітулы — палякі, жадалі, каб друйскі дом, у які пасьля высяленьня Марыянаў беларусаў пераехалі Марыяне палякі, быў улучаны ў польскую правінцыю. Айцец Абрантовіч і айцец Цікота былі супраць гэтага, бо ўважалі, што несправядлівасьць і гвалт з боку польскага ўраду быў-бы падвоены, калі-б друйскі дом зьнік як незалежны нават на паперы. У выніку дыскусіі было пастаноўлена, што друйскі дом надалей астаецца пад апекай і наглядом гэнэральнае Марыянскае ўправы.

З Рыму архім. Фабіян паехаў у Польшчу. Там засьпела яго вайна. Калі бальшавікі занялі Зах. Беларусь і Украіну, архім. Фабіян быў акурат у бацькаўскім доме ў Наваградку.

З усяго таго, што да нас дайшло рознымі шляхамі аб апошнім пэрыядзе жыцьця а. Фабіяна, можна як пэўнае ўважаць наступныя факты. Калі яшчэ была змога пераходу з-пад бальшавікоў на тэрыторыю Польшчы, у так званай Гэнэрал-Губэрнатарства, а. Фабіян паехаў да свайго прыяцеля мітр. Андрэя Шаптыцкага ў Львоў і там з некалькімі сьвятарамі украінцамі плянаваў вырвацца на Захад. Але якраз у часе намечанага пераходу ён быў слабы і хворы. Пераходзіць трэба было ў брод праз рэчку ў ён даверыў сябе жыду правадніку правезьці цягніком. Паводля пэўных меркаваньняў той жyd перавёў яго праз бальшавіцка нямецкую граніцу, але потым немцы яго злавілі і выдалі бальшавіком.

У 1947 г. польскі афіцэр у Ангельшчыне Язэп Белявскі, які быў у турме ў Львове разам з айцом Фабіянам расказвае наступнае: «Я быў арыштаваны 23 сьнежня 1939 г. Як прычына арышту — шпіянаж на карысьць Польшчы. У турме, у ад-

дзяленьні Нр. 83, куды мяне пасадзілі, знайходзіўся ўжо монсіньёр Абрантовіч, заступнік старшыні горада Львова М. Хаес — жyd і др. Абрагам Швадрон — сябра жыдоўскае агенцыі ў Жэнэве. Трэба зацэміць, што сп. Швадрон рабіў даносы савецкім уладам у турме, ён праўдападобна быў пасаджаны ў наш адзьдзел у якасьці абсэрватара».

«Монс. Абрантовіч амаль увесь час быў бяз сьведамасьці дзеля гвалтоўных катаваньняў у часе, сьледства і калі прыходзіў да сябе з дапамогаю перадусім сп. Хайеса, дык блізу ўвесь час прыводзіў у малітве, у чым усе іншыя вязьні нашага адзьдзяленьня яго насьледавалі, а былі там яшчэ сп. Кароль Чэрвінскі, які памёр ад зьдэкаў, сп. Бабіч польскі паліцыйны агент і інш.»

«Монс. Абрантовіч ня прымаў амаль ніякае пажывы. Яму не дазвалялі спаць або аддыхаць днём, а начаі ад гадз. 9 вечара да 5 раніцы цягалі на дапросы. Ён штодня прыходзіў — лепш сказаць — яго ўносілі і кідалі як мяшок — зьбіты гумовымі палкамі. Ён увесь быў здэфармаваны, але пазнаць яго было лёгка, хаця за вопратку меў парванае лахмоцьце і яго прыгожая барада ўся была ў крыві. У часе сьледства яму закідалася шпіянаж на карысьць Японіі, гэта ён расказаў др. Швадрону дастаткова выразным і зразумелым голасам, так што можна яго было пачуць. Др. Швадрон стараўся ціхім голасам яго пераканаць, каб ён прызнаўся да робленых яму закідаў і гэтым самым ухіліўся ад дрэннага абходжаньня з ім. Ясна, што ён яго падбукторваў да зрады, пераконваючы, што ў такім выпадку яго перастануць біць. Монс. Абрантовіч гутарыў з др. Швадронам і таму гэты штодня меў магчымасьць быць з ім і даваць яму сугэстыі. Што, др. Швадрон быў даношчыкам было ведама ня толькі дзеля таго, што ён жадаў з кожным гутарыць і здабыць давер вязьняў, але і дзеля таго, што пры адным здарэньні з украінцам М. Лопачком яўна выкрылася ягоная даношчыцкая дзейнасьць. Аднаго дня М. Лопачок расказаў яму зусім выдуманую гісторыю і пасьля трох дзён гэтую самую гісторыю ён пачуў ад савецкага асочнага, які са злосьцю пачаў яго біць і вымагаць, каб прызнаўся».

Сп. М. Белявскі помніць тры выпадкі асабліва моцнага катаваньня монс. Абрантовіча. Пасьля трэцяга мучэньня, калі М. Хаес, абліваючы яго вадой прывёў да прытомнасьці, тады монс. Абрантовіч расказаў частку свае гутаркі з савецкім асочным. У часе дапытваньня, калі а. Абрантовіч пачаў глуха стагнаць, тады асочны сказаў:

— Існуе-ж твой Бог, які робіць цуды, чамуж ты не папросіш Яго, каб ён зрабіў цуд і каб ты ня чуў болі ўдараў?

— Гэта мой Бог памагае табе цяпер мяне біць, — адказаў а. Абрантовіч.

Сп. Белявскі, сьведак цяргеньняў а. Фабіяна, быў з ім разам у Замарастынаўскай турме ў Льво-

ве больш трох тыдняў. Ён помніць, як яму а. Фабіян расказваў аб тым, што ён быў доўгі час місіянаром у Харбіне і як яго арыштавалі, калі ён пераязджаў цягніком раку на граніцы Гэнэрал-Губэрнатарства і калі меў заплаціць пагранічнікам даляры, яны яго выдалі НКВД.

Потым у 1941 г. сп. Белявскі даведаўся ад іншых асобаў, што а. Фабіян быў перавезены ў Сібір і там дзесяці памёр. Трэба заўважыць, што сп. Белявскі быў і астаўся пад вялікім уражэннем маральнае сілы а. Фабіяна ў Львоўскай турме, хаця фізічна ён быў зусім знішчаны. Ён кажа, што найцяжэй за ўсіх катавалі а. Фабіяна. Ягоны асочны называўся Голенко. Гаварыў ён толькі парасейску, як з выгляду так і з абыходжаньня з вязьнямі, быў тып страшнага бандыта.

Аб здзеках і катаваньні ў той самай турме знаходзіцца яшчэ болей дэталёў у артыкуле, які быў апублікаваны без подпісу ў «Беларускай трыбуне» № 3, з 1950 г. Нажаль дагэтуль не ўдалося ўстанавіць аўтэнтычнасьць перакладу, хаця апрача некаторых нязгодных з праўдаю дадзеных адносна асобы а. Фабіяна і яго выкліканьня ў Харбін, усё іншае не прычынь таму, што ёсьць ведама з іншых жаролаў. У тым артыкуле сказана: «Больш ён ня быў патрэбны савецкай уладзе і на палворку львоўскае турмы яго растрэлялі каты НКВД». Такая сьмерць была-б для а. Фабіяна лягчэйшаю ад далейшых мукаў у Сібіры, але гэта трэба было-б яшчэ сьцьвердзіць.

Зусім нядаўна адзін каталіцкі святар, які пасьля доўгіх гадоў прабываньня ў савецкіх турмах прыехаў у Зах. Эўропу, чуў, што а. Абрантовіч у

1948 г. яшчэ жыў у паказовай Маскоўскай турме. Аднак зьняможаны папярэднім катаваньнем, меў хутка памерці. Нажаль дата сьмерці і яму няведама.

Наш абавязак

Уладыка айцец архімандрыт др. Фабіян Абрантовіч выбраў цяжкі шлях сьвятарства, які годна праўшоў служачы верна Богу і людзям. Працаваў ён доўгі час сярод беларусаў і для беларусаў. Пакліканы Апостальскім Пасадам да апостальскае працы сярод расейцаў, ён яе прыняў як горкую чашу і выпіў яе да дна. Каталіцкаа Царква і мы, беларусы, можам толькі ганьрыцца нашым вялікім суродзічам, сынам нашае Наваградчыны.

Цяпер нам астаецца прасіць Бога, каб Ён у сваёй неабмежаванай лабраце захацеў уславіць свайго слугу Фабіяна.

Пішучы гэты скромны артыкул аб айцу Фабіяне, я перакананы, што магчыма ў нядоўгім часе мы будзем маліцца да Бога праз яго заступніцтва. Цяпер-жа абавязкам кожнага з нас ёсьць пазнаць яго жыцьцё і веліч духа і там, дзе магчыма, ісьці за яго прыкладам.

а. Ч. Сіповіч М. Н. П.

(Матэрыял да гэтага жыцьцяпісу быў узяты з архіваў гэнэральнае управы Айцоў Марыянаў у Рыме, а так-жа з іншых крыніцаў, аб некаторых з іх успаміналася ў самым артыкуле).

СТАРАЯ БЕЛАРУСКАЯ КАЛЯДКА

Нова радасьць сьвету ся явіла,
Прачыстая Дзева Сына парадзіла. (2).
У Віфліеме месьце дужа рана,
Вітаци Хрыста пастырам сказана. (2).
Зьвязда ўслугу тую адпраўляла,
Цароў прысідзіх к Яму прываджала. (2).
Прынясьлі Яму ліван, сьмірну, злато,
Узялі заплату нябесную за то. (2).
Ірад зласьлівы з таго засмуціўся,
Што Цар Прадвечны на сьвет нарадзіўся. (2).
Вялеў воям паўсюды шукаці,

У пень атрачата двулетны сыцінаці. (2).
Іосіф старац Марыю глашаець,
І да Ягіпта з Хрыстом убягаець. (2).
Няхай-жа Ірад вечна пагібаець,
Наш Цар раджэнны ўсіх нас уцяшаець. (2).
Мы ныня аб Ім вазвесацімося,
Раждзаству Яго нізка пакланімося. (2).
Каб нам ізволіў шчасьлівы век даці,
А па сьмерці з Ім у небе царстваваці. (2).

(З Багагласьніка).

ІМКНЕНЬНЕ ДА БОГА

Колькі гадоў таму памёр у Вене мастак Глявацэк у веку 80 гадоў. Незадоўга перад сьмерцю яго адведаў адзін з ягоных пасьлядоўнікаў і звярнуў увагу на вялікі абраз, які быў выкананы вельмі акуратна ўва ўсіх драбніцах. Цэнтральнае мейсца ў абразе займала дарога абсалданая

абапал кіпарысамі. На перадзе абразу, дзе пачыналася дарога, усё было агорнута сучнем і адтуль пачыналіся сходы, якія вялі з начное цемры да сьвету. На сходах віднелася постаць старога чалавека, які наважана накіроўваўся да сьвету, што быццам залатое зьзяньне заліваў верхні ка-

неп сходаў. У хмарах над кругазорам зарысоў-
ваўся вобраз Хрыста. На запытаньне адведваль-
ніка, што мастак хоча выказаць гэтым абразом,
ён адказаў: «У гэтым вобразе я зьмясціў усю

маю тугу да вечнага Сатварыцеля; усю маю веру
і спадзяваньні мае душы. Стары чалавек на во-
бразе, гэта я сам, я вечны шукальнік, які цяпер
убываў сваю мэту».

ЗАРА ХРЫСЬЦІЯНСТВА НА БЕЛАРУСІ

ДАГЭТУЛЕШНІЯ ДОСЬЛЕДЫ

Пытаньне пачаткаў хрысьціянства на Бела-
русі да гэтага часу ляжыць адлогам, хоць ужо
зьявілася вельмі шмат досьледаў адносна пачаткаў
хрысьціянства ў Кіеўскай Русі, дзе даўжэйшы
час быў аседак адзінае мітраполіі для «ўсяе Русі»,
гэта значыць для усіх усходне-славянскіх наро-
даў. Гэты факт мае сваё апраўданьне ў тым
сумным стане рэчаў, што адносна Кіеўскага цэнт-
ру захавалася нямала дакументаў, але вельмі мала
захавалася адносна Беларусі.

Калісьці галоўнаю крыніцаю вестак аб хрысь-
ціянізацыі Беларусі, Украіны і Расеі былі так
званыя рускія летапісы пераважна кіеўскага па-
ходжаньня. І паводля гэтых летапісаў выглядала
быццам хрысьціянізацыя ўсіх усходне-славянскіх
 народаў была выключна дэлам кіеўскага князя
Уладзімера. Аднак пачынаючы ад мінулага ста-
годзьдзя летапісныя весткі супастаўлена з хроні-
камі іншых народаў, з данымі архэалёгіі і з роз-
нымі іншымі дакументамі. Тады выявілася, што ў
рускіх летапісах ёсьць шмат недагавораў, памы-
лак, а нават сьведамага фальшаваньня фактаў.
Асабліва дзіўна, што шмат няясных пытаньняў
маюць летапісы адносна пачаткаў хрысьціянства
ў Кіеве, у тым Кіеве, дзе быў напісаны першапа-
чаткавы летапіс.

Выяўленьне недахопаў летапісных інфарма-
цыяў і дапаўненьне іх з іншых крыніцаў, унясло
шмат сьвятла ў пытаньне аб пачатку хрысьціян-
ства на Русі, аднак яшчэ ня выясьнена ўсіх тых
загадкаў, аб якіх маўчаць летапісы.

Калі так маецца справа з пачаткамі хрысь-
ціянства ў Кіеве, пасля таго, як шматлікія ву-
чоныя гісторыкі прысьвяцілі гэтым досьледам най-
лепшыя гады свае творчае працы, дык што пасля
гэтага казаць аб пачатках хрысьціянства на Бела-
русі; пытаньні, якім займаўся толькі лічаныя
адзінкі дз-й то толькі прынагодна. Старэйшыя гі-
сторыкі ў гэтым дачыненні звычайна абмяжоўвалі-
ся да паўтарэньня вестак, зацэпнутых з гісторыі
хрысьціянізацыі Кіеўскае Русі, дадаючы да іх не-
калькі сваіх меркаваньняў⁽¹⁾. А хто з іх займеў

думку выясьніць дакладней шляхі хрысьціянізацыі
Беларусі, дык станавіўся перад непераможнымі
цяжкасьцямі. Напрыклад ведамы гісторык Даніле-
віч сьцьвярджаў, што «беднасьць нашых крыні-
цаў не дае магчымасьці дакладна прасачыць рас-
паўсюджаньне хрысьціянства ў Полацкай зям-
лі»⁽²⁾. Нажаль і сёньня гэтыя словы ня страцілі
свае праўдзівасьці. Пакуль ня выяўлена новых да-
кументаў, для дасьледнікаў пачаткаў хрысьціян-
ства на Беларусі, не аставалася нічога іншага, як
абмяжоўвацца агульнымі выснаўкамі з гісторыі
суседніх народаў. Так між іншым зрабіў успом-
нены вышэй Данілевіч і далей не пайшоў у сваіх
досьледах кс. Ад. Станкевіч, хоць займаўся гэтым
пытаньнем 42 гады пасля ўспомненага аўтара⁽³⁾.

Такія агульныя інфармацыі, хоць як яны кар-
роткія і маламоўныя, прынамся не пераступалі ме-
жаў гістарычнае праўды. Інакш выглядае справа,
калі за гістарычную работу браліся людзі не аб-
знаёмленыя з гісторыяю. Іхныя «працы» і «на-
рысы» пачынаюцца і канчаюцца на перапісваньні
жыўцом вестак з тых папулярных кніжак і бра-
шураў, якія ім трапіліся пад рукі; але і гэта бы-
ло-б яшчэ паўбяды, нажалі гэткія аўтары звы-
чайна прысьвячаюць шмат больш увагі фантастыч-
ным выдумкам чым гістарычным фактам.

Адным з такіх фантастычных фактаў, які гі-
сторыкі інакш не называюць, як лягэндаю, але
якому прысьвячаюць шмат увагу ў розных «на-
рысах», ёсьць так званая Андрэяўская лягэнда,
паводля якое ап. Андрэй быццам меў прайходзіць
праз Беларусь. Зьмест лягэнды вельмі кароткі. У
ёй гаворыцца быццам ап. Андрэй аднойчы пада-
рожнічаў з Сінопы ў Рым водным шляхам «з Ва-
раг у Грэк». Падарозе ён меў затрымацца на
ўзгорку, дзе потым пабудована Кіеў і пабагасла-
віў гэты ўзгорак. І далей гаворыцца, што ён за-

тебскъ 1888; П. Н. Батюшковъ. Бѣлоруссія и Лит-
ва. С.П.б. 1890; Stebelski Jgn. Dwa wielkie swiat-
la na horyzoncie polockim. Wilno, 1896. с. 238.

2. В. Е. Данилевичъ. Очерки истории Полоцкой земли
до конца XIV ст. Киевъ, 1896, с. 238.

3. Ад. Станкевіч. Хрысьціянства і беларускі народ.
Вільня, 1939.

1. Такімі былі: Сапуновъ. А. Матеріалы для історіі
Полоцкой епархіі. «Витебская старина». Т. У. Ви-

трымаўся аж у Ноўгарадзе, ды насмехаўся з ноўгарадцаў, як яны парацца ў лазнях.

Калісьці андрэяўская лягэнда была вельмі распаўсюджана ў Расеі і ўвайходзіла ў арсенал імперыялістычных імкненняў для падтрымання тэорыі аб «Маскве — трэцім Рыме», але ўжо даўно выяснена, што ў той лягэндзе няма ніводнага слова праўды. Паўстала яна ў палавіне XI ст. у Кіеве на аснове бізантыйскіх лягэндарных вестак аб ап. Андрэю і хутка была ўпісана ў летапіс⁽⁴⁾. Самая лягэнда невялікая, але мае шмат супярэчнасцяў. Яна робіць з апостала Андрэя нейкага дзівака і кіеўскага патрыёта, які прарочыць веліч Кіеву, багаславіць яго, а наўгарадцаў высьмейвае. У лягэндзе ня кажацца ні слова аб якой колечы апостольскай дзейнасці ап. Андрэя, ня кажацца так-жа, як ён пераехаў волакi. Дзеля гэтага ведамы гісторык Расейскае Царквы Салаўёў казаў з абурэннем, што тая лягэнда ёсць толькі сьведчаннем ганарлівасці і марнасьці старых расейцаў, якія выкарыстоўвалі свой літаратурны твор — лягэнду — для лашчання свайго нацыянальнага пачуцця.

Калішняя царская ўлада даўжэйшы час забараняла ўсякія спробы крытычнае ацэнкі андрэяўскае лягэнды⁽⁵⁾. Аднак відавочныя супярэчнасці змусілі прызнаць справядлівы прысуд гістарычнае навукі, што лягэнда зусім непраўдзівая. Але нават і пасля таго, калі ўжо было ясна сказана слова праўды, яшчэ паасобныя расейскія даследнікі даўжэйшы час пад рознымі прэтэкстамі стараліся выпягнуць яе з забыцця. Ня так даўно Пагодзін прысьвяціў лягэндзе немалую манаграфію нібыта шукаючы даты і месца яе паўстання. Праўда ён нават і словам ня важыцца гаварыць аб яе праўдзівасці, называе яе толькі лягэндаю, і толькі стараецца даказаць, што яна паўстала ня ў Кіеве, а ў Тмутагакані каля 1051 г. і адтуль была перанесена ў Кіеў⁽⁶⁾.

ШЛЯХІ І ЧАС ХРЫСЦЫЯНІЗАЦЫ БЕЛАРУСІ

Пакуль летапісныя весткі аб старадаўным гістарычным мінулым усходніх славянаў ня былі крытычна перагледжанымі, агульна прыймалася, што ўсе ўсходнія славянскія народы прынялі хрысціянства ў канцы X ст. выключна па загаду князёў бяз папярэдняе падрыхтоўкі.

Праўда, у тых-жа летапісах ня раз успамінаецца аб існаванні хрысціян на гэтых абшарах

Між іншым варта зацеміць, што андрэяўская лягэнда прарочыць нават і таму летапісу, дзе запісана, бо-ж у летапісе кажацца адносна абшару ўсіх усходніх славянаў: «яко сдѣ не суть учения апостольска»⁽⁷⁾.

Пры нагодзе андрэяўскае лягэнды само сабою напрашваецца вельмі цікавае пытаньне: хто жыў на абшары сучаснае Беларусі ў апостальскіх часох?

Весткі адносна дагістарычных пляменьняў, якія засялялі абшар Беларусі, вельмі скупыя. Некаторыя даследнікі лічаць, што найбольшым пляменьнем на гэтым абшары ў пачатку нашае эры былі Карваны, ці Карбаны, якія потым мелі даць пачатак Крывічом⁽⁸⁾. Пражывалі так-жа іншыя меншыя пляменьні, але месцы іхняга аседку азначаюцца па рознаму. У часе вялікага перасялення народаў этнічныя зьмены на абшары Беларусі былі вельмі нязначныя. На зары нашае гісторыі ў IX ст. тут пражывалі: Крывічы, Дрыгвічы, Радзімічы, Северане і Люцічы.

Дахрысціянская вера нашых продкаў ведала шмат большых і меншых бостваў, абагуляла сілы прыроды, але ня мела ані багаслужэнняў, ані зарганізаванага сьвятарства. Акрамя некаторых бостваў, прызнаваных усімі пляменьнямі, як: Белбог, Пярун, Ярыла, Лада, Жыва, Грамавіца, Зюзя, Дажбог і інш., было шмат мяйсцовых бажкоў, багіняў, божычаў і багавіцаў, шмат добрых і дрэнных духаў. Вестак аб гэтых боствах і духах захавалася мала, бо праўдападобна ў IX ст. паганская вера нашых продкаў перажывала ўпадок^(8 б). Дзеля гэтага хрысціянства з'явілася вельмі ўчас і акрамя свае істотнае місіі — збаўлення душ — мела так-жа аграмаднае грамадзкае, культурнае і палітычнае значэнне для народу.

4. Повесть временных лет. Часть I. Москва-Ленинград. 1950, с. 12. Кароткая гісторыя паўстання лягэнды падана у Ч. II, с. 218.

5. Др. Степан Томашівський. Історія Церкви на Україні. Philadelphia. с. 16. Пры гэтым аўтар падае дакладны разбор лягэнды.

6. Погодин А. Повесть о хождении апостола Андрея в Руси. «Buzantino-slavica». Том. VII. Praha 1937-38. st. 147.

і ў ранейшых часох: былі ваякі хрысціяне ў дружыне кіеўскага князя Ігара ў 944 г., існавала царква сь. Ільі ў Кіеве, княгіня Ольга ахрысцілася ў 955 г., у 983 г. замучана ў Кіеве двох хрысціян — але ўсе гэтыя і іншыя весткі паданыя ў летапісе бяззвязна з выразнаю мэтай прыдаць большае значэнне кіеўскаму князю Уладзімеру і хрышчэнню, якое ён даканаў у 988 г.

7. Повесть временных лет. Часть I. с. 81. Москва-Ленинград, 1950.

8. П. Н. Третьяков. Восточнославянские племена. Изд. 2. Москва. 1953. с. 106

8 б. Аб гэтым гл. мой артыкул «Дахрысціянскія вераванні нашых продкаў» у «Божым шляхам» Нр. 70-75, с. 29-35. Парыж, 1956.

Толькі агульны ўздым гістарычнае навукі ў XIX ст. даў магчымасць гісторыкам больш свабодна і аб'ектыўна ацаніць летапісныя весткі, супаставіць іх з іншымі гістарычнымі крыніцамі і ў выніку гэтых спраўняючых для доследаў зменаў з'явіліся паважныя працы аб пачатках хрысціянства між усходніх славянаў⁽⁹⁾. Нажаль, як было зазначана перш, аграмадная большасць тых доследаў амаль выключна прысьвечана Кіеўшчыне, адносна якое захавалася больш вестак у розных гістарычных крыніцах. Тымчасам і шляхі і спосабы пашырэння хрысціянства ў кожнага з усходне-славянскіх народаў былі розныя і аб гэтым чамусьці даследнікі зусім нічога не гавораць.

Першыя сьляды хрысціянства на Беларусі паходзяць з VI ст. У мінулым стагодзьдзі быў знойдзены каля Драгічына над Бугам нацельны крыжык у старым гарадзішчы, якое размыў Буг. Крыжык па сваёй форме і якасці зусім падобны да тых крыжыкаў, якія ў IV—VI в. в. сустракаліся ў Корсуні і ня інакш, як быў прынесены адтуль⁽¹⁰⁾.

Той факт, што найстарэйшы сьлед хрысціянства на абшары Беларусі знойдзены на беразе ракі сьведчыць аб вялікім значэньні водных шляхоў у хрысціянізацыі краю. Бязумоўна, што з гэтага гледзішча найбольшае значэньне меў водны шлях «з Вараг у Грэкі». На гэтым шляху недалёка ад Смаленску ў Гнёздаўскіх курганах знойдзена адну гліняную судзіну з надпісам кірылаўскімі літарамі «г о р о у щ а» (гарчыца). Разам з судзінаю знойдзена манэты з пачатку X ст., тым самым і першы кірылаўскі напіс на

абшары Беларусі мае азначаную дату⁽¹¹⁾. Няма сумніву, што гэты напіс сьведчыць аб праніканьні на Беларусь кірыла-мяфодыявага хрысціянства ўжо на пачатку X ст.

На шляху «з Вараг у Грэкі» праўдападобна найстарэйшым горадам быў Полацк. Мясцовы пераказ ягонае заснаваньне прыпісвае лягэндарнаму князю Полтэсу. Ужо ў IX ст. Полацк быў шырокаведамы ў суседніх гандлёвых цэнтрах. Ягонныя купцы былі частымі госьцямі ў Бізантыі ўжо ў X ст. Напэўна некаторыя з іх былі хрысціянамі і разам з аднаверцамі кіеўлянамі гуртаваліся каля царквы сьв. Мамы ў Царгародзе⁽¹²⁾.

Недалёка ад воднага шляху дзесьці каля Полацку была пабудавана найстарэйшая, хрысціянская царква на Беларусі — гэта царква сьв. Івана каля Полацку. Аб ёй успамінае *Krisnasaga*, у якой апавядаецца, як скандынаўцы Торвальд і Стэфэнэр рабілі паломніцтва ў Ерузалім і Канстантынопаль. Вяртаючыся адтуль назад па Дняпру і Зах. Дзьвіне, Торвальд памёр каля Полацку і быў пахаваны ў царкве сьв. Івана⁽¹³⁾. Нажаль з гэтае загі немагчыма азначыць даты для апісаная падзеі.

З Скандынавіі праз беларускія землі прайходзілі ня толькі паломнікі — гэтых магчыма было мала — але затое было шмат скандынаўскіх ваякаў-варагаў, якія наймаліся ў дружыны рускіх князёў. А ведама, што ўжо ў X ст. варагі былі хрысціянамі лацінскага абраду і бязумоўна ў княжых дружынах сеялі хоць дробныя зерняткі хрысціянскае навукі.

Апіраючыся хоць і на легендарных вестках аб жыцці сьвятых Кірыла і Мяфода можна прыняць як даволі верагодны факт, што прынамся час ад часу з'яўляліся ў некаторых гарадох хрысціянскія сьвятары з Маравіі і Баўгарыі пасля таго, які там з'явіліся кадры хрысціянскага духавенства.

Да X ст. праніканьне хрысціянства на абшар сучаснае Беларусі можна лічыць рэдкім зьявішчам, але ўжо на пачатку X ст. пашырэнне хрысціянства на нашых землях значна ўзмацняецца, бо гэта быў час, калі хваля хрысціянізацыі Эўропы ахоплівала ўсё новыя і новыя народы, збліжаючыся да нашых продкаў з розных бакоў. У IX ст. прынялі хрысціянства: Данія, Скандынавія, Маравія, Баўгарыя, а ў палавіне X ст. хрысціянства стае дзяржаўнаю вераю ў Мадзяршчыне і Польшчы. Аднак летапісныя весткі з таго часу датычна хрысціянства вельмі скупыя. Летапісцы, відань, сьведама прамоўчвалі шматлікія факты, якія не супадалі з пазьнейшаю рэлігійнаю

9. Спаміж шматлікіх працаў на гэтую тэму на большую ўвагу заслугоўваюць: М. Макары. О христіанстве на Руси до равноапостольного князя Владимира. СПб, 1864.

Е. Голубинский. Христианство на Руси до св. Владимира. «Ж. М. Н. П.», сентябрь, 1867 і яго-ж: История Русской Церкви, том I, Москва, 1901.

Н. И. Коробка. Къ вопросу объ источникахъ руского христіанства. «Изв. Отд. рус. яз. и слов. Им. Ак. Н.» Том XI, кн. 2, 1900.

В. А. Пархоменко. Начало христіанства на Руси. Полтава, 1913.

Н. Полонская. Къ вопросу о христіанстве на Руси до Владимира. «Ж. М. Н. Пр.», 1917.

В. Зайкин. Христіанство на Україні за часів князя Ярополка I. (969-979). «Anal. Ord. S.B.M.», III p. I. 1928.

Bilsumowski K. Najdawniejsze pomniki chrześcijaństwa na Rusi. «Pamiętniki III Zjazdu historyków», Krakow, 1900.

Michel de Taube. Rome et la Russie avant l'invasion des Tatares. Paris, 1947. «Istina», Nr. 1 et 3, 1957.

Zajikyn W. Chrzescijanstwo w Europie wschodniej od czasow apostolskich do ksiencia Igora Starego. Warszawa, 1929.

10. Н. Леопардовъ. О значеніи археологін въ оцѣнкѣ историческихъ памятниковъ. «Труды Виленскаго отдѣлення Моск. предв. комит. по устройству въ Вильнѣ IX Археологическаго сѣзда». Вильна. 1893, ст. 332.

11. А. В. Аршиковский. Основы археологии. Москва, 1954, ст. 207.

12. Ст. Томашевский. *op. cit.* p. 68.

13. С. В. Беренгтейн-Когане. Путь из варяг в греки. «Вопросы географии». Сб. 20. Москва, 1950, ст. 242.

палітыкаю «рускіх» князёў. Затое яны вельмі шырока расьпісваюцца аб хрышчэньні кіеўскага князя Уладзімера, уплятаючы ў тое апавяданьне шматлікія лягэнды. Дату хрышчэньня Уладзімера летапісы падаюць 988 г. і ў гэтым-жа годзе Уладзімер меў сіламоц хрысьціць сваіх падуладных з помаччу бізантыйскага духавенства. Перадумоваю хрышчэньня Уладзімера меў быць ягоны шлюб з сястрою бізантыйскага імператара Аннаю, дзеля якое ён ішоў вайною на Корсунь. Дзіўна аднак, што акрамя рускіх летапісаў аб гэтых падзеях гаворыць некаторыя арабскія крыніцы, але маўчаць зусім бізантыйскія гісторыкі з X ст.⁽¹⁴⁾. Шматлікія лягэнды рускіх летапісаў датычна хрышчэньня Уладзімера, як: пасыланьне пасланцоў у розныя краіны для абзнаямленьня з рэлігіямі, дыспуты з прадстаўнікамі паасобных рэлігіяў і інш. зусім неверагодныя факты далі падставу гісторыкам стварыць мноства розных дагадкаў мала верагодных і сабе супярэчных. І яшчэ да сёньня ў тых дагадках шмат чаго астаецца нявырашаным і дзеля гэтага яшчэ сёньня пытаньне хрышчэньня Русі астэцца «забытым пытаньнем, якога гісторыкі яшчэ ня выясьнілі ўва ўсіх падрабязнасьцях»⁽¹⁵⁾.

Ня будзем пералічаць усіх тых дагадкаў адносна хрышчэньня Русі. Хоць яны і маюць нямала арыгінальнасьці, але нажалі маюць бадай што яшчэ больш палітычных ці нацыяналістычных тэндэнцыяў. Аднак бесьспярэчнаю заслугаю ўсіх тых крытычных ацэнак летапіснага апавяданьня аб хрышчэньні Русі ёсьць усьведамленьне таго факту, што хрысьціянізацыя Русі была вынікам доўгага працэсу, у якім удзельнічала шмат дзейнікаў: Адзін з сучасных дасьледнікаў слухна ў гэтай справе кажа: «з аднаго боку йшлі старыя рэлігійныя ўплывы з Паўдняя — грэцкія, гоцкія, баўгарскія; а з другога боку — скандынаўскія, мараўскія нямецкія»⁽¹⁶⁾. Але зразумела, што ня ўсе гэтыя дзейнікі былі аднолькава важныя і трывалыя: адны з іх мелі меншы ўплыў, а другія большы.

Да найбольш важных дзейнікаў у хрысьціянізацыі ўсходніх, заходніх і часткава паўднёвых славянаў была дзейнасьць сьвятых братоў Кастуса (у манастве Кірыла) і Мяфода, празваных раўнаапостальнымі.

Браты Кастусь і Мяфод паходзілі з мешане сям'і. Іхны бацька грэк быў высокім бізантыйскім урадоўцам у Салуні, а маці праўдападобна была славянка. У ваколіцах Салуня ад VII ст. жыло не-

калькі невялікіх славянскіх пляменьняў: Драговічы (пагрэчку — Другувіты), Люцічы і Бэлікэі⁽¹⁷⁾. Паводля бізантыйскіх вестак Драговічы гэта адно з сэрбскіх пляменьняў, але былі так-жа выказаны дагадкі гісторыкаў, што гэта частка беларускага племені Дрыгвічоў, якія зайшлі туды ў часе вялікага перасяленьня народаў. Тады-б іхняя мова была падобнаю да мовы нашых продкаў. Але незалежна ад паходжаньня Драговічаў і іншых пляменьняў з ваколіц Салуня, Кастусь і Мяфод з маленства добра ведалі тую славянскую мову, якую чулі ў ваколіцах Салуня і магчыма ў самым Салуні.

Старэйшы брат Мяфод (радз. 815 г.) вучыўся перш у Салуні, потым у Канстантынополі і быў назначаны адміністратарам аднае з правінцыяў у Македоніі. А малодшы брат Кастусь (радз. 826 г.) вучыўся толькі ў Канстантынополі і атрымаў там найбольшую асьвету, якая ў тых часы была магчыма; ягоным школьным сябрам быў будучы імператар Міхаіл III. Чуючы пакліканьне да духовага жыцьця, Кастусь адмовіўся ад усякіх урадавых становішчаў і схваціўся ў манастыр. Праз паўгоду яго такі знайшлі ў манастыры і ўгаварылі выкладаць філязофію ў Канстантынополі.

Каля 760 г. хазарскі хан звярнуўся да бізантыйскага імператара Міхаіла III з просьбаю прыслаць яму хрысьціянскіх місіянароў. Імператар выслаў братоў Кастуса і Мяфода. Яны праводзілі сваю місійную дзейнасьць на ўзбярэжжы Азоўскага мора і магчыма, што тады сустрэліся з паўднёва-украінскімі пляменьнямі⁽¹⁸⁾.

Місія Кастуса і Мяфода між хазараў трывала вельмі каротка. Ужо ў 862 г. іх зноў бачым у Канстантынополі і ў тым часе мараўскі князь Расьніслаў, жадаючы вызваліць сваю дзяржаву ад палітычнага ўплыву нямецкіх біскупаў і здабыць незалежную епархію для Маравіі, звярнуўся да бізантыйскага імператара Міхаіла III, каб прыслаў яму місіянароў, якія-б ведалі славянскую мову. Імператар даручае місію братом Кастусю і Мяфоду. Гэтым разам яны перш чым выбрацца ў дарогу паважна рыхтуюцца да свае новае місіі. Кастусь (у манастве Кірыла) вынайшоў альфабэт адпаведны да тае славянскае мовы, якую ён ведаў з ваколіц Салуня і пералажыў на гэтую мову найбольш неабходныя багаслужэньні і часткі Сьвятога Пісаньня. Ці той першы альфабэт быў

14. М. В. Левченко. Взаимоотношения Византии и Руси при Владимире «Византийский вѣстник». Том VII. Москва, 1953, ст. 200.

Гэтае маўчаньне бізантыйскіх гісторыкаў і

15. Б. Д. Греков. Киевская Русь. Изд. 2. Москва, 1953, ст. 475.

16. Michel de Taube. Rome et Russie avant l'invasion des Tatars. Paris, 1947, p. 100.

17. Драговічы захаваліся каля Салуня даволі доўга, бо яшчэ ў XIV ст. Філіпальскі мітрапаліт меў тытул экзарха Драговічаў. Гл. аб гчтым: F. Dvornik. Les Slaves. Byzance et Rome au IX siècle. Paris, 1926, p. 236-237.

18. Апошнім часам некаторыя украінскія дасьледнікі выказваюць дагадкі, што ў тым часе Кастусь і Мяфод маглі заехаць глыбока ў украінскія землі. Гл.: о. Ізидор Нагазський. Кирило-Методієвське християнство в Русі-Україні. Рим, 1954, ст. 109-125.

глаголиця, ці кірыліца, яшчэ да гэтага часу вучоныя не дайшлі да адназначнага выснаўку. У мінулым стагодзьдзі большасьць вучоных лічыла, што тым альфабэтам была глаголіца і сёньня яшчэ некаторыя трымаюцца гэтае думкі⁽¹⁹⁾. Аднак навейшым знахадкі прыносяць доказы на тое, што старэйшым альфабэтам ёсьць кірыліца⁽²⁰⁾. Але якім-бы той альфабэт ня быў, ён мае свой пачатак ад сьвятога Кірыла. Праўда навейшыя знахадкі сьведчаць аб тым, што нейкая славенская пісьменнасьць была і перад тым⁽²¹⁾, ды і сьвятыя браты падчас свае місіі між хазараў знайшлі ў Корсуні псалтыр, ператлумачаны на славянскую мову, але гэта былі часы, калі славянская пісьменнасьць была рэдкім зьявішчам і дзеля гэтага яе значэньне да часу дзейнасьці Кірыла і Мяфода было невялікае.

Па дарозе ў Маравію браты затрымаліся на кароткі час у Баўгарыі вядучы там плённую місійную дзейнасьць.

Кірыла і Мяфод прыехалі ў Маравію летам 864 г. і разгарнулі адразу ажыўленую дзейнасьць. Да гэтага часу там працавалі нямецкія сьвятары, пашыраючы хрысьціянства ў лацінскім абрадзе, ня ведаючы зусім мовы народу. А Кірыла і Мяфод павялі сваю дзейнасьць у зразумелай для насельніцтва мове і праз гэта мелі вялікі посьпех. Тады нямецкае духавенства з заздрасьці і з палітычных меркаваньняў абвінавачвала іх у Рыме як гэрэтыкаў. На заклік папы Мікалая I браты мусілі ехаць у Рым выясьняць правільнасьць і прававернасьць свае місіі. Новавыбраны папа Адрыян II у 867 г. адобрыў іхнюю дзейнасьць, больш таго, у паразуменьні з маравіцкім і панонскім князямі ён запланаваў арганізацыю нармальнае ерархіі для Маравіі і Паноніі, высьвячваючы Мяфода на япіскапа. Усе гэтыя захады і мерапрыемствы працягваліся даволі доўга і як на няшчасьце яшчэ ў міжчасе паважна захварэў Кірыла. Прадчуваючы блізкую сьмерць ён уступіў у манастыр і хутка памёр (14.II.869).

Пахаваўшы брата, Мяфод адзін вяртаўся ў Маравію з тытулам архібіскупа і папскага легата на славянскія краіны. Гэтым разам нямецкае духавенства ў Маравіі ўзьняло супраць Мяфода надзвычайна варожую дзейнасьць, абвінавачваючы яго зноў як злоснага гэрэтыка. Трох аўстрыйскіх біскупаў зрабілі над ім суд і замкнулі ў турму, не паведамляючы Рым ні адным словам аб сваёй дзейнасьці. Толькі новавыбраны папа Іван VIII, лаветаўшыся аб лёсе Мяфода, загалаў неадкладна

вызваліць яго і засуспэндаваў тых біскупаў, што яго судзілі. Аднак і пасля гэтых энэргічных захадаў папы, ня спыняліся даносы ў Рым на Мяфода. Ён яшчэ раз у 880/81 гадох мусіў ехаць у Рым. І гэтым разам атрымаў адабрэньне свае дзейнасьці, а Маравія і Панонія прызнаныя новаю царкоўнаю правінцыяю на чале з рхібіскупам Мяфодам.

У дзейнасьці сьвятога Мяфода важнае мейсца займала падрыхтоўка кадраў духавенства з майсцовага насельніцтва. Ягоны сапраўды апостальскі дух не абмяжоўваўся Маравіяю і Паноніяю. Ёсьць весткі, што ён з Маравіі высылаў сваіх вучняў у суседнія краіны і між імі так-жа «ў Русь»⁽²²⁾. Праўда гэтая вестка ўзятая з лягэнды і гістарычныя крыніцы аб ёй маўчаць, але факт высыланьня вучняў у іншыя краіны вельмі магчымы і адказвае характару дзейнасьці сьв. Мяфода.

Апошнія гады свайго жыцьця Мяфод прысьвяціў падрыхтоўцы духавенства і перакладу Сьвятога Пісьняня, хоць розныя інтрыгі нямецкага духавенства не давалі яму супакою да апошніх дзён жыцьця. Памёр сьв. Мяфод 6.IV.885 г., вызначыўшы перад тым свайго вучня Гаразда на свайго наступніка⁽²³⁾.

Пасля сьмерці сьв. Мяфода нямецкае духавенства змагло перацягнуць на свой бок маравіцкага князя Сьвятаполка (870—894) і ён у канцы 886 г. выгнаў з Маравіі ўсіх мяфодавых духоўных. Яны ўцяклі ў Баўгарыю, дзе іх ахвотна прынялі. Ёсьць падставы дагадвацца, што некаторыя мяфодавы вучні накіраваліся на поўнач і дзейнічалі ў Галіцыі, а магчыма нават і над Дняпром⁽²⁴⁾.

У Баўгарыі мяфодавы вучні знайшлі вельмі ўраджайную ніву для свае дзейнасьці. Яны заняліся падрыхтоўкаю духавенства, катэхэтаў і перапісчыкаў. Адна з лягэндаў кажа што сам сьв. Клімэнт вучань сьв. Мяфода меў аж 3.000 вучняў. У выніку дзейнасьці мяфодавых вучняў у Баўгарыі хутка ўзрасла колькасьць асьвечаных людзей, зьявіліся баўгарскія рэлігійныя дзеячы і пісьменьнікі. Баўгарыя хутка сталася незалежнаю і з рэлігійнага гледзішча — цар Сымон (893—927) змог вызваліцца ад Бізантыйскага патрыярха, засноўваючы Баўгарскі патрыярхат у Ахрыдзе⁽²⁵⁾.

19. Е. Э. Гронгрэм. О происхождении глаголической азбуки. «Труды Отдела древнерусской литературы». Т. XI. Москва-Ленинград, 1955. с. 300-313.

20. Черепнин Л. В. Русская палеография. Москва, 1956, с. 83-III.

21. Еміль Георгіев. Славянская письменность до Кирилла и Мефодия. София, 1952.

22. Захаваўся адзін чэскі пераказ у якім між іншым кажацца, што на Русь быў высланы Наврок. Літаратуру адносна гэтае весткі падае Др П. Ісаів. Звідки Русь-Україна прийняла християнство? Філядельфія, 1952, ст. 37.

23. Аб жыцьці і дзейнасьці сьвятых братоў Кірыла (Кастуся) і Мяфода, ёсьць аграмадная літаратура, але міма гэтага яшчэ шмат момэнтаў з іхняга жыцьця і дзейнасьці астаецца нявысьсьненымі.

24. о. Ізидор Нагаевський. Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні. Рим, 1954, с. 109-125.

25. F. Dvornik. Les Slaves, Byzance et Rome au IX siècle. Paris, 1927, у. 317.

Дзякуючы спрыяючым умовам кірыла-мяфодавае хрысціянства ў Баўгарыі хутка разьвівалася і ўшыр, і ўглыб. Пад кіраўніцтвам цара Сымона Баўгарыя перажывала росквіт свае магутнасці, а разам з тым разьвівалася і мацнела рэлігійнае жыццё⁽²⁶⁾. Распачатыя ў 918 г. стараньні мець свой патрыярхат, кончыліся тым, што Бізантыйскі патрыярх прызнаў у 927 г. Ахрыдзкі патрыярхат.

Між Баўгарыяю і ўсходнімі славянамі, якія ў тых даўных часоў часам называліся агульным імем Русь, былі доволі ажыўленыя культурныя зьвязкі⁽²⁷⁾. У даным выпадку нас перадусім цікавяць рэлігійныя зьвязкі.

Ёсьць весткі, што ўжо ў 886 г. выслана з Макелоніі «на Русь» архірэя і двух людзей для прапаведваньня хрысціянства. Іхняя дзейнасьць мела быць плённаю⁽²⁸⁾. У далейшым падобныя высылкі паўтараліся няраз. Расейскі гісторык Татішчэв, які карыстаўся крыніцамі, што потым загінулі, кажа, што Сымон баўгарскі «выслаў на Русь іерэі учоны і кнігі довольны»⁽²⁹⁾. Няма сумніву што гэтыя пасланцы дзейнічалі на абшары нашае бацькаўшчыны, бо-ж як успаміналася на пачатку, каля Смаленску ў Гняздове знойдзена гліняную судзіну з X ст. з надпісам кірылаўскімі літарамі.

Наагул баўгарскае хрысціянства вельмі актыўна ўдзельнічала ў хрысціянізацыі «старое Русі»⁽³⁰⁾. Найлепшым доказам гэтае дзейнасьці ёсьць царкоўна-славянская мова ў багаслужэньнях, у царкоўным жыцці наагул і нават у прыватным жыцці асьвечаных кругоў ужо ў X ст.⁽³¹⁾. Больш таго — няма ніякіх гістарычных дадзеных аб існаваньні грэчкае мовы ў багаслужэньнях на Русі.

Ужо даўно вучоныя зьвярнулі ўвагу, што багаслужэбныя кнігі Русь атрымала не з Бізантыі,

але з Баўгарыі⁽³²⁾, аднак дзеля розных палітычных меркаваньняў у Расейскай імперыі стараліся аб гэтых фактах прамоўчаць. Толькі перад самаю першаю сусьветнаю вайною Прысёлкаў апублікаваў паважную працу⁽³³⁾, у якой пайшоў ажні задатэка, прыпісваючы баўгарам выключную ролю ў хрысціянізацыі старога Русі. Нічога дзіўнага, што царская расейская афіцыйная крытыка сустрэла працу Прысёлкава вельмі няпрыхільна. Аднак навейшыя досьледы прыносяць усё больш доказаў, якія сьведчаць, што спаміж усіх дзейнікаў хрысціянізацыі Русі баўгарскае хрысціянства мела найбольшы ўплыў. Сучасны баўгарскі гісторык Ніколаеў спробаваў аднавіць тэорыю Прысёлкава, вышукваючы доказы на падмацаваньне слабых мейснаў у ягонай тэорыі. Ніколаеў цьвердзіць, што рускія летапісы маўчаць аб дзейнасьці баўгарскага духавенства на Русі таму, што прайшлі праз ачыстку пазнейшых грэцкіх мітрапалітаў, якія звычайна ненавідзелі баўгараў⁽³⁴⁾.

Аднак з другога боку трэба сказаць, што ў тых-жа летапісах, якія нічога не гавораць аб баўгарскім духавенстве, ёсьць нямала сьлядоў баўгарскага ўплыву. Напрыклад лягэнда аб тым, што Уладзімер кіеўскі перад сваім хрышчэньнем пасылаў пасольствы ў розныя краіны, каб «іспыталі веры», пералічана з баўгарскага апавяданьня. На гэты факт ужо даўно зьвярнуў увагу Шахматаў⁽³⁵⁾. А навейшыя досьледы летапісаў дадаюць, што агулам апавяданьне аб хрышчэньні Уладзімера створана на ўзор лягэнды аб хрышчэньні баўгарскага цара Барыса⁽³⁶⁾. Бязумоўна вялікую сілу для прамяняваньня хрысціянства ў іншыя краіны даваў баўгарскі патрыярхат у Ахрыдзе⁽³⁷⁾.

Усе вышэйпералічаныя факты ўплыву баўгарскага хрысціянства на пашырэньне хрысціянства на Русі наагул, зразумела, адносяцца да Беларусі, але ёсьць яшчэ факты ў гэтым дачыненні, якія адносяцца амаль выключна да Беларусі. Факты гэтыя вартасныя тым, што паходзяць не з якіх тэндэнцыйных крыніцаў, але з найбольш аб'ектыўнае археалёгіі.

Ведама, што сьвятыя браты Кірыла і Мяфод

26. E. Georgiev *Aufblühen des slavischen Schrifttums in Bulgarien im IX Jahrhundert*. «Vorträge auf der berliner Slavistentagung 11-13. Nov. 1954» Berlin, 1956, S. 68-79.

27. Тихомиров М. Н. Исторические связи русского народа с южными славянами с древнейших времен до половины XVII в. «Славянский сборник», Москва, 1947. Гл. так-жа: Снегаров Иван проф. Духовно-культурни връзки между България и Русия през средните векове (X-XVI в.в.) София, 1950.

28. Йордан Иванов. Северна Македония. Исторически издирвания. София, 1906, с. 68-69.

29. В. Н. Татищев. История Российская. Кн. I, ч. I. Москва, 1768, с. 18.

30. А. Шахматовъ. Замѣтки къ древнейшей истории русской церковной жизни. «Научно-исторический журналъ». СПб. 1914. Том II. Вып. I. Нр. 4, ст. 52.

31. А. А. Шахматовъ. Введеніе въ курсъ исторіи рускаго языка. Часть I. Петроградъ, 1916, с. 81-82.

32. Е. Голубинский. Обращение всей Руси въ христианство Владимиромъ. «Ж. М. Н. Пр.» ч. 190, СПб 1877, с. 144.

33. Присёлковъ М. Д. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XII в.в. СПб, 1913.

34. В. Николаев. Словянобългарският фактор в християнизация на Киевска Русия. София, 1949.

35. А. А. Шахматовъ. Одинъ изъ источниковъ летописнаго сказанія о крещеніи Владимира. «Сборникъ статей по славяновѣденію, посвящ. М. С. Дринову». Харьковъ, 1908, с. 74.

36. И. У. Будовниц. К вопросу о крещении Руси. «Вопросы истории, религии и атеизма». Сборник 3. Москва, 1956, с. 493.

37. Н. Koch. Byzanz, Ochrid nud Kiev (987-1037). «Kyrios». Bd. IV, 1938. S. 253-292.

падчас свае місійнае дзейнасці ўсюды везілі з сабою мошчы сьв. Клімента I папы рымскага, якія знайшлі ў Хазарыі, і часткі мошчаў іншых сьвятых. Магчыма дзеля гэтага яны пераважна ўжывалі шасьціканечны крыж (з двума перакладзінамі), які часта ўжываўся ў Бізантыі і ў Заходняй Эўропе, як рэліквіяр. Гэткі-ж крыж сённяшняя Славакія мае ў сваім нацыянальным гэрбе, называючы яго кірыла-мяфодавым крыжам. І вось гэткі кірыла-мяфодавы крыж быў калісь вельмі пашыраны на ўсім абшары Беларусі. Падчас раскопкаў гарадзішча Швэдская гара каля Ваўкавыску ў 1948 г. знайдзена невялічкую пячатку нейкага Сімеона з шасьціканцовым кірыла-мяфодавым крыжам. На жаль пячатка ня мае даты, а знойдзеная разам з ёю рэчы паходзяць з XI—XIII

Бізантыйская стаўратэка з XI ст. знаходзіцца ў Ленінградзкім эрмітажы.

вв.⁽³⁸⁾. Гэткі-ж крыж бачымо на ўсіх так званых Барысавых камяніх і на Рагвалодавым камені з XII ст.⁽³⁹⁾. Гэткім-жа ёсьць агульнаведамы крыж

38. В. Р. Тарасенка. Раскопки городища «Шведская гора» в Волковыске в 1954 г. «Материалы по археологии БССР». Том I. Минск, 1957, с. 271-272.

39. П. И. Батюшков. Беларусь и Литва. С. Петербург, 1890, с. 15, 35.

сьв. Еўфрасіні Полацкае. Наагул гэта была найбольш распаўсюджаная на Беларусі форма крыжа, якая рознілася ад расейскае васьміканцовае формы крыжа з косаю перакладзінаю.

Папулярнасьць сьвятых Кірыла і Мяфода на Беларусі была калісь даволі вялікая. Напрыклад у Тураўшчыне мыйсцовая традыцыя праз доўгія стагодзьдзі захавала пераказ аб пашырэнні на гэтых абшарах кірыла-мяфодавага хрысьціянства⁽⁴⁰⁾. Магчыма дзеля гэтага сьв. Кірыла Тураўскі прыняў сабе манашае імя Кірыла.

Трэба яшчэ зазначыць, што разам з баўгарскім кірыла-мяфодаўскім духавенствам часам прыходзіла да нас баўгарская сьвешкая інтэлігенцыя магчыма нават зусім недабравольна. Прычынаю гэтых вандровак былі зацятая войны Баўгарыі з Бізантыяю. Напрыклад у 972 г. бізантыйскі імператар Іван Цімісхей зьнішчыў усходне-баўгарскае царства, скасаваў патрыярхат і хоць заставалася яшчэ незалежнаю заходняя Баўгарыя, дык шмат баўгарскае інтэлігенцыі падалося на поўнач. І ў далейшым няраз здараліся падобныя выпадкі. Зразумела, што пры такіх нагодах баўгарскія бежанцы забіралі з сабою найбольшыя каштоўнасьці, да якіх у тых часы належалі кнігі. Зразумела, што такія зьвязкі былі неафіцыйныя-

Пячатка Сімеона, знойдзеная каля Ваўкавыску.

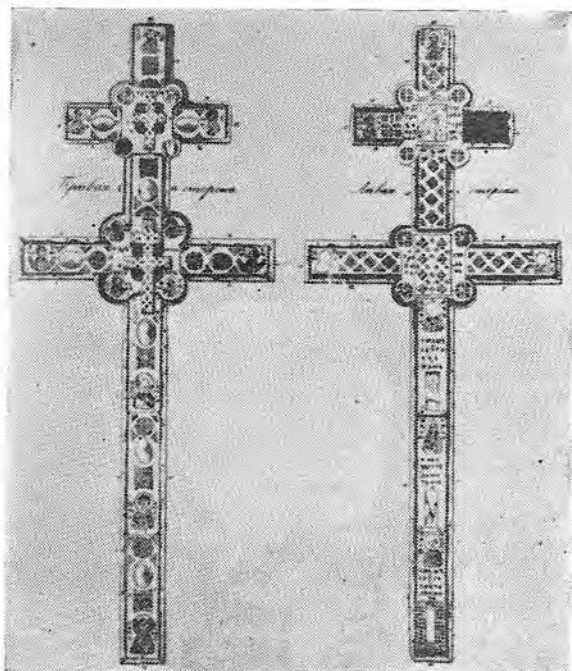
нымі⁽⁴¹⁾ і так-жа зразумела, што яны для грэкаў былі вельмі няпрыемныя. Таму нічога здзіўнага, што потым грэцкае духавенства старанна згладжвала памяць аб тым найстарэйшым і найважнейшым шляху «распаўсюджаньня хрысьціянства на Русі»⁽⁴²⁾.

У сваёй супрацьбаўгарскай дзейнасці грэкі выкарысталі асабліваю нагоду. У палове X ст. у Баўгарыі была зьявілася дуалістычна-гнастычная гэрэзія багамілаў. Вось-жа разам з усім тым добрым, што да нас ішло з Баўгарыі прыйшла сюды так-жа і багамільская гэрэзія. Сьледам за ёю зьявіліся «паучэньня», у якіх востра асуджалася

40. Архим. Николай. Историко-статистическое описание Минской епархии. СПб, 1864, с. 34. На жаль мне не ўдался знайсці гэтае кнігі.

41. М. В. Левченко. Очерки по истории русско-византийских отоншений. Москва, 1956, с. 379.

42. В. В. Мордовин. Очерки истории СССР. Древнерусское государство. Москва, 1956, с. 140.

Крыж сьв. Еўфрасіні Полацкае з 1161 г.

Барысаў камень з 1171 г.

двуверства, а багамільства часам называлася «праклятымі баўгарамі». Пасьля такога натаўраваньня гэрэзіі нічога дзіўнага, што летапісцы і

самі маглі наагул ўнікаць успамінаў аб баўгарах. Але зразумела, што ад гэтага нічоў не зьмяняеца значэньне іхняе дзейнасьці.

ІНШЫЯ ДЗЕЙНІКІ ХРЫСЬЦІЯНІЗАЦЫІ

З іншых дзейнікаў неабходна ўспомніць заходне-эўрапейскія краіны і дзяржавы. Ведэма, што сувязь рускіх княстваў з Захадам ад найдаўнейшых часоў была даволі ажыўленая. Вось зусім нядаўна паведамлілі савецкія газэты, што ў вёсцы Дзегцяны Капыльскага раёну знойдзена скарб 246 старых манэтаў з X—XI ст. У скарбе пераважаюць чэскія манэты. Падобных скарбаў на абшары Беларусі знойдзена шмат. Зразумела, што купцы, якія іх прынесьлі, разносілі так-жа хоць некаторыя весткі аб хрыстовай навуцы.

Вельмі частымі былі сужэнскія зносіны рускіх князёў з Захадам⁴³. Няма дзіву, што беларускія князі з гэтага гледзішча дзякуючы свайму палажэньню былі «найбольш заходнімі».

Дзякуючы гэтым уплывам у старой так званай агульна-рускай літаратуры астаўся вельмі значны ўплыў заходняе літаратуры. З лацінскае мовы былі пераложаны: лягэнда аб жыцьці папы сьв. Клімэнта I, жыцьцё сьвятога Юрыя, жыцьцё

сьвятога Віта, мучаніцтва папы сьв. Сьцяпана, гаміліі сьв. Рыгора Вялікага, апокрыфічнае Эвангелье Нікадыма. Так-жа некаторыя лацінскія малітвы былі ператлумачаны на царкоўна-славянскую мову. Большая частка гэтых перакладаў прыйшла да нас з Чэхіі ў гатовым перакладзе, які там зрабілі бэнэдыктынскія манахі, пасьлядоўнікі сьвятых Кірыла і Мяфода. Тых манахаў выселілі з Чэхіі ў 1095 г.⁴⁴.

Да заходніх уплываў так-жа адносіцца хрысьціянскі ўплыў варагаў, бо яны былі хрысьціянамі лацінскага абраду, нават калі асяляліся на Русі ці ў Бізантыі⁴⁵. Некаторыя гісторыкі стараліся прыпісаць варагам дэпэндуючую ролю ў хрысьціянізацыі Русі. Найдалей у гэтым кірунку пайшоў Баумгартэн, прыпісваючы асаблівае значэньне прыязні Уладзімера кіеўскага з скандынаўскім князем Оляфам Трыгвэзонам⁴⁶. Падобныя пагляды

43. N. de Baumgarten. Généalogies et mariages occidentaux des Rurikids russes du X au XIII siècle. Roma, 1927.

44. Fr. Dvornik. Les benedictins et le christianisation de la Russie «L' Eglise et les Eglises». 1054-1954 Tome I, p. 324-329. Chevetogne, 1954.

45. Др. Ст. Томашівський, op. cit. ст. 69.

46. N. de Baumgarten. Saint Vladimir et la conversion de la Russie Roma, 1932

выказваў вядомы рэлігійны дасьледнік Жіжэ⁽⁴⁷⁾ і інш. Ад іхных намаганьняў мала што асталася, бо яны празьмерна разьдмухвалі значэньне дробных фактаў, зусім не ўзглядаючы іншых фактаў. Аднак зусім адкідаць тыя факты, на якія гэтыя дасьледнікі звярнулі ўвагу, як гэта робяць сучасныя савецкія гісторыкі, ёсьць так-жа памылкова, бо факт астаецца фактам, што з скандынавіі так-жа йшоў немалы ўплыў на Русь⁽⁴⁸⁾. Варта зацеміць, што толькі на Беларусі ў Гняздове каля Смаленску знойдзена 250 скандынаўскіх магілаў⁽⁴⁹⁾.

У ліку іншых заходніх краін, з якімі старая

Русь мела зносіны, былі: Нямеччына і Францыя⁽⁵⁰⁾. Каталіцкія місіянары, пераважна з Нямеччыны няраз прынагодна траплялі ў рускія княствы⁽⁵¹⁾. У гадах 961/962 прыязджаў у Кіеў біскуп Адальбэрт. Зьявіўся ён сюды не па сваёй ініцыятыве, але на просьбу кіеўскае княгіні Ольгі, якая высылала да нямецкага імператара Оттона I спэцыяльнае пасольства ў гэтай справе. Нажаль яе просьба была выканана з вялікім апазьненьнем, калі ўжо замест Ольгі княжыў у Кіеве яе неахрышчаны сын. У 977 г. прыязджалі ў Кіеў паслы ад папы Бэнэдыкта VII да князя Яраполка.

БІЗАНТЫЯ І РУСЬ

Аднак з усіх дзейнікаў хрысьціянізацыі ўсходнеславянскіх народаў па некаторым часе на першае месце выйшла Бізантыя, адсунуўшы ў цень усе іншыя дзейнікі і нават стараючыся прыпісаць сабе ўсе плады іхняе дзейнасьці.

Зьвязкі ўсходніх славянаў з Бізантыяю былі даволі старыя. З гэтага гледзішча найбольшае значэньне меў водны шлях «з Вараг у Грэкі». Таму што на гэтым шляху быццам цэнтральнае месца займалі волакі, якія знаходзіліся на абшары Беларусі і на ім-жа знайходзіліся такія старыя гандлёвыя цэнтры, як Полацк і Смаленск, дзе грэцкія купцы мусілі абавязкова затрымлівацца, дык няма сумніву, што нашыя продкі спатыкаліся з прадстаўнікамі бізантыйскага хрысьціянства ад вельмі даўных часоў.

Для закраненае тут тэмы нас перадусім цікавяць адносіны з X ст. У гэтым часе Бізантыя была наймагутнейшым культурным цэнтрам у тагачасным культурным сьвеце. Яе культура праменявала на ўсю Эўропу⁽⁵²⁾. Бізантыйскае хрысьціянства так-жа не аставалася пасыўным, маючы немалое поле да дзейнасьці нават у межах самое-ж Бізантыйскае імперыі. Яно вытварыла сваеасаблівыя місійныя мэтады для народаў у межах свае імперыі і для народаў іншых дзяржаваў⁽⁵³⁾. Але для гэтых апошніх не заўсёды праяўлялася аднолькавая актыўнасьць. Большае ажыўленьне місійнага духа Бізантыі назіраецца ў IX ст.⁽⁵⁴⁾. Але

ў тым часе Русь была для Бізантыі далёкаю і дзікаю краінаю, якая ня прыцягвала асаблівае ўвагі.

У канцы X ст. унутраны ўклад палітычнага жыцьця ўсходніх славянаў і суадносіны з суседнімі народамі ўлажыліся так, што прызнаньне хрысьціянства дзяржаўнаю рэлігіяю сталася вельмі актуальнаю і жыцьцёваю справаю. Гэта было тады, калі паасобныя княствы Украіны, Беларусі і Расеі знайшліся ў некаторай залежнасьці ад Кіеўскага князя Уладзімера. А ён з розных меркаваньняў як дзяржаўную веру прызнаў бізантыйскае хрысьціянства ў 988 г.

Ужо ўспаміналася перш, што і да 988 г. кіеўскія князі прымалі хрысьціянства: у 867 г. ахрысьціліся Аскольд і Дір, у 955 г. ахрысьціліся княгіня Ольга — але яны не накідвалі хрысьціянства ані сваім падуладным, ані іншым князём. Уладзімер-жа адразу пасля свайго хрышчэньня загадаў ахрысьціць кіеўлян, а наступна і жыхароў іншых гарадоў. У выпадку супраціўленьня хрышчэньне адбывалася сілаю. Напрыклад у Ноўгарадзе хрышчэньне адбылося пасля крывавага бою, у якім уладзімерава дружина на чале з Дабрыняю і Пуцятаю справіла наўгародцаў сапраўдную крываваю лязню⁽⁵⁵⁾. Гэткія паводзіны Уладзімера тлумачацца тым, што ён уводзіў новую хрысьціянскую веру з палітычных меркаваньняў, дзеля цэментаваньня апанаваных перад тым народаў. З гэтаю мэтаю перад тым ён прабываў стварыць нейкую сваеасаблівую паганскую рэлігію, выбраўшы з кожнага падуладнага племені тое боства, якое было ў найбольшай пашане і пазьбі-

47. Jugie M. Les origines romaines de l'Eglise russe. «Echos d'Orient». XL, Paris 1937, p. 257-270.

48. Arne I. La Suède et l'Orient. Upsala 1914.

49. Max Vasmer. Wikingerspuren in Russland. «Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften» XXI, 1931, St. 650.

52. A. M. Ammann S. J. Untersuchungen zur Geschichte der kirchlichen Kultur und religiösen Lebens bei den Ostslawen. Würzburg, 1955. S. 14.

53. Fr. Dvornik, Les Slaves. Byzance et Rome au IX siècle. Paris, 1926, p. 63-106.

54. Louis Bréhier. Les Missions chrétiennes chez les Slaves aux IX siècle. «Le Monde Slave», Octobre, 1927, Paris, p. 40.

50. Ediger Th. Ruslands älteste Beziehungen zu Deutschland, Frankreich und der römische Kurie. Halle, 1911.

51. Пархоменко В. О латинских проповедниках на Руси Киевской в X и XI вв. «Чтения». Киев, 1923; Латинские миссионеры в Киевской Руси в X-XI вв. «Труды Истор. О-ва Нестора», III. СПб, 1879.

55. В. Н. Татищевъ. Исторія російская съ самых древнейшихъ временъ. Москва, 1768. Кн. I. ч. I. ст. 38-40.

раў гэтыя боствы ў агульную бажніцу — пантэон — у Кіеве⁽⁵⁶⁾. Але, відаць, хутка пераканаўся, што такое мерапрыемства было бяспільным, каб асягнуць узложанае на яго заданьне і таму мусіў разглянуцца за мацнейшымі сродкамі.

Зусім зразумела, што Уладзімер як паганін і як палітычны дзеяч глядзеў на рэлігію з свайго палітычнага гледзішча. Чаму ён, выбіраючы хрысьціянства як новую рэлігію, выбраў хрысьціянства з Бізантыі, а ня з Рыму? На гэтае пытаньне ведамы расейскі царкоўны гісторык Галубінскі дае такі адказ: Хрысьціянская Царка ў тыя часы яшчэ была непадзеленая і грэкі былі для Русі шмат бліжэйшымі, з імі былі частыя зносіны. А найважнейшаю прычыною мела быць тое, што навакол папы быў шматлікі круг валадароў і між імі

Уладзімер быў-бы апошнім, а прыняўшы хрысьціянства ад грэкаў ён астаўся сам сабою⁽⁵⁷⁾. Ці гэтыя меркаваньні гісторыка супадаюць з меркаваньнем Уладзімера, можна адказаць і так, і не, але ад гэтага ў гісторыі нічога ня зьменіцца. Факт астаецца фактам, што з пачыну Уладзімера на абшары Украіны, Беларусі і Расеі запанавала як дзяржаўная рэлігія хрысьціянства бізантыйскага абраду.

Сучасныя савецкія гісторыкі прысьвячаюць ня мала ўвагі зьвязкам старога Русі з Бізантыяю⁽⁵⁸⁾ з выразнаю мэтай прыдаць ёй выключную ролю ў дзеле хрысьціянізацыі старога Русі — гэта значыць аднаўляюць афіцыйныя пагляды царскае гісторыяграфіі.

ПЕРШЫ БЕЛАРУСКІ ХРЫСЬЦІЯНСКІ КНЯЗЬ ІЗЯСЛАЎ

Прыняцце хрысьціянства нашымі продкамі як дзяржаўнае рэлігіі супадае з крытычным перажываньнем долі князёў у найбольшых тагачасных цэнтрах: у Полацку і ў Тураве. Каля 980 г. іх заваяваў Уладзімер. Паводля летапісных вестак гэта сталася такім чынам.

Плянуючы вайну з сваім братам Яраполкам, які княжыў у Кіеве, Уладзімер як наўгародзкі князь пасватаўся да Рагнеды — дачкі полацкага князя Рагвалода. У тым-жа часе прыслаў сватоў і кіеўскі князь Яраполк. Тады Рагвалад аставіў выбар нарачонага самой Рагнедзе. Яна выбрала Яраполка, а Уладзімеравым сватом дала зьняважлівы адказ: «Не хачу раззучь рабыніча, пайду за Яраполка». У гэтым адказе намаякаецца на тое, што Уладзімер быў незаконным сынам кіеўскага князя Сьвятаполка і ягонае служанкі Малушы.

Уладзімер, разгневаны такім адказам і асабліва ягоны ваявода, брат Малушы, зрабілі раптоўны напад на Полацк, узялі ў палон Рагвалода з усімі сям'ёю. І ў знак помсты, на вачох Рагнеды забілі Рагвалода, ягоную жонку і двух сыноў, а самую Рагнеду, агідна зьняважыўшы, Уладзімер узяў сабе за жонку. Гэта мела здарыцца ў 980 г.

Далей летапісы гавораць, што ў Рагнеды ад Уладзімера мела быць чатыры сыны і дзве дачкі: Ізяслаў, Мсьціслаў, Яраслаў, Усевалад, а імён дачок не падаюць. Рагнеда жыла не ў самым Кіеве, але каля Кіева на рацэ Лебедзі. Відаць, што Рагнеда ніколі не забылася свае крыўды, а калі з часам Уладзімер набраў больш жонак і Рагнеду пачаў зусім легкаважыць, дык яна наважылася памсьціцца. Аднойчы ў 987 г. Уладзімер прыйшоў да Рагнеды і заснуў. Яна ўзяла нож і хацела яго зарэзаць, але выпадкова князь праснуўся і ўхапіў яе за руку. На запытаньне, што пабудзіла яе да

такого кроку, адказала: «Засулавала я, затужыла, бо ты забіў майго бацьку, паланіў яго зямлю дзеля мяне, а цяпер ўжо і ня любіш мяне за гэтым маладзёнцам». Тады Уладзімер загадаў ёй убрацца ў царскую вопратку, як у дзень шлюбу і сесці на сьвяточна ўбраны ложак, каб там забіць яе, а сам пайшоў па меч. Рагнеда зрабіла, як сказаў Уладзімер, але пры гэтым дала свайму сыну Ізяславу меч і сказала: «Як толькі ўвойдзе бацька, ты выступі насупраць і скажы: «Ойча, хіба ты думаеш адзін жыць?» Ізяслаў так і зрабіў. «А хто-ж ведаў, што ты тут?» — адказаў Ізяславу зьбянтэжаны Уладзімер і, кінуўшы свой меч, склікаў баяраў і расказаў ім аб здарэньні. «Не забівай яе ўжо хоць-бы дзеля дзіцяці, але завязі яе на бацькаўшчыну і аддай яе ёй з сынамі», — парайлі баяры. Уладзімер збудаваў горад і падарыў яго Рагнедзе з Ізяславам, назваўшы яго Ізяслаўлем. Гэтае апавяданьне падаюць толькі некаторыя летапісы і толькі пад 1128 годам⁽⁵⁹⁾ і закончаюць яго словам: «З тае пары ўнукі Рагвалода бяруць меч супраць Яраславых унукаў»⁽⁶⁰⁾.

Далейшая гісторыя Рагнеды і Ізяслава паводля летапісаў выглядае так. У Ізяслаўлі яны, відаць, жылі нядоўга і перанесліся ў Полацк. Там Ізяслаў

57. Е. Голубинский. История Русской Церкви. Том I. I-я пол. ст. 158. Москва, 1901.

58. Левченко М. В. Взаимоотношения Византии и Руси при Владимире. «Византийский Временник». Том VII, стр. 194-233. Москва, 1953. И особная публикация: Очерки по истории русско-византийских отношений. Москва, 1956. А так-жа: Греков Д. Киевская Русь. Москва, 1953.

59. Записана гэтая падзея аж пад 1128 г. у зьвязку з сьмерцю полацкага князя Барыса. «Полн. Собр. Руск. Летописей». Том I. Изд. 2-ое. Ленинград, 1926. Лаврентийская летопись. Ст. 299-300.

60. Усе адмены тэксту летапісаў што да гэтае падзеі падае Д. С. Леонардовъ Полоцкий князь Всеславъ в его время. Полоцко-Витебская старина. Вып. III, ст. 90. Витебскъ. 1916.

56. Погодин А. Опыт языческой реставрации при Владимире. «Труды русских ученых заграничей». Том III, Брлин, 1923.

Пытаньне родавае лініі Ізяславічаў тым важнае, што яно дае нейкі ключ да разуменьня сваеасаблівых адносінаў між палачанамі і іхнымі князямі, якія хараша выказаў Янка Купала:

Слухалі князя, а князь што ня ўрадіў;
Слухаў, што веча казаў яму звон.

ПРЫЗНАНЬНЕ ХРЫСЬЦІАНСТВА ДЗЯРЖАЎНАЮ РЭЛІГІЮ

Хрысьціянізацыя Беларусі і прызнаньне хрысьціянства дзяржаўнаю рэлігію адбывалася ня так як у Кіеўшчыне. Праўда летапісы аб гэтым гавораць наагул вельмі мала. Толькі ў Цьверскім летапісу адносна Рагнеды кажацца: «Уладзімер паслаў к сваёй жонцы Рагнедзе паслоў, кажучы: «Я ўжо ад цяпер ахрышчаны і прыняў веру і закон хрысьціянскі; мне можна мець толькі адну жонку, якую я ўзяў у хрысьціянстве, а ты выбіры сабе каго хочаш з маіх вяльможаў і зьвязнайся з ім». Яна-ж адказала яму: «Ці ты адзін хочаш атрымаць нябеснае і зямное валадарства, а мне ня хочаш даць гэтага дачаснага і будучага? Ты адступіўся ад ідальскага зману да Богага ўсынаўленьня, а я-ж быўшы князёўнаю, не хачу быць служанкаю ні зямному валадару, ні князю, але хачу зьвязнацца Хрысту, каб успрыняць ангельскі вобраз»... Гэта сказаўшы, Рагнеда пастрыглася ў манашы вобраз і назвалася Анастасія»⁽⁶⁷⁾. Бачым, што пабожны летапісець-манах прыкрасіў мову гордае палачанкі Рагнеды так, быццам яна ўжо даўно ведала і хрысьціянства і манашае жыццё.

З гэтае зацёмкі летапісна выглядае, што ў Полаччыне да гэтага часу ўжо на толькі было пашырана хрысьціянства, што існавалі нават манастыры, прынамся той, у які мела ўступіць Рагнеда.

Хоць летапіс нічога ня кажа, але прымаецца як зразумелы факт, што адначасна з Рагнедаю прыняў хрысьціянства Ізяслаў. Гэта мусіла стацца хутка пасля хрышчэння Уладзімера, магчыма ў 989 г., але не пазьней 990 г. Мясцовая традыцыя ў Ізяслаўлі лічыць, што гэта мела быць у тым-жа Ізяслаўлі, дзе з іменем Рагнеды зьвязваюць заснаваньне парахвільнае Праабражэнскае царквы і манастыра сьв. Анастасіі⁽⁶⁸⁾. Хрышчэнне Ізяслава і ёсьць датаю прызнаньня хрысьціянства дзяржаўнаю рэлігію на Беларусі.

Ані летапісы, ані мясцовыя традыцыі не ўспамінаюць аб насільным хрышчэнні ў беларускіх гарадох, а з тае характарыстыкі Ізяслава, якую падае Ніканаўскі летапіс можна з пэўнасьцю сказаць, што прымусовага і гвалтоўнага хрышчэння

Не дарма ўнук Ізяслава Усяслаў празваны чарадзеям так моцна любіў сваё княства, што нават пакліканы кіеўлянамі на князя, пакінуў кіеўскі пасады і ўцёк у Полацк, бо і ў далёкім залатаверхім Кіеве чуў, «як у Полацка Сафіі зазвоняць званы на завутраню». Дзякуючы гэтакім адносінам між князем і народам увядзеньне хрысьціянства на Беларусі адбывалася на свой лад.

на абшары Беларусі ня было нідзе. Аб Ізяславе кажацца, што ён быў пабожным і лагодным валадаром: «быў гэты князь ціхі, лагодны, пакорлівы, міласэрны і меў у вялікай пашане сьвятароў і манахаў, любіў чытаць Сьвятое Пісаньне»⁽⁶⁹⁾.

Наагул княжаньне Ізяслава прайходзіла ў супакоі. Праўда адзін з гісторыкаў гэта тлумачыць тым, што ён ня меў магчымасці выявіць сваіх сапраўдных намераў адносна Кіева, бо памёр за чатырнаццаць гадоў да Уладзімера⁽⁷⁰⁾.

Падобна як ува ўсёй Эўропе так і на Беларусі хрысьціянства спачатку пашыралася ў гарадох і толькі потым пранікала ў вёскі. Пры тым кожны большы горад, меў сваю гісторыю прыняцця хрысьціянства. Нажаль не захавалася ніякіх пісаных дакументаў адносна тых часоў. Затое мясцовыя традыцыі пераказваюць вельмі цікавыя факты. Напрыклад у Тураве пачатак хрысьціянства зьвязваецца з іменем лягэндарнага князя Тура, які меў ахрысьціцца ў калодзеці, што потым доўгія стагодзьзі называўся Тур-калодзезь⁽⁷¹⁾. Іншы пераказ гаворыць, што ў Тураве за часоў таго-ж Тура меў прапаведваць мучанік Дыянізі, якога потым забілі якіясь пагане Міхнаўцы⁽⁷²⁾. А Давыд-Гарадок і Петрыкаў нават свае назовы выводзяць ад князёў Давыда і Пятра, саюзнікаў Тура, якія мелі ахрысьціцца разам з ім. Так-жа Ігумень выводзіць свой пачатак ад ігуменьні, якая заснавала жаночы манастыр на месцы калішніяе паганскае бажніцы⁽⁷³⁾.

У барацьбе за сваю незалежнасьць Тур загінуў і ў Тураве на некаторы час зьявіліся пасады кіеўскага князя Уладзімера, але хутка на іх месца Уладзімер прыслаў сюды князя Сьвятаполка, які падобна як Ъзяслаў ня быў сынам Уладзімера, хоць і жыў разам з дзецьмі Уладзімера

69. Полн. Собр. Рус. Лѣт. Том IX. Никоновская лѣтопись, с. 68. СПб, 1862.

70. Д. С. Леонардовъ. Полоцкий князь Всеславъ и его время. с. 100. «Полоцко-Витебская старина». Вып. III. Витебскъ, 1916.

71. М. Садкович, Е. Львов. Георгий Скорина. Минск, 1957. с. 186.

72. Архим. Анатолій. Воспоминания о древнемъ православіи Западной Руси. Древній городъ Туровъ. «Чтенія въ Моск. О-ве любит. дух. просв.». Москва, 1865. Цытлю паводля: Малышевскій И. Творенія отца нашего Кірилла еп. Туровскаго. Кіевъ, 1880.

73. П. Н. Батюшковъ. op. cit. с. 18.

67. Полн. Собр. Рус. Лѣт. Тверская лѣтопись. Том XV. СПб, 1863.

68. П. Н. Батюшковъ. Бѣлоруссія и Литва. СПб, 1890. с. 18.

ў Кіеве. Таму што бацька Сьвятаполка загінуў у вайне з Уладзімерам, дык ён захаваў няпрязьню да Уладзімера і ягоных плянаў. Жонкаю Сьвятаполка была дочка польскага караля Балеслава (992—1025). Яна была хрысьціянкаю лацінскага абраду і ў сваёй сьвіце мела лацінскага біскупа немца Райнбэрна. І вось насупраць плянаў Уладзімера Райнбэрн у паразумленьні з Сьвятаполкам пачаў хрысьціць тураўцаў у лацінскім абрадзе⁽⁷⁴⁾. Калі Уладзімер дачуўся аб гэтым, напад на Тураў, увязьніў Сьвятаполка, ягоную жонку і біскупа. Біскуп у турме хутка памёр, а Сьвятаполка і ягоную жонку вызваліў польскі кароль Балеслаў⁽⁷⁵⁾.

Паўтара стагодзьдзя пазьней падобны выпадак здарыўся ў Полацку, але цікава што аб ім, падобна як і аб вышэй апісаным здарэньні рускія летапісы не ўспамінаюць і словам. Аб гэтым апошнім здарэньні былі дакладныя весткі ў Полацкім летапісе, з якога яшчэ карыстаўся Татішчэв, перш чым той летапіс хтосьці зьнішчыў. Паколькі гэта адзіная вестка з Полацкага летапісу, якая прыпадкам захавалася, дык перакажам яе поўнасьцю паводля таго, як яе падае Сапуноў.

«Полацкі князь Барыс Давыдавіч (†1195) ажаніўся другі раз з Сьвятохнаю дачкою Памэранскага князя Казімера. Сьвятохна хоць і прыняла грэчаскае веравызнаньне, але тайна трымалася каталіцызму і нават між яе дваран памаран

быў каталіцкі сьвятар. У Барыса ад Сьвятохны радзіўся сын, каторага бацька назваў Уладзімерам, а маці — Войцехам. Але ў Барыса было двух сыноў ад першае жонкі: Васілько і Вячко. Сьвятохна іх вельмі нялюбіла і з яе подступу Барыс аддаў іх ад сябе і даў ім у надзел Дзьвінскую вобласць. Пасьля гэтага Сьвятохна пачала старацца, каб яе сыну перайшла ўся бацькава спадчына. Але ў Васілька і Вячка было ў Полацку шмат прыхільнікаў між баяраў. Сьвятохна пачала выганяць прыхільнікаў княжычаў і насаджаць ува ўсе чыны і ўстановы памаранцаў. Барыс глядзеў на ўсё вачыма Сьвятохны. Уканы палачане, бачачы як прыхільныя людзі нішчаць горад, грабяць народ, у дзень Спаса пад гукі вечавога звону зрабілі паўстаньне, Сьвятохну пасадзілі пад моцную старожу, усіх памаранцаў пабілі, а іншых выгналі, князю-ж не зрабілі ніякае шкоды. Неадкладна паслалі па Васілька знатных людзей»⁽⁷⁶⁾. З апавяданьня відаць, што каталіцкі сьвятар у сьвіце Сьвятохны абмяжоўваў сваю дзейнасьць толькі да памаран. Гэта значыць, што ў тым часе ў Полацку ўжо замацавалася хрысьціянства бізантыйскага абраду.

Трэці важны палітычны і культурны беларускі цэнтр — Смаленск — прыняў хрысьціянства толькі ў 1013 г.⁽⁷⁷⁾, але яно знайшло там вельмі спрыяючыя ўмовы і хутка духовае жыцьцё ў Смаленску квітнела больш чым у іншых цэнтрах.

Е П А Р Х І І

Ня толькі пачаткі хрысьціянства на Беларусі маюць шмат нявыясьненых мамэнтаў, але бадай яшчэ больш загадкаў маюць пачаткі беларускіх епархіяў. Дзеля гэтага і тут нельга абыйсьціся без дагадкаў.

Зразумела, што першыя сьвятары, якія зьявіліся на Беларусі, мусілі залежаць ад нейкага япіскапа. А таму што праўдападобна першыя сьвятары прыйшлі да нас з Баўгарыі, дык і залежалі яны хоць да некаторае ступені ад баўгарскіх япіскапаў, а потым ад патрыярха ў Ахрыдзе. Ужо перш успаміналася аб тым, што адзін чэскі пераказ гаворыць, што бышам сьв. Мяфод меў паслаць япіскапа на Русь⁽⁷⁸⁾, тады-б ужо быў тут япіскап нават перад прыходам баўгарскіх сьвятароў. Аднак незалежна ад таго, праўдзівая гэтая вестка, ці не, да часу афіцыйнага прыняцьця хрысьціянства як дзяржаўнае рэлігіі, няма вестак аб тым, каб дзе на Русі былі епархіі.

Першая епархія была ўтворана толькі пасьля хросту кіеўскага князя Уладзімера і іншых кня-

зёў. Але колькі было епархіяў за часоў Уладзімера На гэтае пытаньне летапісы даюць нясны адказ. Кажаша, што япіскапы былі высланы з Кіева ў: Ноўгарад, Чарнігаў, Ростаў, Уладзімер і «ў іншыя многія гарады паслаў япіскапаў»⁽⁷⁹⁾. Аўтарытэты расейскі царкоўны гісторык Галубінскі лічыць, што тымі «іншымі гарадамі» маглі быць толькі Полацк і Тураў — вельмі праўдападобна, што тут епархіі былі заснованы ў 992 г.⁽⁸⁰⁾. З гэтаю думкаю годзіцца дасьледнік старога беларускага гісторыі Сапуноў⁽⁸¹⁾, а іншы дасьледнік мінулага Полаччыны, Беляў адносіць дату заснаваньня Полацкае епархіі да 988 г.⁽⁸²⁾. Затое Несежкі

77. И. П. Виноградовъ. Историческій очеркъ города Вязьмы съ древнейшихъ временъ до XVII в. Москва 1890; М. Н. Тихомиров. Древнерусские города. Изд. 2. с. 355. Москва, 1956.

78. Глядзі ўвагу 22.

79. Выражэньне «многія горады» магчыма летапісець дадаў для ўпрыгожаньня дзейнасьці Уладзімера.

80. Е. Голубинскій. Історія Русской Церкви. Том. I. I-я пол. с. 334-335. Москва, 1901.

81. А. П. Сапуновъ. Историческій очеркъ Витебской Бѣлоруссін. «Полоцко-Витебская старина». Кн. I. Витебскъ, 1911. с. 17, а так-жа ў «Витебская старина». Том V. Витебскъ, 1888.

82. Бѣлявъ Ив. Разказы изъ русской исторіи. Кн. 4. Історія Полоцка или Сѣверо-Западной Руси отъ древнейшихъ временъ до Любинской уніи. с. 194. Москва, 1872.

74. Thitmarus, Chronici libri... «Monumenta Germanie historica scriptores». Т. II, p. 859.

75. Bernard Leib. Rome Kiev et Byzance à la fin du IX siècle. p. 155. Paris, 1924.

76. В. Н. Татищевъ. op. cit. III. с. 403-409. Цытую паводля А. П. Сапунова. Историческій очеркъ Витебской Бѣлоруссін. с. 14. Витебскъ, 1911.

цвердзіць, што гэтая епархія заснована ў часе будовы жаночага манастыра на верхнім замку — у 1000 г. Гэтую-ж дату з некаторымі засяг-рогамі прымае Стэбэльскі⁽⁸³⁾. У жыццьяпісе сьв. Леонція япіскапа ростайскага гаворыцца, што Уладзімер Кіеўскі паслаў япіскапа між іншым так-жа і ў Полацк.

Пакуль будучь знойдзеныя якія больш пера-конваючыя дакуманты, дата заснаваньня Полац-кае епархіі астаецца няпэўнаю, аднак няма сум-ніву, што Полацк ёсьць найстарэйшым япіскап-скім пасадам на Беларусі.

Летапісы ўспамінаюць аб полацкім япіскапе першы раз толькі ў 1105 г., калі кіеўскі мітра-паліт Нікіфар пасьвяціў у Кіеве манаха Кіева-Пячэрскага манастыра Міну на полацкага япіскапа. Але як падае Татішчэў сам-жа мітр. Нікіфар быў перад тым япіскапам полацкім⁽⁸⁴⁾. і пастаўлены быў мітрапалітам у 1096 г. Нажаль Татішчэў ня кажа адкуль узяў гэтую вестку, дзеля гэтага гіс-торык Полаччыны Данілевіч, лічыць, што гэта вы-думка самога Татішчэва⁽⁸⁵⁾.

У жыццьяпісе сьв. Еўфрасіні Полацкае на-ступнік яп. Міны яп. Ілья казаў да сьвятое, што ў Сяльцы каля Полацку «пахаваны яго папярэд-нікі» — значыць іх было больш, а не адзін толь-кі Міна.

Мала менш старая як Полацкая ёсьць Ту-раўская епархія. Як успаміналася перш, Галубін-скі лічыць, што яны абедзьве заснаваны адначас-на ў 992 г. Але ёсьць даволі праўдападобныя весткі, што яе заснаваў Уладзімер у 1005 г. У рукапісных патэрыку Кіева-Пячэрскага манастыра тамтэйшы архімандрыт Іосіф Трызна (1647-1656) пад зацемкаю «Туровской епархіі завѣтъ бла-женнаго Владимира» між іншым піша (падаю ў перакладзе): «Трэцюю япіскопію я паставіў у Тураве ў годзе 6513 (1005) і прыдаў к ёй гара-ды з погастамі ў послух і асьвячэньне і ў ба-гаслаўленьне дзяржаць сабе Тураўскай япіскопіі: Пінск, Наваградак, Горадзень, Берасьце, Ваўка-выск, Зьдзітаў, Дубровіца, Высокае, Случэск, Ко-пыль, Лахва, Неблясьцепенъ, Сьмядынь — і паста-віў першага япіскапа Томаша (Θому), і прыдаў сёлы, вінаграды, бортныя землі, вобласьці з усімі прыдаткамі... сьвятому Спасу і сьвятой Бгародзі-цы»⁽⁸⁶⁾. Таму што гэтая вестка знойдзена ў ру-капісе з XVII ст. дык некаторыя гісторыкі лічаць яе «маландзейнаю», аднак няма ніякіх падставаў

яе адкідаць⁽⁸⁷⁾. Затое ёсьць падставы прыпуш-чаць, што пасля сьмерці яп. Тамаша даўжэйшы час япіскапскі пасада быў неабсаджаны, бо ў 1010 г. калі пінскі князь Сьвятаполк ажаніўся з дачкою польскага караля і разам з яе сьвітаю прыехаў лацінскі біскуп Райнбэрн, дык не знай-шоў у Турове ніякага япіскапа, а мяйсцовае ду-хавенства не рабіла ніякіх перашкодаў, калі па-чаў пашыраць хрысьціянства ў лацінскім аб-радзе.

Трэці з чаргі япіскапскі пасада заснаваўся ў Смаленску ў 1137 г. Праўда і адносна Смаленску былі дагадкі, што там япіскапскі пасада мог быць заснаваны значна раней — прынамся ў 1101 г., калі пачалі будаваць сабор, а ў 1137 г. мела быць толькі аднаўленьне япіскапскага пасаду, аднак супраць гэтае дагадкі сьведчыць тэкст устаноўчае граматы, якая на шчасьце захавалася. У грамаце смаленскі князь Расьціслаў Мсьціславіч выразна кажа: «Яз грэшны сын Мьстиславль, надеялся на Матерь Божью, на святую Богородицу, уставляю сию епископию»⁽⁸⁸⁾. Паколькі гэты дакумант лі-чыцца бяссуміўна аўтэнтчным, дык дата засна-ваньня Смаленскае епархіі — год 1137 г. ёсьць няпэўнаю. Першым смаленскім япіскапам быў грэк Мануіл (1137—1169).

Непадзельна з датамі заснаваньня епархіяў у Полацку і Тураве стаіць пытаньне першых япіска-паў: хто яны былі. У Смаленску першым япіска-пам быў грэк, у Тураве яп. Тамаш, паколькі мож-на дагадвацца з імені, ня быў грэкам, але хто і якія япіскапы былі ў Полацку да 1105 г. нічога ня ведама.

Наагул у летапісах адносна япіскапаў заўваж-ваюцца дзіўныя адносіны: найбольш вестак падаец-ца аб япіскапах грэках і вельмі мала аб япіскапах мяйсцовага паходжаньня, ды і то толькі аб тых, што нечым асаблівым вызначаліся. Дзеля гэтага нават такі паважны гісторык як Галубінскі выка-заў памылковую дагадку, што «самыя першыя япіскапы... усе або амаль усе былі грэкі»⁽⁸⁹⁾. У сапраўднасьці гэтае цверджаньне можа быць правільным толькі адносна тых япіскапаў, аб якіх успамінаюць летапісы.

Але з таго настаўленьня летапісаў да япіска-паў зусім лягічна можам дагадвацца, што сапраў-ды першыя япіскапы на Русі, аб якіх летапісы маўчаць, напэўна былі нягрэкі. А з таго, што перш гаварылася аб пачатках хрысьціянства між усходніх славянаў, можна дагадвацца, што пер-

83. Stebelski Ignat, Dwa wielkie swiatla na hory-
zoncie polockim... czyli zywoty sw. Panien i Ma-
tek Eufrozyny i Parascewii, Tom I. Wilno, 1787.

84. Пераказвае яе А. П. Сапуновъ «Витебская Стари-
на». Кн. V. Матеріалы для історіі Полоцкой епар-
хіі». Витебскъ, 1888. с. VIII.

85. В. Е. Данилевичъ. op. cit. с. 233.

86. И. И. Малышевский. Творения с-таго отца нашего
Кіргіла еп. Туровскаго. с. XLIII, Кіевъ, 1880.

87. Аб. пачатках Тураўскае епархіі наагул аб па-
чатках хрысьціянства ў Тураўшчыне падае шмат
цікавых вестак архім. Николай. Історическія све-
денія о началѣ и судьбѣ православной Церкви въ
нынѣшней Минской епархіі. СПб. 1864. Нажаль
мне не ўдалося знайсці гэтага твору.

чаць, што пасля сьмерці яп. Тамаша даўжэйшы
88. Памятники русского права. Вып. 2. с. 39-42. Мос-
ква, 1953.

89. Е. Голубинский. op. cit. с. 344.

шыя япіскапы на гэтых абшарах паходзілі з Баўгарыі.

Асобна ад пытання пачатку епархіяў стаіць пытанне ўтварэння мітраполіі для «ўсяе Русі» і пытанне першых мітрапалітаў, ня толькі таму, што яна ахоплівала даўжэйшы час усю Беларусь, усю Украіну і ўсю Расею, але і таму што гэтае пытанне ёсць адначасна пытаннем першапачаткавага кірунку рэлігійнага жыцця ў мітраполіі.

Важнасьць пытання прыцягвала да сябе ўвагу шматлікіх гісторыкаў, але нажалі да гэтага часу хоць шмат уложана працы ў досьледы гэтае справы, але яшчэ шмат чаго недаказана.

Найбольш лягічна шукаць паўстаньня мітраполіі ў рэлігійным кіраўніцтве тае краіны, адкуль ішла хваля хрысьціянізацыі — гэта значыць у Баўгарыі. І такога пагляду трымаўся ўспамінаны няраз Прысёлкаў⁽⁹⁰⁾. Ягоную думку лічыць вельмі праўдападобнаю украінскі царкоўны гісторык Тамашуўскі⁽⁹¹⁾, а баўгарскі гісторык Нікалаеў, апіраючыся на Іоакімаўскі летапіс, даказаў, што першы Кіеўскі мітрапаліт быў Міхаіл (988—992) і што ён быў родам баўгарын⁽⁹²⁾. Цяпер нават некаторыя савецкія гісторыкі схіляюцца да гэтага пагляду⁽⁹³⁾. Такі пагляд, хоць і вельмі няпэўны, мае сваё апраўданьне ў пазнейшых падзеях. У гадох 1018—1025 кіеўскі пасад займаў «архіепіскап» Іван і ён праўдападобна быў прысланы сюды баўгарскім патрыярхам з Ахрыды⁽⁹⁴⁾. Калі-б сапраўды было так, дык тады зразумела, што спачатку Кіеўская мітраполія ня была прызнаная Бізантыйскім патрыярхам і таму яе не было ў сьпіску епархіяў Бізантыйскага патрыярха.

Калі-ж архіепіскап Іван памёр, ужо патрыярхату ў Ахрыдзе ня было, яго зьнішчыў бізантыйскі імператар Васіль II Баўгарабойнік. Для кіеўскае мітраполіі палажэньне было крытычным, трэба было шукаць нейкага выхаду. Паводля некаторых вестак кіеўскі князь Яраслаў меў зьварнуцца да папы Бэнэдыкта VIII і ў Кіеў быў прысланы мітрапаліт Аляксей Баўгарын⁽⁹⁵⁾, і толькі пасля яго кіеўскі князь зьварнуўся да Бізантыйскага патрыярха і ў 1039 г. прыехаў у Кіеў першы мітрапаліт грэк.

У расейскай царкоўнай гісторыі да апошніх часоў афіцыйна трымаюцца пагляду, што мітраполія ў Кіеве ўтворана Бізантыйскім патрыярхам яшчэ за часоў Уладзімера і першым мітрапалітам меў быць грэк Міхаіл. Але іншыя трымаюцца пагляду, што той першы мітрапаліт грэк называўся Леонцій. У летапісах першы раз гаворыцца аб кіеўскім мітрапаліце толькі ў 1039 г., калі быў прысланы з Канстантынопаля грэк Тэопэмпт; гэта значыць 24 гады пасля сьмерці Уладзімера, калі ў Кіеве княжыў яго сын Яраслаў. І ад таго часу ўжо Кіеўская мітраполія была зазначаная ў сьпісках епархіяў Бізантыйскага патрыярхату.

Але вось зусім нядаўна савецкі бізантыналёг Леўчэнка⁽⁹⁶⁾ зрабіў спробу даказаць, што Кіеўская мітраполія магла быць заснована ў 988 г. Як падставу для свайго прыпушчэньня ён бярэ адзін сьпіс епархіяў з часоў імператара Аляксея Комнэна (1081—1118), аднак ягоны доказ пабудаваны на вельмі хісткіх меркаваньнях. І таму прыходзіцца згадзіцца з фактам, што «на аснове ведаемых нам крыніцаў за часоў Уладзімера няма падставы гаварыць аб упарадкаваньні Кіраўніцтва Царквы на Русі»⁽⁹⁷⁾.

Заслуга ўпарадкаваньня царкоўнага кіраўніцтва належыць наступніку Уладзімера на кіеўскім вялікакняжым паседзе, яго сыну Яраславу. У выніку ягоных стараньняў, як ужо гаварылася перш, былі зьявіліся з Баўгарыі архіепіскапы Іван і Аляксей, але нажалі былі недаўгавечнымі, толькі тады князь зьварнуўся ў Канстантынопаль і ў 1039 г. зьявіўся ў Кіеве мітр. Тэопэмпт — грэк. І ад таго часу пачаўся новы кірунак ў рэлігійным жыцьці Кіеўскае мітраполіі.

Сьледам за мітрапалітам зьявілася шмат грэкаў на япіскапскіх пасадках. Ад тады распачалася тэндэнцыя ачышчаць летапісы ад усяго таго, што грэкам непадабалася, адначасна паволі распачынаецца прышчэплваньне варожасьці да ўсяго таго, да чаго варожа адносіліся грэкі.

ЦАРКОЎНАЕ КІРАЎНІЦТВА МІТРАПАЛІТЫ

Мітрапаліта для «ўсяе Русі» назначаў Бізантыйскі імператар, а Бізантыйскі патрыярх яго толькі высвячываў. Пры тым ані адзін, ані другі зусім ня пыталіся згоды ані кіеўскага, ані тым больш іншых рускіх князёў. А мітрапаліт у сваю

чаргу стараўся, ня пытаючыся волі мясцовых князёў, назначаць і высвячываць япіскапаў у падудадныя яму епархіі. Гэткім чынам пасля 1039 г.

90. М. Приселковъ, *op. cit.* с. 23.

91. Др. Ст. Томашівский, *op. cit.* с. 82. Гэты пагляд прыняў так-жа Ад. Станкевіч. Хрысьціянства і Беларусь народ. Вільня, 1939.

92. В. Николаев, *op. cit.*

93. В. В. Мавродин. Очерки по истории СССР. Древнерусское государство, с. 141. Москва, 1956.

94. Н. Koch. Byzanz, Ochrid und Kiew, «Kyrios». Bd. IV. S. 264, 1938.

95. Chr. G. Friese, De episcopatu kioviensi... eiusque praesulibus brevis commendatio. (Warszawa, 1763, p. 27-28. Цытую паводля іншых гісторыкаў.

96. Левченко М. В. Взаимоотношения Византии и Руси при Владимире. «Византийский вестник». Т. VII. с. 218. Москва, 1953. Тое-ж паўтарае ў кнізе: Очерки по истории русско-византийских отношений. Москва, 1956.

97. Albert Amman S. J. Die Anfänge der Hierarchie in Kiever Rus'-Reich. «Ostkirchliche Studien». Bd. I. S. 64. Würzburg, 1952.

з'явіліся на Беларусі япіскапы грэкі. Праўда з часам такая незалежнасць мітрапаліта ўсё больш і больш абмяжоўвалася і, як убачым далей, князі няраз адносіліся да япіскапаў вельмі самавольна.

Нажалі шмат мітрапалітаў грэкаў і аграмадная большасць япіскапаў грэкаў сваё душпастырскае становішча лічыла толькі капальняю золата, а навонках выказвала жаль, быццам яны на Русі цяпяць выгнанне ў барбарскую краіну. Нічога тады дзіўнага, што гэткімі адносінамі, яны выклікалі да сябе агульную няпрыхільнасць. Ужо пасля першага мітрапаліта Тэопэмпта кіеўскі князь Яраслаў, якога стараннем заіснавала ў Кіеве мітраполія, склікаў у 1051 г. япіскапаў і яны выбралі мітрапалітам Іларыёна, што быў сьвятаром у Бярэставе каля Кіева. Гэты выбар быў раўназначны з разрывам залежнасці мітраполіі ад Бізантыі. Дзеля палітычных падзеяў Іларыён займаў мітрапалічы пасады да 1054 г. — дата смерці князя Яраслава. А далейшыя падзеі ў Кіеве складаліся так, што наступнік Яраслава Ізяслаў (1054—1078) годзіцца з Бізантыйскім патрыярхам і прызнае назначаных ім мітрапалітаў, якія да 1147 г. былі грэкі. На добры лад для маладое царкоўнае правінцыі ерархі з такое старое Царквы, як бізантыйская мусілі-б быць вельмі карысным з'явішчам, але нажалі было наадварот, бо сюды прысылаўся горшы элемент, якому зусім не ляжала на сэрцы дабро Царквы. Прасякнутыя духам бізантыйскага цэзарапапізму, мітрапаліты і япіскапы не праяўлялі свае ініцыятывы і тым самым стваралі грунт для развіцця т. зв. рускага цэзарапапізму. Праўда, калі вялікакняжы пасады дзеля ўзаемнага змагання князёў часта пераходзілі з рук у рукі, дык яго няраз займалі недарослыя да свайго становішча людзі, якія ня мелі ўплыву на мітрапалітаў, і тады аб дзейнасці мітрапалітаў нічога ня чуваць, а грэкі на мітрапалічым пасадзе стаюцца традыцыйным з'явішчам, якое потым змяняць было цяжка.

Калі ў 1147 г. кіеўскі князь Ізяслаў Мсціславіч захацеў мець мітрапаліта нягрэка дык дайшло да канфлікту з Бізантыйскім патрыярхам. Князь склікаў у Кіеў усіх япіскапаў і звярнуўся да іх з запытаннем, ці Руская Царква мае права сама выбіраць мітрапаліта? Аб тым, што якраз гэтае пытанне мела быць вырашана на саборы, япіскапы ўжо ведалі і таму прыехалі ў Кіеў толькі

чарнігаўскі, пераяслаўскі, белгородскі, юр'еўскі, тураўскі і ўладзімерскі япіскапы, а япіскапы грэкі: ноўгарадскі, полацкі і смаленскі на сабор не з'явіліся.

Згодна з прапановаю чарнігаўскага яп. Андрэя сабор япіскапаў вырашыў, што паводля царкоўных канонаў яны маюць права выбіраць мітрапаліта і няма ніякіх цяжкасцяў з яго высвячэннем, бо ў Грэцыі пастаўляюць мітрапаліта рукою сьв. Івана, а ў Кіеве ёсць галава сьв. Клімента. На мітрапаліта выбралі ігумена зарубскага манастыра Кліма Смаляціча, «кніжніка і філэзафа, якога яшчэ ня было ў рускай зямлі»⁽⁹⁸⁾. Пасля такіх выбараў, варажыя новаму мітрапаліту япіскапы грэкі Кузьма Полацкі і Мануіл Смаленскі ўцяклі ў Канстантынопаль.

Аднак мітрапаліт Клім нядоўга змог затрымацца на мітрапалічым пасадзе. У 1154 г. Ізяслаў пад напорам Юрыя Манамахавіча пакінуў Кіеў, а Юрый, апанаваўшы Кіеў, як доўгагадовы саюзнік бізантыйскага імператара Мануіла Комнэна, пастараўся мець мітрапаліта грэка.

Новы мітрапаліт Канстантын прыехаў у 1156 г., прывозячы з сабою япіскапаў Кузьму Полацкага і Мануіла Смаленскага. Сваю дзейнасць новы мітрапаліт пачаў ад таго, што выкліў мітр. Кліма, выкліў пакойнага князя Ізяслава Мсціславіча, скасаваў багаслужэнні заведзеныя Клімам і ўняважніў ягоныя сьвячаныні. — Так насаджваўся мітрапалітамі грэкамі дух бізантызму ў Царкве з падтрымкаю япіскапаў грэкаў.

Князі ў Кіеве мяняліся часам вельмі хутка і разам з імі мянялася палажэнне мітрапаліта. Так было і з ваяўнічым Канстантынам. Ужо ў 1158 г. кіеўскі вялікакняжы пасады заняў Ізяслаў III, а ў наступным годзе выгнаў яго Мсціслаў Ізяславіч — сын таго Ізяслава, якога выкліў мітр. Канстантын. Зразумела, што перад гэтым князем мітрапаліт уцёк з Кіева. У справе абсады мітрапаліча пасадзі распачаліся зацяжныя перагаворы з патрыярхам.

У далейшым аб дзейнасці мітрапалітаў летпісы падаюць вельмі мала вестак. Відань, што іх дзейнасць бала нязначная.

У адносінах да япіскапаў звычайна мітрапаліты ня ўмешваліся ў іхнюю дзейнасць, але калі нехта з іх важыўся ўводзіць нейкія навіны, дык рэагавалі вельмі востра.

ЯПІСКАПСТВЫ

У наўстарэйшай устаўной грамаце кіеўскага князя Уладзімера, гэта значыць у грамаце, якою ўстанаўлялася япіскапства ў Кіеве, кідаецца ў

вочы, што гэтае япіскапства арганізавалася не на бізантыйскі, а на заходне-эўрапейскі лад. На ўзор капітулаў пры лацінскіх біскупам тут устанаўляліся клірасы. Для утрымання япіскапа і кліраша наў князь забавязваўся плаціць дзесяціну з сваіх

98. Асоба мітр. Кліма Смаляціча, дзякуючы ягонай вучонасці і тым абставінам, у якіх быў выбраны, прыцягала да сябе асаблівую ўвагу гісторыкаў: Н. Никольскій. О литературных трудах митрополита Климента Смолятича, писателя XII вѣка. СПб, 1892.

99. Н. С. Суворовъ. Следы западно-католическаго церковнаго права въ памятникахъ древнерусскаго права. «Софійская кормчая». Ярославъ, 1888.

даходаў, чаго ў Бізантыі ў той час ня было⁽⁹⁹⁾. Нават бізантыйскі номаканон быў пашыраны ў баўгарскай рэдакцыі, якая ня мела канонаў няпрыхільных да Заходняе Царквы. Наагул у кіраўніцтве усходне-славянскае Царквы было шмат заходніх уплываў⁽¹⁰⁰⁾. Тым самым яшчэ раз пацвярджалася перш выказаны пагляд, што першыя япіскапы на Беларусі падобныя як на Украіне і ў Расеі напэўна былі нягрэкі. Калі-ж потым, пасля змены царкоўнае палітыкі ў мітраполіі, на япіскапскіх пасадах з'явіліся грэкі, дык ужо была закарэненая на толькі моцная традыцыя сваеасаблівага кіраўніцтва, што яе грэкі ня важыліся пераіначваць. Наагул шмат япіскапаў грэкаў былі вельмі пасыўнымі дзеля, тае простае прычыны, што пераважна былі скапцамі.

Нажаль аб дзейнасці япіскапаў на Беларусі захавалася вельмі мала вестак. Аб большасці з іх няведама даслоўна нічога акрамя імёнаў. Ёсць

ПАДЗЕЛ ЦЭРКВАЎ І ЯГО РЭХА НА БЕЛАРУСІ

Падзел Цркваў на Каталіцкую і Праваслаўную стаўся ў 1054 г., а хрысціянства як дзяржаўная рэлігія ў Беларусі была прынята каля 990 г. Дзеля гэтага такія выславы, як: «Беларусь прыняла праваслаўнае хрысціянства», або «Беларусь прыняла каталіцкае хрысціянства» ёсць анахронізмамі, бо ў 990 г. яшчэ была адна Праваслаўная Каталіцкая Царква і таму хрысціянства, якое прынялося ў нас было праваслаўным каталіцкім хрысціянствам. Гэта значыць, што на багаслужэньнях успаміналіся і папа Рымскі і патрыярх Бізантыйскі, як гэта было і ў самой Бізантыі. Розніцы ў багаслужэбных абрадах, у мове — зразумела былі і тады, але нашыя продкі лічылі гэта самазразумелым зьявішчам, бо-ж і самі маючы бізантыйскі абрад, гэта значыць такі абрад, які быў у Грэцыі, замест грэцкае мовы ў багаслужэньнях — мелі царкоўна-славянскую мову.

Праўда спрэчкі між грэкамі і рымлянамі былі ўжо і тады, найчасцей за юрысдыкцыю ў некаторых краінах, але ў нас лічылі, што гэта іхныя партыкулярныя або палітычныя справы, якія да нашага рэлігійнага жыцця не адносяцца.

У нашчасны год падзелу Цэркваў — 1054 — Кіеўская мітраполія ня мела лучнасці з Бізантыйскім патрыярхам пасля самавольнага выбару на кіеўскага мітрапаліта Іларыёна (1051—1055). Таму лічыла, што акт выкліцця, які папскія легаты кінулі на бізантыйскага патрыярха Керулярыя, зусім да нас не адносіўся і дзеля гэтага летапісы аб ім нават не ўспамінаюць. Перажываючы самі непаразуменьне з Бізантыйскім патрыярхам, напэўна не спягалі яму ў ягоным канфлікце з Рымскаю Цэркваю. А ў справядачы рымскае дэ-

так-жа нямала зусім няведамых япіскапаў. І толькі аб больш дзейных каратка ўспамінаецца ў летапісах, або ў жыццях сьвятых; аб іх будзе мова ў разьдзеле аб духовым жыцці.

Япіскапы сілаю свайго высокага становішча мусілі быць у блізкіх суадносінах з князямі нават тады, калі былі пастаўлены мітрапалітам бяз згоды мяйсцовага князя, але найчасцей сам мяйсцовы князь выбіраў сабе кандыдата на япіскапа і пасылаў яго да мітрапаліта на сьвячаньне. Калі-ж у выніку міжусобных войнаў князёўскі пасада пераходзіў у іншыя рукі, тады часта япіскап уцякаў з свайго пасаду, бо былі выпадкі, што новы князь помставаў дзеля нейкіх прычынаў. Так напрыклад здарылася ў Тураве, калі ў 1146 г. Ізяслаў II заваяваў Тураў, выгнаўшы адтуль тураўскага князя Вячаслава, дык увязьніў яп. Іоахіма, як варожага да сябе, а на япіскапскі пасада выбраў прыхільнага да сябе яп. Івана.

легацыі з яе дзейнасці ў Канстантынопаля гаворыцца, што рымскія паслы ў паваротнай дарозе былі ў «горадзе Русаў» і што адтуль выслалі імператару Канстантыну аўтэнтчны акт экскамунікі патр. Керулярыя⁽¹⁰¹⁾.

Калі пасля мітр. Іларыёна ў 1055 г. кіеўскі мітрапаліты пасада зноў увайшоў у звязкі з Бізантыйскім патрыярхам і ў Кіеве зьявіўся спачатку пераяслаўскі яп. Ефрэм, а потым прысылаліся мітрапаліты з Бізантыі, агульны настрой япіскапаў і князёў ува ўсёй Русі астаецца такім-жа, як гэта было да 1054 г. Відаць дзеля гэтага мітр. Юры грэк (1072—1073) лічыў патрэбным напісаць твор «Стязаніе з Латінаю», быццам абвінавачаньне ўсёй Усходне-славянскай Царкве за яе прыхільнасць да лацінскага Захаду. Але гэты-ж мітрапаліт за сваё настойлівае ўводжаньне грэцкіх настрояў і за супраціў прызнаць рускіх сьвятых мусіў вельмі хутка пакінуць мітрапаліты пасада.

У Рыме так-жа даўжэйшы час пасля падзелу Цэркваў «мітраполію ўсёе Русі» хоць і лічылі залежнаю ад Бізантыйскага Патрыярха, аднак не варожаю да Рыму. Таму калі ў 1075 г. сын кіеўскага князя Ізяслава Яраполк звярнуўся да папы Рыгора VII, каб той прыняў Кіеўскую Русь пад сваю апеку і ад сябе перадаў уладу кіеўскаму князю, ахвотна выканаў гэтую просьбу і ў сваім лісьце да князя Ізяслава (Дзімітрыя) з 17.IV. 1075 год. нават і не намякае на якое небудзь разьяднаньне між Кіеўскаю мітраполіяю і Рымскаю Царкваю.

Калі ў 1090 г. папа Урбан II устанавіў сьвята перанясеньня мошчаў сьв. Мікалая (9.V) з Мір Лікійскіх у італьянскі горад Бары на памятку насільнага перавязеньня мошчаў, якое было лако-

100. Н. К. Никольский. Къ вопросу о западномъ влияніи на древнерусское церковное право. «Библиографическая лѣтопись». Т. III. с. 110-127. 1917.

101. Др. Ст. Томашівский. op. cit. с. 121.

нана ў 1087 г., дык на Беларусі, Украіне і ў Расеі гэтае сьвята прынялі насупраць варожага настрою грэкаў супраць гэтае падзеі.

Наагул аж да XIII ст. Усходне-славянская Царква трымалася традыцыі свае мацернае Баўгарскае Царквы, якая абрадова нахадзіла з Бізантыі, а духова была злучана з Апостальскім Пасадам. Дзеля гэтага нічога дзіўнага, калі навейшыя досьледы выяўляюць, што на старую рускую хрысьціянскую літаратуру мела вялікі ўплыў заходне-эўрапэская хрысьціянская літаратура. Жыццьяпісы першых рускіх мучанікаў Барыса і Глеба былі напісаны па прыкладу чэскіх лягэндаў аб сьв. Вацлаве і аб сьв. Людміле⁽¹⁰²⁾. У XII ст. быў ведамы і распаўсюджаны на Русі «Рымскі патэрык», зрэдагаваны на Захадзе⁽¹⁰³⁾. Былі так-жа ўложаны малітвы, у якіх успаміналіся заходнія сьвятыя⁽¹⁰⁴⁾.

Вельмі вымоўным ёсьць факт, што кіеўскія летапісы міма іх выразнае пазнейшае апрацоўкі пад націскам мітрапалітаў грэкаў захавалі весткі аб шматлікіх зносінах кіеўскіх князёў з Рымам, успамінаючы аб пасольствах з Рыму ў Кіеў і наадварот⁽¹⁰⁵⁾. Акрамя афіцыйных пасольстваў з Рыму прыходзілі і ня толькі ў Кіеў, але і на Беларусь рэлігійныя дзеячы, якія тут аставаліся на ўсё жыцьцё і плённа працавалі. Напрыклад смаленскі князь Раман Мсьціславіч у сваёй школе, якую заснаваў у 1180 г. меў настаўнікаў і грэкаў і лацінян. А шырокаведамы на Беларусі сьв. Мэркуры Смаленскі (†1238) быў родам рымлянін. Так-жа і ў суседнім Ноўгарадзе жыў і дзейнічаў сьв. Антоні, які паводля лягэнды прыехаў сюды «на камені» з паўднёвае Італіі. Бачым, што лягэнда выразна намякае на «каменя веры» — ап. Пятра.

102. Н. Н. Ильин. Летописная статья 6523 года и ее источник. с. 52-65, 209, Москва, 1957.

103. Ф. И. Буслаевъ. Исторія Русской литературы. Вып. 2. с. 26-41. Москва, 1905.

104. А. Соболевский. Русскія молитвы съ упоминаніемъ западныхъ святыхъ. «Сборникъ Отъла рус. яз. и слов. Им. Ак. Наукъ». Томъ 88. СПб, 1910.

105. М. А. Таубэ, проф. Рим у Русь в домонгольскій період X-XIII в.в. «Католическій Временникъ». Вып. I. 1927.

Агулам беларускія князі ставіліся вельмі прыхільна да заходніх лацінскіх сьвятароў. Калі ў 1186 г. нямецкі місіянар Мэйнгард зьвярнуўся да полацкага князя Уладзімера з просьбаю дазволіць яму на місійную працу між Ліваў, якія залежалі ад Полацку, дык атрымаў гэты дазвол бяз ніякіх засьцярогаў.

Такія суадносіны Усходне-славянскае Царквы да Рыму выклікалі ў некаторых мітрапалітаў і япіскапаў грэкаў ваяўнічы настрой. Тады с-пад іхняга пярэ зьяўляліся розныя супрацьлацінскія «словы», «пасланія» і пад. Гэтым пісаньням з пэўных мэтаў у мінулым стагодзьдзі Расейская Царква прысьвячала нямала ўвагі⁽¹⁰⁶⁾, дакладна разьбірала іх, але аднабока⁽¹⁰⁷⁾. Праўда гэная супрацьлацінская літаратура мае сваю вымову, але зусім ня тую, якую ёй прыпісвалі расейскія гісторыкі. Яна можа сьведчыць толькі аб тым, што ўжо было зазначана вышэй, а менавіта, што ў старой Беларускай Царкве, палобна як і ў Цэрквах суседніх народаў, былі вельмі прыхільныя адносіны да Рыму. Уплыў супрацьлацінскае прапаганды на вернікаў быў даслоўна ніякі, бо нічога і ніколі ня выконвалася з тых вымаганьняў супраць лацінікаў, якіх дамагалася тая прапаганда. На Беларусі ў большых гарадох лаціншчыкі мелі нават свае сьвятыні, напрыклад у Смаленску немцы гуртаваліся каля лацінскае царквы сьвятое Багародзіцы, аб якой успамінаецца ў Смаленскім догавары з Рыгаю з 1229 г.⁽¹⁰⁸⁾.

Але ў XIII ст. зьявіўся на паўночным захадзе Беларусі дзейнік, які паважна прычыніўся да таго, што беларускае рэлігійнае жыцьцё пайшло ў іншым кірунку, а на Усходзе зьявіліся татары, якія прычыніліся да таго, што і дзяржаўнае беларускае жыцьцё прыняло зусім новыя формы.

а. Л. Гарошка

106. А. Н. Поповъ. Историко-литературный обзоръ древне-русскихъ сочиненій противъ латинянъ XI-XV ст. Москва, 1875.

107. А. Павловъ. Критическіе опыты по исторіи древнейшей греко-русской полемики противъ Латинянъ. СПб, 1878.

108. Памятники Русского права. Вып. 2. с. 67. Москва, 1953.

НЕПАРОЧНАЕ ЗАЧАЎЦЕ ДЗЕВЫ МАРЫІ У ТРАДЫЦЫІ УСХОДНЯЕ ЦАРКВЫ

У багаслужэбных кнігах бізантыйскага абраду ёсьць вельмі шмат прыгожых выславаў, якія ўслаўляюць Прэсьвятую Дзеву Марыю. Гэтыя выславы ёсьць вынікам глыбокага разуменьня нявымоўна вялікае годнасьці Багародзіцы. Лішнім было-б тлумачыць, што гэтае разуменьне не заўсёды было такім глыбокім. Яно выраблялася паволі ў меру таго, як Сьвятая Царква перамагала і асу-

джала розныя гэрэзіі, якія выступалі супраць належае пашаны да Богамаці.

Між усіх годнасьцяў Багародзіцы самаю першаю ёсьць Яе Непарочнае Зачаўце, якое сталася асноваю іншых годнасьцяў.

Але перш-на-перш спытайма: што трэба разумець пад выславам Непарочнае Зачаўце?

Для яго разуменьня неабходна пазнаць хоць

у агульных рысах навуку багасловіі аб пачацці людзкае душы і аб першародным граху.

Пачацце чалавека мае два асноўныя момэнты. Актыўнае пачацце, праз якое бацькі даюць пачатак змысловае часткі чалавека — тут разумецца пачатак людзкага цела з усімі ягонымі змысловымі сіламі. І другі момэнт: пасьўнае зацачце — гэта злучэньне цела з душою, якую дае Бог новазачатаму чалавеку ў першым-жа момэнце яго заіснаваньня.

Пасьля ўпадку ў грэх нашых прабацькоў Адама і Эвы, яны страцілі асьвячаючую ласку і ад таго часу людзі родзяцца з першародным грахам. Гэта значыць, што ад тады Бог не абдыляе новаствораныя душы асьвячаючаю ласкаю. І гэтая нястача асьвячаючае ласкі ў душы дзіцяці зьяўляецца найгоршым ліхам першароднага граху. Вось-жа прыналежнасьць да першароднага граху палягае на тым, што чалавек зачаты ў лоне свае мацеры пазбаўлены асьвячаючае Божае ласкі. І гэтая нястача ёсьць плямаю, якая пазбаўляе чалавека права быць дзецем Божым, пазбаўляе права быць у небе з Богам, а робіць чалавека дзецем пракляцця.

Ад гэтага пятна ў Новым Запавеце мы ачышчаемся ў сьвятой Тайне Хрышчэньня, у якой атрымкоўваем дзеля заслугі Хрыста асьвячаючую ласку, стаем дзецьмі Божымі.

Душа ахрышчанага дзіцяці становіцца чыстаю, сьвятою, аднак гэтая чыстасьць ня ёсьць спачатнаю, бо такая душа ёсьць ачышчана чыстаю.

У адрозьненне ад усіх людзей душа Марыі была заўсёды чыстаю, яна была сатворана Богам адразу ў стане асьвячаючае ласкі. Гэта значыць, што яна ад першага момэнту свайго існаваньня і ад момэнту злучэньня з целам у лоне свае маці сьвятое Ганны была ў такім-жа стане асьвячаючае ласкі, як душы нашых прабацькоў у раі да іх упадку ў грэх. Таму яе сьвятая Айца часта называюць другою Эваю, лепшашо Эваю. Значыць яна ніводнага момэнту ня была пад пракляццем, пад уладаю д'ябла; ні на момэнт яна ня мела плямы першароднага граху. — Гэткае зацачце і называецца непарочным, беззаганым, нясплямлёным.

Такое зацачце ня ёсьць бязмужным зацачцем. Цела Багародзіцы мела такі-ж пачатак, як і ўсіх людзей, толькі душа мела іншы, сьвяты пачатак; яна была адразу поўнаю ласкі. Толькі адзін Ісус Хрыстос быў зачаты бязмужна і бяссеменна ад Духа Сьвятога.

Праўду веры аб Непарочным Зачацьці абвешціў як догму папа Пій IX 8. XII. 1854 г., але яна з даўных даўн была ведаемая ў Сьвятой Царкве.

Ужо ў Старым Запавеце Госпад Бог, праклінаючы д'ябла, казаў: «І палажу варажнечу між табою і між жанчынаю, і між тваім насеньнем і між яе насеньнем: яна сатрэ тваю галаву, а ты будзеш жаліць яе ў пяту» (Быць. III, 15). Тою жан-

чынаю, якое насеньне перамагло валадарства д'ябла, ёсьць ня хто іншы, як Найсьвяцейшая Дзева Марыя — такая адназгодная думка сьвятых Айцоў.

А на пачатку Новага Запавету анёл Гаўрыіл, абвешчаючы Марыі аб тым, што Яна мае стацца Маткаю Збавіцеля, зьвяртаецца да Яе такімі словамі: «Радуйся, поўная ласкі, Госпад з Табою; багаславенная Ты між жанчынаў» (Лук. I, 28). Паўната ласкі, аб якой гаворыць анёл, неабходна мусіць уключаць заўсёднае прабываньне ў стане ласкі — гэта значыць на працягу ўсяго існаваньня ад самага першага момэнту Яе жыцьця, ад момэнту зацачця.

Калі-б Марыя была зачатая з плямаю першароднага граху, як усе іншыя людзі, і толькі потым была ачышчана, дык яна нічым ня рознілася-б ад тых сьвятых, якія былі ачышчаны ад першароднага граху ў лоне мацеры: ад прарокуў Ераміі і Івана Хрысьціцеля. Але Сьвятое Пісаньне выразна кажа, што Яна ёсьць больш чыстая і непарочная, чым хто-небудзь з людзей. Дзеля гэтага Сьвятая Царква і называе Яе «адзінаю чыстаю і непарочнаю».

На аснове гэтых тэкстаў Сьвятога Пісаньня і царкоўнае Традыцыі праўда аб Непарочным Зачацьці была ведаемая ўжо ад даўных часоў. Гэта толькі пад уплывам пратэстанцкае прапаганды пашырылася думка нават між праваслаўнымі, быццам Непарочнае Зачацьце ёсьць нейкім наватворам Каталіцкае Царквы. У спраўдзеным справе маецца зусім наадварот. Гэта Усходняя Царква першая пачала пашыраць думку аб Непарочным Зачацьці Дзевы Марыі і ў зьвязку з гэтым устаноўлена ўжо ў VI ст. ува ўсёй Усходняй Царкве сьвята «Зачацьця Прэсьвятое Дзевы Марыі ад сьв. Ганны». А ў Заходняй Царкве сьвята Непарочнага Зачацьця пачалі сьвятаваць аж пяць стагодзьдзяў пазьней (у XI ст.).

Аб тым, якую думку мела Усходняя Царква адносна зацачця Дзевы Марыі найлепш сьведчаць багаслужэбныя кнігі і наагул малітвы, з якімі Царква зьвяртаецца да Багародзіцы. Бо-ж да ўсіх людзей адносіцца сказ: права маленьня ёсьць правам вераваньня. І вось у багаслужэбных кнігах бізантыйскага абраду знаходзяцца такія звароты да Божае Маці:

8-га верасьня. **Раство Багародзіцы.** На утрэні чытаем: «Прачыстая Уладычыне і ўсенепапочная» (Канон, песьня 1). «Прэвышшая ангелаў на зямлі раждаецца» (Кан. п. 4). «Прачыстае Твае раджэство, Дзева непарочная, неказаннае і зачацце неізглаголаннае» (Кан. п. 5). «Паем Твае Раждэство, чцім і НЕПАРОЧНАЕ ЗАЧАЦІЕ ТВАЕ, нявеста богазванная і Дзева» (Кан. п. 6). «Благаславенная ўсечэсная... Богамаці прачыстая» (Кан. п. 9). «Усемирная ат праведных вазсія нам ат Іакіма і Анны, усяпетая Дзева, яжэ прэмногія радзі чыстаты храм Божый адушэўленны быва-

ет». (На сьціх). «Прыйдзіце ўсі верніі к Дзеве прыцецэм... Васпеваем Дзевы ўсенепарочнае раждзество» (На сьціх).

9-га верасня. **Святых Праведных багаацец Іоакіма і Анны.**

«Іоакім і Анна... прачыстую Багародзіцу радзіша прэбольшую ўсея твары сьвятасьцію». «Спасенія ўсяго начальніцы, блажэньнейшы Іоакім і Анна слаўная, чыстую і непарочную і прачыстую Багародзіцу радзіша» (Кан. п. 1). «К ней жа ўзваем, яко НЕСЬЦЬ НЕПАРОЧНЫ ПАЧЭ ЦЯБЕ УЛАДЫЧЫЦЭ» (п. 3).

13-га верасня. **Свята абнаўленьня сьв. храма Вакрасенія.**

«Ты адзіна ва ўсех родах Дзева прачыстая, Маці Божая паказалася есі, Ты Бажэства была есі абіталішчэ ўсенепарочная» (Кан. п. 8).

21-га лістапада. **Увядзеньне ў храм Прэсьвятое Багародзіцы.**

«Ва сьвятаях сьвятых, сьвятая і непарочная, Сьвятых Духам уводзіцца» (Сціх. на Госп. ваз. 4). «Прыйдзіце верніі, АДЗІНУ НЕПАРОЧНУЮ васхвалім» (Сціх. на літні 3). «ПРЭЖДЗЕ ЗАЧАЦІЯ ЧЫСТАЯ асьвяцілася есі Богу» (Сед. на 2 кат.). «Усенепарочная чыстая» (Кан. п. 3). «Странае Твае зачаціе, странна Твае і раждзество... прачыстая» (Кан. п. 5). «Днесь у храм прыводзіцца ўсенепарочная Дзева... днесь чысьцейшая сьвятая... той вазапійм яко ангел: радуйся адзіна ў жэнах благаславенная» (На хвал.).

9-га сьнежня. **Зачаціе сьвятых Анны, егда зачат прэсьвятую Багародзіцу.**

«Сія убо да ублажым і вераю лікаўствуем у зачаціі бажэственне» (Сціх. на Госп. ваз.). «Лік прарочскі прапаведа дрэўле непарочную чыстую і богаатракавіцу... сію днесь сэрца ублажым, спасшеся яе радзі, яко ЕДЗІНУ НЕПАРОЧНУЮ» (Сед. па 2 кат.). «Ея-жэ СЬВЯТОЕ ПАЧЦІМ ЗАЧАЦІЕ» (Сед. па 3 к.). Яжэ па закону сканчаўшымі і Богу непарочна работаўшы чрэвэнасішы... Анно ўсечэсная» (Кан. п. 3). «Прэслаўнае зачаціе Багародзіцы сьветла празднуем» (Сціх. на хвал.).

1-га лютага. **Прэдпраздзеньне Срэценія Гасподня.**

«Хрыстос адзін сый прачыст і прэнепарочэн і Ця адзіну чысьцейшую саблюдая і прэсьвятую» (Кан. п. 8).

25-га ліпеня. **Сьв. Анны.**

«О прэслаўнага чюдесе: істочнік жыцьні прэслаўна рождша, адзіну ў жэнах благаславенную чыстую» (Сціх.). «Тем-жэ нынча чэстна ублажам Ця (Анно) АДЗІНАЙ ЧЭСТНОЙ І НЕПАРОЧНАЙ ваісьціну Багародзіце сушнюю мацер» (Сед. па 2 кат.).

Наагул у багаслужэньнях бізантыйскага абраду няма даслоўна ніводнае царкоўнае службы, дзе-б не ўслаўлялася найвышэйшая годнасьцю між усіх людзей — Дзева Марыя Маці Божая.

Аматэ кожная ектынія мае заклік: «Прэсьвятую, прачыстую, прэблагаславенную, слаўную Уладычыцу нашу Багародзіцу і прынадзеву Марыю...». У нядзельных сьціхірах Багародзіцы (твор Паўла Амарэйскага) пьесца: «...усенепарочная Дзева, спасі мя, малюся». Нават і ў заупакойных трапарох на паніхдзе падчырквалі непарочнасьць Багародзіцы: «Адзіна чыстая і непарочная Дзева, Бога без семені рождшая...». А ў канцы шматлікіх багаслужэньняў на чэсьць Прачыстае пьесца цудоўная песьня: «Дастойна есьць яка ваісьціну блажыці Ця Багародзіцу, прыснаблэжэнную і ПРЭНЕПАРОЧНУЮ МАЦЕР БОГА НАШАГА. ЧАСТНЕЙШУЮ ХЕРУВІМ і слаўнейшую без сраўненья серафім... Ця велічаем».

Акрамя гэтых тэкстаў, дзе з найбольшаю яснасьцю гаворыцца аб Непарочным Зачаціі Дзевы Марыі ёсьць яшчэ ў багаслужэбных кнігах мноства тэкстаў з высьлавам, якія вобразна ўслаўляюць Непарочнае Зачаціе.

Разуменне Непарочнага Зачація ў літургічных тэкстах з багаслоўскага гледзішча баззаганнае. Веліч годнасьці залежыць ад паўнаты Божае ласкі, якую шчыра ўспрыняла Дзева Марыя і праз гэта Яна ўзьнятая ня толькі вышэй усіх людзей, але нават вышэй анёлаў, якія ніколі ня мелі ніякага граху, ані ніяке плямы. Кратка кажучы, у літургічных кнігах бізантыйскага абраду вера ў непарочнае зачаціе Дзевы Марыі выказваецца якнайбольш ясна і якнайбольш рашуча.

УСХОДНІЯ АЙЦЫ ЦАРКВЫ АБ НЕПАРОЧНЫМ ЗАЧАЦЦІ

Як відаць з літургічных кнігаў, думка аб Непарочным Зачаціі Дзевы Марыі мусіла быць ува ўсёй Усходняй Царкве паўсюднаю і з даўных часоў. І сапраўды, шматлікія Айцы Царквы, гаворачы аб Марыі, супастаўляюць Яе Эве, называюць Яе «другою», «лепшаю Эваю». Такія высьлавы, гэта толькі намяканьні на Непарочнае Зачаціе, але ў сувязі з агульным духам іхняе творчасці і духам Царквы, яны маюць сваю ясную вымову. Прытым ёсьць нямала Айцоў Царквы, якія зусім ясна гавораць аб тым, што Найсьвяцейшая Дзева Марыя ніколі ня была пад уладаю першароднага граху.

Сьв. Амфілохій япіскап іканійскі (†395) кажа аб Марыі: «Той, што першую дзеву (Эву) бяз змазы сатварыў. Той-жа сам і другую (Марыю) бяз нічога нячыстага і бяз граху сатварыў».

Сьв. Ефрэм Сірыйскі (306-379) так апявае Прачыстцю Багародзіцу: «Гаспажа мая Прачыстая Багародзіца, Ты поўная ласкі, Ты ўся прыгожая, уся непарочная, уся прачыстая, уся беззаганная... без параўнаньня вышэйшая Ты за херубімаў і серафімаў і больш слаўная». (Or. ad Deipar. Opp. gr. T. 3. p. 528). На іншым месцы ён піша: «Сапраўды Ты, Госпадзе, і Твая Маці,

адзіныя маеце ўсю прыгажосць, бо ў Табе, Госпадзе, няма ніякае заганы, ані ў Твае Маці — ніякае плямы» (Enchir. Patr. Ed. 67. p. 719).

Падобна вучаць аб Багародзіцы сьв. Амброзі Мэдыялянскі (333-397), сьв. Прокл Канстантынопальскі (†446), сьв. Андрэй Крыцкі (660-740). А сьв. Іван Дамаскін (675-749) — стойў усходняе багасалоўскае навукі — называе Багародзіцу «новым раем», у які ня змог уступіць зьмей (Слова на Усьпеньне Дз. М.). І далей у той-жа гаміліі на тое-ж сьвята кажа: «Як сонца, ад маменту свайго сатварэньня, бязутстанку асьвячае, так сама і душа Прачыстае Дзевы заўсёды зьзяла бляскам ласкі». У слове на Раство Багародзіцы ён гаворыць: «О сьвяцейшая дочка Іоакіма і Ганны... Ты без парока захавалася, каб быць невестаю Бога і прыродным чынам — Маці Божаю».

Вышэй успомненны Айшы ўсе лічацца сьвятымі у Усходняй Царкве. Вось-жа аб іхняй праввернасьці ня можа быць ніякага сумніву. Але ўсе яны ані чуць ня сумняваліся, што навук а Бепарочным Зачацьці Багародзіцы ёсьць навукаю Праваслаўнае Царквы.

ПЕРАКАНАНЬНЕ АБ НЕПАРОЧНЫМ ЗАЧАТЬЦІ МІЖ УСХОДНІХ СЛАВЯНАЎ

Прыняўшы хрысьціянства ў бізантыйскім абрадзе, усходнія Славяне прынялі і ўвесь духоўны скарб гэтага абраду. А з таго, што вышэй сказана, відаць ясна, што Бізантыйская Царква ўслаўляла Багародзіцу як Непарочна Зачатую, дык і яе дочарная Царква прыняла гэтую навуку аб Багародзіцы, як праўду веры.

У кіўскай Праваслаўнай Акадэміі, якая існавала ў XVII ст. прафэсары ў сваёй прысязе перад абняцьцем катэдры забавязваліся абараняць праўду аб Непарочным Зачацьці, а студэнты засноўвалі арганізацыі ў чэсьць Непарочна Зачатае Багародзіцы (Гл.: Вишневский. Киевская Академия. Киев 1903. с. 227).

Падобна і беларуская праваслаўная моладзь у Полацку заснавала 2 лютага 1650 г. брацтва, статут якога вымагаў ад братчыкаў, каб яны пасьвячалі сябе Непарочнаму Зачацьцю Найсьвяцейшае Дзевы Марыі.

Рэктар Кіеўскае Акадэміі слаўны вучоны казальнік Іоанікі Галытоўскі († 1668) так разважае аб Багародзіцы: «Третья вещь великая, которую содѣлал Бог Пречистой Дѣвѣ, что Ее освободил от грѣха первороднаго, ибо Пречистая Дѣва без грѣха первороднаго была зачата и родилась». (Ключ размынія. Киев, 1638. с. 172).

Ведамы беларускі рэлігійны і асьветны дзеяч

Сымон Полацкі (1629-1680), выхадзец з Кіеўскае Акадэміі, у сваім творы «Вечера душевная» між іншым пісаў: «Пречистая Дѣва Марія чиста есть... яко свободна есть от всякия вины грѣховныя, от всякого порока душевнаго, чиста от грѣха, иже волею Адамлею содѣяся, и в нас чрез рождения приходит, и именуется грѣх первородный. И того бо, по нѣким умствованію прежде зачатія си очистися». Падобна піша і ў іншым творы «Жезль правления». Падчас свайго доўгагадовае дзейнасьці ў Маскве Сымон Полацкі вельмі актыўна пашыраў культ да Маці Божае Непарочна Зачатае.

Іншы выхадзец з Кіеўскае Акадэміі ведамы красамовец Лазар Барановіч († 1694) ў слове на сьвята Зачацьця Багародзіцы кажа: «Како Ты ублажим, Пресвятая Дѣва, мы в беззаконіях зачатые, без грѣха зачатую? Ангелы дивятся зачатію Твоему, Чистая, како Ты от сѣмени зачатая, грѣху бысть непричастная?» (Трубы словесъ. Киев, 1684. с. 99).

Не ад рэчы будзе заўважыць, што сьв. Дзімітры Растоўскі (1651-1709) у сваім першым выданні Четы-Миней так-жа апублікаваў некаторыя тэксты з усяляльнем Непарочнага Зачацьця. У наступных выданьнях гэтыя тэксты павыкідалі. Наагул калісь Праваслаўная Царква ў Беларусі, Украіне і Расеі прызнавала Непарочнае Зачацьце Дзеы Марыі як самую праваслаўную праўду веры. Дзеля гэтага расейскія стараверы, якія зьявіліся ў часе Ніканаўскае рэформы Расейскае Царквы ў XVII ст., захавалі гэтую праўду веры да сёньня.

Нажаль ад XVIII ст. Праваслаўная Царква падпала пад моцны ўплыў пратэстантызму, які зусім адкідае культу Багародзіцы. У некаторых галінах багаслоўскае навукі уплыў пратэстантызму пранік вельмі глыбока, хоць часам зусім прыпадкова. Так было якраз з навукаю аб Непарочным Зачацьці Дзеы Марыі. Калі ў 1854 г. папа Пій IX абвесьціў гэтую праўду веры догмаю Католіцкае Царквы, дык пратэстанты ўзьнялі крык, што гэта ёсьць выдумка Католіцкае Царквы і шматлікія праваслаўныя ерархі, настроеныя варожа да каталіцызму, пайшлі на павадку пратэстантыкае прапаганды, уводзячы пратэстанцкі дух у афіцыйную навуку Праваслаўнае Царквы адносна гэтае праўды веры.

Аднак на шчасьце масы праваславных вернікаў яшчэ і сёньня верна захоўваюць векавыя традыцыі і Праваслаўнае і Католіцкае Царквы і нароўні з каталікамі ўслаўляюць Маці Божую Непарочна Зачатую.

а. Кузьма

Сьвяты мучанік Мэркуры Смаленскі

Асоба сьвятога мучаніка Мэркурыя Смаленскага ёсьць найбольш загадкаваю з усіх беларускіх і агулам усіх славянскіх сьвятых. Справа ў тым, што не захавалася ягонага жыцьцяпісу, але ў Смаленску бытавалі аб ім вусныя пераказы, якія з цягам часу дапаўняліся фантастычнымі ўпрыгожаньнямі. І на аснове тых ужо далёкіх ад гістарычнае праўды пераказаў дзесь на пачатку XVI-та і ў XVII стагодзьдзях напісана дзьве лягэнды, якія ў далейшым атрымалі розныя перапрацоўкі і дайшлі да нашых часоў у пяці даволі розных рэдакцыях і ў 37 сьпісках. Гэта знак, што асоба сьвятога была папулярнаю.

Сваёю арыгінальнасьцю лягэнды зацікавілі ў палавіне мінулага стагодзьдзя некаторых гісторыкаў і яны стараліся шляхам прыраўнаваньняў з іншымі дакумантамі і рознымі дагадкамі ўстанавіць гістарычную аснову лягэнды. Пачын у гэтым кірунку даў Буслаеў (Буслаевъ О. И. Смоленская легенда о св. Меркурии. Москва, 1859), выклікаючы гэтак працаю шырокі розгалас у кругох дасьледнікаў старадаўнае гісторыі.

А на пачатку гэтага стагодзьдзя гісторыкі зноў загаварылі аб сьв. Мэркурыю. Яму шмат увагі прысьвяціў у сваіх досьледах Кадлубоўскі (А. Кадлубовский. Очерки по истории древне-русской литературы житий святых. Варшава, 1902). На жаль ён дайшоў да выснаўку, што «Мэркуры Смаленскі хутчэй зьяўляецца гэроем літаратурнае лягэнды, як гістарычнаю асобою» (с. 74).

Такі выснавак адносна асобы, якое сьвятыя астанкі захоўваліся ў Смаленску да 1611 г., і якая была ўпісана ў сьпіскі сьвятых Праваслаўна Царквы — быў паважным выклікам для царкоўных гісторыкаў. Аднак адказ на той выклік зьявіўся няскора і меў шмат слабых мейснаў. Гэта была спроба ачысьціць гістарычную праўду адносна сьв. Мэркурыя ад лягэндарных дадаткаў (П. Миндалевъ. Повесть о Меркурии Смоленскомъ и былевой эпосъ. «Сборникъ статей Д. А. Корсакова». Казань, 1913). На жаль гэтая спроба зроблена вельмі адвольна і часам зусім неабгрунтавана. Магчыма што якраз гэтая неабгрунтаванасьць выклікала Беляева напісаць вялікую рэцэнзію, у якой палаў дакладную гісторыю ўсіх ведамых рэдакцыяў і сьпіскаў мэркурыявых лягэндаў (Бълешкій Л. Т. Къ литературной истории повести о Меркурии Смоленскомъ. «Журн. Мин. Нар. Просв.», 1914. Нр. 12). Пры гэтай нагодзе варта заўважыць, што ў савецкіх часоў, у 1922 г., Бълешкі вярнуўся зноў да гэтае-ж тэмы.

І ня будзем пералічаць далейшых дасьледных і дыскусійных артыкулаў на гэтую тэму, бо на жаль яны ня ўнеслі амаль нічога новага адносна асобы Сьвятога, а займаліся перадусім літаратурнымі крыніцамі лягэнды.

Вось-жа маючы перад сабою такія цяжкасьці, якія да гэтага часу дарэмна стараліся разьвязаць дасьледнікі старадаўнага мінулага Царквы, цяжка напісаць блыш-менш ясны жыцьцяпіс сьв. Мэркурыя. Аднак паколькі ягоная асоба ёсьць такою вынятковаю, варта з ёю зазнаёміцца бліжэй хоць-бы з тых лягэндаў, якія аб ёй створана. У асноўным будзем трымацца лягэнды запісанае ў Чэты-Мінэях («Великия Миней Четы, собранныя всерос. митр. Макарием. Москва, 1910, Ноябрь, с. 3297-3306»).

✱

Радзіўся Мэркуры ў Італіі прыблізна на пачатку XIII ст. праўдападобна ў самым Рыме. у сям'і блізкай да правячых кругоў, зразумела — каталіцкай. У некаторых сьпісках выразна кажацца, што «родам быў рымлянін». Аб ягонай асобе гаворыцца ўсяго, што ён быў адважны і высокага росту. З невядомых прычынаў ён у юнацкім веку прыйшоў у Смаленск і прыстаў да князя на жаўнерскую службу. Зусім магчыма, што ён ужо ў Рыме быў жаўнерам, бо-ж тады быў час крыжовых паходаў. На службе азначаўся акуратным выкананьнем усіх сваіх абавязкаў і шчыраю пабожнасьцю. Няраз ён маліўся да позьняе ночы. Захоўваў цялесную чыстасьць. У ягонай пабожнасьці лаважнае мейсца займала Прэсьвятая Дзева Марыя, Якое цудатворная ікона Смаленскае Годзігітры (вельмі падобная да славуае рымскае іконы «Салюс Пополі Романі»), прыцягвала шматлікіх малельнікаў у катэдральны сабор.

Калі татарскі хан Батый, заняўшы і моцна спляжыўшы Кіеў і Маскву, накіраваўся на Смаленск — так кажацца ўва ўсіх лягэндах — плянуючы напасці на яго тайна, дык смаленцы зьвярнуліся з малітвамі да свае нябеснае заступніцы. Мэркуры ня менш за смаленцаў перажываў долю краю і шчыра маліўся да Гаспадняга крыжа за мір.

Бог выслухаў шчырыя малітвы і паслаў збаўленьне для гораду праз заступніцтва Багародзіцы. Яна прамовіла ў саборы ад свае цудатворнае іконы да панамара, ці інакш кажучы да царкоўнага старасты: «Ідзі хутка на Падолье да майго раба Мэркурыя — і двор сказала яму — ды перакажы яму, што яго кліча Гаспажа ўва ўсім ваенным азбраеньні». Хоць гэта была позьняя ноч, царкоўны стараста зара-жа пайшоў у азначаную Багародзіцаю часьць гораду, знаўшоў Мэркурыя; ён укленьчыўшы на двары маліўся з узнятымі да неба рукамі, і пераказаў яму загад Багародзіцы. У гэтым мейсцы лягэнды маюць паважныя разьбежнасьці, бо ў адных гаворыцца, так як пераказана тут, а ў іншых дадаецца, што Мэркурыю быў аб'яўлены загад Багародзіцы ўжо перад тым, як

прыхішоў да яго царкоўны стараста, таму стараста засьпеў яго ўва ўсім ваенным азбраеньні. Але ў такім выпадку невядома на што было патрэбнае тое пасольства царкоўнага старасты.

Далей гаворыцца ўва усіх лягэндах, што яны абодва прыйшлі ў царкву і там убачылі перад іконаю запаленую свечку. Мэркуры кінуўся на калені і маліўся перад іконаю шчыра да сьлёз. Праз колькі хвілін пачуўся голас Багародзіцы ад сьвятога іконы. Яна пасылала Мэркурыя супраць татараў, дакладна азначала мейсца куды ён павінен ісьці — Доўгі Мост (сёньня вёска Доўгамосце), абяцала яму сваю дапамогу і ўканны мучніцкую карону. Наагул у гэтым мейсцы лягэнды робяць з Багародзіцы вельмі-ж гаваркую кабету і адносна татараў даволі сварлівую.

Мэркуры законвае загад Багародзіцы. Ён адразу выбіраецца ў дарогу. Паводля адных лягэндаў ён ідзе, паводля другіх едзе да Доўгамосця (гэта якіх 20 км. ад Смаленску), там яшчэ раз звярнуўся да Багародзіцы з кароткаю малітваю і накіраваўся ў татарскі лягэр. Незаўважана прайшоў вайсковыя старошы, забіў вялікана, што наводзіў на ўсіх страх сваёю сілаю і жарстокасьцю, забіў так-жа шмат татарскіх начальнікаў і вярнуўся назад да Доўгамосця, каб вымаліць сабе мучаніцкі вянок.

Калі на золку зары прагнуліся татары і ўбачылі забітага вялікана і шматлікіх сваіх начальнікаў, кінуліся ў пагоню за няведаным ваякам. Мэркуры стрэнуў іх адважна ды так пасек, што яны ў перапалоху кінуліся наўцёкі. Толькі якісьці адзін люты татарын, а ў некаторых лягэндах сын забітага вялікана, у іншых дык гэта сам анёл — адсек галаву Мэркурыю.

Батый, убачыўшы вялікія страты ў сваім войску, ня меў адвагі наступіць на Смаленск і падаўся назад.

Мэркуры-ж, узяўшы сваю адсечаную галаву ў рукі, прыйшоў у горад. На такое дзіва назьбягалася шмат людзей. Адсечаная галава ім абвесьціла, што горад вызвалены ад небясьпекі.

Тут зноў лягэнды на розны лад гавораць аб ролі царкоўнага старасты ў абвешчанні перамогі.

Мэркурыя ўрачыста пахавалі ў саборнай царкве. Некаторыя лягэнды дадаюць, што ён яшчэ цудоўным спосабам пераказў праз царкоўнага старасту, каб над ягоным гробам павесілі ягонае аружжа, бо яно будзе на прышласць служыць Смаленску цудоўнаю агародаю ад ворагаў.

Ува ўсіх мэркурыявых лягэндах ёсьць шмат паэтычных дадаткаў і разьвіта вельмі моцна нацыянальнае самапачуцьцё.

Год сьмерці сьв. Мэркурыя прымаецца 1238, відаць, узяты з летапісу, як час нападу Батыя на Кіеў. А дзень сьмерці прымаецца той самы, у якім

сьвяткуецца памяць вялікамучаніка Мэркурыя Кесарыйскага (з III ст.) — 24-га лістапада.

Акрамя тых супярэчнасьцяў у лягэндах, аб якіх ужо ўспаміналася прынагодна, яшчэ неабходна заўважыць, што ў іх ёсьць паважная супярэчнасьць гістарычным фактам. Гістарыя ня ведае паходу Батыя на Смаленск. Летапісы вельмі дакладна апісваюць паход Батыя, але зусім не ўспамінаюць аб тым, каб ён падыходзіў да Смаленску.

Мэркурыявы лягэнды створаны аж 300 гадоў пасля сьмерці сьвятога, дык ня дзіва, што яны маюць шмат фантастычных дадаткаў. Асноваю да ўтварэньня лягэндаў бязумоўна мусіў служыць мыйсцовы вусны пераказ аб Мэркурыю, які меў зерне гістарычнае праўды, бо-ж доўгія стагодзьдзі былі ў вялікай пашане ягоныя мошчы ў Смаленску і яшчэ ў XVI ст. смаленцы ведалі «мейсца крыві», дзе быў забіты Мэркуры.

Фармаваліся ягоныя лягэнды на аснове заходніх уплываў аб сьвятых, якія неслі сваю адсечаную галаву (сьв. Дзяніс Парыскі і інш), запазычаючы некаторыя падзеі з «жыцьця Аляксея чалавека Божага», лягэнды аб Дыянізію Арэапагіце, а так-жа бяручы шмат з усходніх лягэндаў: аб жыцьці і сьмерці вялікамучаніка Мэркурыя Кесарыйскага, які меў забіць Юліяна Адступніка і з лягэнды аб забойстве Батыя — паколькі ўсе гэтыя лягэнды былі вядомыя ў Смаленску.

Ад калі пачалі Мэркурыя лічыць сьвятым, няма ніякіх вестак, бо не захавалася ніякага акту ў гэтай справе, ані нават ніякага ўспаміну, калі гэта адбылося. Саборы Праваслаўнае Царквы, якія займаліся справамі кананізцыі «рускіх сьвятых», аб сьвятым Мэркурыю не ўспамінаюць. У сьвятцах ягонае імя зьяўляецца ўканны XV ст.

Служба сьв. Мэркурыю мае аж 7 розных сьпіскаў. Найстарэйшая служба напісана ў часе, калі смаленскім япіскапам быў Варсофоній (1509-1514) і вельмі прайдападобна, што гэта сам Варсафоній напісаў тую службу на аснове першых лягэндаў аб сьвятым.

Сьвятыя астанкі Мэркурыя мелі перахоўвацца ў смаленскім Аўрамавым манастыры, дзе ў ягонае імя была асьвячана царква. Праўда часам ягоныя сьвятыя астанкі блыталі з астанкамі прэпадобнага Мэркурыя так-жа смаленскага сьвятова і з таго-ж XIII ст., якія перахоўваліся ў Кіеве. Жалезны шалом і абутак сьв. Мэркурыя да першае сусьветнае вайны перахоўваліся ў саборнай рызыніцы.

Вялікія колькасьць лягэндаў аб сьвятым мучніку Мэркурыю вымоўна сьведчыць аб ягонай вялікай папулярнасьці ў народзе. Толькі патрэбна яшчэ ўважлівых студыяў, каб асоба гэтага мучаніка зазьзяла ў поўным сьвятле Богу на славу і людзтву на карысьць.

а. Л. Гаролика

Лекары аб рэлігіі і Богу

Спаміж усіх людзей, з якімі чадавак спатыкаецца ў хвілінах гора і радасці, лекары амаль на роўні з сьвятармі займаюць асаблівае месца. Дзеля гэтага адносіны лекараў да рэлігіі маюць вельмі вялікі ўплыў на рэлігійны стан таго асяроддзя, у якім яны выконваюць свой занятак.

Лекараў на сьвеце было ёсьць і будзе вельмі многа. Цяпер іх налічваецца бадай каля сотні тысяч. Аднак як у кожнай галіне людзкае веда, так і ў мэдыцыне, тыя людзі якія ёю займаюцца, ня ўсе стаяць на адным узроўні. У мэдыцыне больш чым дзе заўважаецца аграмадная розніца між вядучымі лекарамі-вучонымі і звычайнымі лекарамі практыкантамі.

Лекары-вучоныя гэта тыя лекары, якія пасоўваюць уперод мэдыцынскую навуку і практыку. І нас у даным выпадку будуць цікавіць якраз гэтыя людзі; якія іх адносіны да Бога і да рэлігіі агулам?

Зразумела, што адносіны кожнага лекара да Бога маюць вялікае значэньне ня толькі для яго самога, для збаўленьня яго душы, але і для яго нага асяроддзя. У якім заўсёды цікавіцца ягоным сьветапаглядам. Аднак паколькі ведама, што ў аграмаднай лекарскай сям'і побач сапраўдных лекараў сустракаюцца так-жа і бяздушныя п'яўкі, якія толькі жыруюць на людзкой бядзе і цяргеньні, дык няма нічога дзіўнага, што ў гэтым асяроддзі можа трапіцца бязбожнік. Аднак пераглядаючы імёны вызначных лекараў-вучоных, з прыемнасьцю можна сьцьвердзіць факт, што між імі бязбожнікі ёсьць рэдкім зьявішчам. Больш таго — ад пачатку гэтага стагоддзя ў вялікай лекарскай сям'і адчуваецца выразнае ўзмацненьне духу рэлігійнасьці. Напрыклад у Францыі заснована Таварыства Каталіцкіх Практыкуючых Лекараў ім. сьв. Лукі — колькасьць сяброў Таварыства з году ў год павольнае. У Італіі так-жа паўстала Асоцыяцыя Каталіцкіх Мэдыкаў. Павялічваецца так-жа рады лекараў-місіянароў, якія нароўні з сьвятармі аддаюць усе свае здольнасьці для пашырэння хрысьціянства.

Ніжэй падаём думкі тых вызначных вучоных лекараў з двух апошніх стагоддзяў, аб якіх аўтару гэтых радкоў удалося прынагодна знайсці весткі ў кнігах і часопісах. Гэтую акалічнасьць лічу неабходным падчыркнуць з асаблівым націскам, што тут будуць успомнены далёка ня ўсё вызначныя веруючыя лекары-вучоныя, а толькі тыя, якія імёны трапілі ў даступную мне прэсу.

Бартэз (Barthez) Павал-Язэп (1734 - 1806). Францускі лекар і біялёг, увёў індукцыйны мэтад ў мэдыцыну. Быў веруючым і абразіўся, калі Лялянд залічыў яго да бязбожнікаў, бо ўважаў, што «пасля сьмерці людзкае цела раскладаецца

на складовыя элемэнты, а прынцып жыцця лучыцца з сусьветам; душа-ж вяртаецца да Бога, які яе яму даў і забясьпечыў ёй трываньне і несьмяротнасьць».

Лээннэк (Laënnec) Юльян-Францішак (1748-1822) Слаўны францускі лекар у Нансі, дзядзька і першы настаўнік вялікага Лээннэка. У адной з інаўгурацыйных лекцыяў казаў: «О Божа маіх продкаў! Калі-б студыі майго фаху мелі вясьці мяне не да чаго іншага, як толькі да таго, каб сумнявацца аб Тваёй магутнасьці, калі-б праз іх я ў гэтым незначным целе не знайходзіў прылады мае думкі — гэтае несьмяротнае і вольнае душы, якую я маю з Твае дабраты; калі-б я меў прыпадобніцца да неразумнае жывёлы, здэградаваць усю маю істоту... о, тады лепш вярні мне маё нязнайнаства! Не дазволь, каб я зьневажаў Тваё Імя. Тады-б я лепш ня студыяваў!»

Зоммэрынг (von Sommering) Самуіл Тамаш (1755-1830). Выдатны вучоны анатом-паталёг, шмат прызлучыўся ў досьледах паталёгіі органаў змыслу. Верыў у Бога і прызнаваў існаваньне душы.

Гагэман (Hahnemann) Самуіл Фрыдрых (1755-1843). Адзін з асновапаложнікаў гомэопатыі. Яго выхадным пунктам было: Ёсьць адзін Бог, Які адначасна ёсьць самою дабратаю і мудрасьцю; Ён мусіў стварыць сродкі, каб пэўна лячыць хваобы.

Кабані (Cabanis) Пятро, Ян, Жорж (1757-1808). Францускі вучоны лекар, які запачаткаваў псыхафізыялёгію. У сваёй пачаткавай кар'еры быў бязбожнікам, але потым прыйшоў да прызнаньня Бога і несьмяротнасьці душы.

Гуфэлянд (Hufeland) Хрыстафор, Вільгельм (1762-1836). Выдатны нямецкі лекар. У жыцьці і дзейнасьці праяўляў сваю шчырую веру.

Лярэй (Larrey) Дамінік-Ян (1766-1842). Слаўны хірург наполеонаўскае арміі, званы «Правід для жаўнераў». Ён шмат прычыніўся да разьвіцьця захаваўчае хірургіі. Быў глыбока веруючым.

Рошлянд (Roschland) Ё. А. (1768-1835). У сваім часе быў выдатным і шырокаведамым лекарам і так-жа ведамым з свае шчырае веры.

Біша (Bichat) Марыян Францішак (1771-1802). Вельмі здолны і выдатны францускі мэдык-анатом, творца агульнае навучнае анатоміі, не зважаючы на сваю маладосьць. Заўсёды захаваў сваю веру і практыкаваў яе.

Эсквіроль (Esquirol) Ян Сьцяпан Дамінік (1772-1840). Францускі мэдык, стварыў так званую ментальную паталёгію. У маладосьці меў нахіль да сьвятарства, а стаўшы лекарам захаваў сваю шчырую веру.

Байль (Bayle) Гаспард Лаўрэнт (1774-1816). Выдатны французскі лекар у хваробах лёгкіх. Быў шчыра і глыбока веруючым.

Бэль (Bell) Шарль (1774-1812). Славуты хірург і фізіялёг, першы разрозніў матарычныя і чуючыя нервы. Глыбока веруючы, на выкладах часам казаў: «Лекцыі анатоміі, якія я вам чытаю, гэта ўласціва мусіць быць гімн для ўслаўлення Стварыцеля». Паводля пратэстанцкага звычаю перад сьмерцю казаў сабе чытаць псалмы і малітвы.

Буісон (Buisson) Матэй Францішак (1776-1805). Вызначны французскі лекар, быў першым старшынёю Кангрэгацыі Дзевы Марыі.

Фізо (Fizau) Людовік (1776-1865). Выдатны французскі лекар, сябра Кангрэгацыі Дзевы Марыі.

Дюпйтрэн (Dupuytren) Вільгельм (1777-1835). Адзін з найбольшых хірургаў XIX веку. Меў вельмі сварлівы і няўступчывы характар, але як хірург быў безаганна. Быў веруючым і паколка дазваляў час — практыкуючым.

Леэньек (Laënnec) Рэнэ Хведар (1781-1826). Свайго часу быў найбольшым лекарам у Францыі, асновапаложнік аскультацыі і перкусіі. На тле бязбожнага і абыякавага асяроддзя, яго пабожнасць звяртала на сябе агульную ўвагу. Аднойчы падчас падарожжа з Брэста ў Парыж, зударыліся вагоны, ён упарадкаваўшы свае рэчы, адазваўся да свае жонкі: «Мы ў чотках спыніліся...» І далей маліліся быццам нічога ня сталася.

Рэкам'е (Resamier) Язэп Клёд (1784-1852). Выдатны хірург, увёў шмат новых метадаў апэрацыяў і новых інструментаў, мае так-жа нямала заслугаў у гінекалогіі. Быў глыбока веруючым і выступаў у абароне Царквы.

Прышар (Prichard) Жэмс (1786-1848). Выдатны медык і анпрапалёг, быў веруючым.

Сэр (Serres) Антон Сьцяпан Рэно (1787-1868). Выдатны вучоны ў галіне эмбрыялогіі і параўнаўчае анатоміі. Хоць з сваёю вераю ня надта маніфэставаўся, але і не хаваўся. У сваіх творах прынагодна гаварыць аб: «прадбачлівай інтэлігентнай твораньня», аб «Правідзе, які выціскае сваё таўро».

Бэра (Berard) Язэп Фрыдрых (1789-1828). Выдатны французскі лекар, адзін з асновапаложнікаў мадэрнае псыхафізіялогіі. Актыўна выступаў супраць базбожжа: «Гісторыя рэлігійных ідэяў сьведчыць аб тым, што яны нясуць з сабою ўдасканаленьне, а так-жа і прагрэс у навуцы. Найбольшыя фізікі былі людзьмі рэлігійнымі. А ўсе тыя фізікі і астраномы, якія не ўзьняліся да Бога, ёсьць людзьмі з абмежаваным духам, які быў усяго на толькі здольным, каб успрыняць толькі мэханічную частку іхняе навукі, але ня змог узьняцца на-над матэматычныя формулы».

Карус (Carus) Карл Густаў (1789-1869). Вя-

лікі вучоны анатом; быў веруючым, аб чым ясна выказваўся ў сваіх творах.

Ростан (Rostan) Людовік Лявон (1791-1866). У сваім часе шырокаведамы французскі лекар, арганізатар т. зв. арганіцызму, які сьвёў аджыў свой век. Міма матэрыялістычнае рэпутацыі верыў у Бога і прызнаваў несмяротнасьць душы.

Крувэйе (Cruveilhier) Ян (1791-1874). Выдатны французскі лекар, які ўнёс шмат новага ў анатома-паталягічную веду. Ягоная нязвычайная інтэлігентная зрабіла яго ведамым ужо з-замаладу. Быў глыбока веруючым і перш нават думаў стацца сьвятаром.

Шэнляйн (Chönlein) Людовік (1793-1864). Выдатны лекар — быў веруючым.

Флюрэнс (Flourens) Мар'ян Ян Пятро (1794-1867). Вялікі і плодны французскі фізіялёг, асновапаложнік экспэрымэнтальнае фізіялогіі. Асабліва ведамы яго працы ў галіне фізіялогіі мозгу. Спачатку быў вольнадумцам, але потым супраціўляўся матэрыялістам, прызнаваў існаваньне Бога і душы.

Буйод (Bouillaud) Ян (1796-1881). Выдатны французскі лекар клініст. Спачатку быў пад уплывам матэрыялістаў, але ў меру сваіх студыяў здабыў веру, быў практыкуючым хрысьціянінам і прызнаваў эвангельскія цуды.

Дужэ (Dugès) Антон Людовік (1797-1838). Французскі медык-фізіялёг. У сваіх выкладах казаў, што «фізіялёгія хутэй прыводзіць людзкі дух да асноўных прынцыпаў рэлігіі, як аддалае ад іх».

Андраль (Andral) Гаўрыіл (1797-1840). Выдатны французскі лекар. Ягоныя досьледы крыві і залозкаў яшчэ і да сёньня ня страцілі свае вартасьці. Быў веруючым і практыкуючым.

Эшрыхт (Eschricht) Даніла Фрыдрых (1798-1863). Выдатны нямецкі вучоны анатом, вызначыўся сваімі назіраньнямі развою істотаў і генэтычнае марфалёгіі. Быў веруючым і пабожным, выступаў супраць матэрыялізму.

Бойль (Bayle) Антон (1799-1858). Выдатны французскі лекар, напісаў некалькі паважных твораў з галіны медыцыны. Быў глыбока веруючым і належаў да марыйскае кангрэгацыі.

Труссо (Trousseau) Арно (1801-1867). Выдатны французскі лекар клініст і сябра Акадэміі. Сваю веру выказаў нават у акадэмічных прамовах.

Волькман (Volkmann) Альфрэд Вільгельм (1801-1877). Вельмі плодны фізіялёг. У адным з сваіх твораў кажа: «Мы ня можам бачыць і намацаваць сілаў, якія дзейнічаюць паводля пляну, але мы можам рабіць выснаўкі аб іх існаваньні па выніках іхняе працы... Калі-б у пустыні, дзе паводля нашае думкі, ня ступала людзкая нага, мы наткнуліся на будову з чэсаных каменяў і склееных вапнаю, дык нам будзе зусім ясна, што гэтую будову рабіў нехта з нейкаю мэтай і паводля раней абдуманых

пляну... Але-ж арганічныя целы куды больш плянамерныя, чым такія будынкi. Галоўнаю прычынаю кожнага арганічнага развіцця ёсць валадараньне аднае разумнае сілы, якая дзейнічае паводля азначанага пляну і выбірае неабходныя для ўзьнікненьня ўмовы».

Боннэ (Bonnet) Андрэй (1802-1858). Выдатны французскі хірург; быў веруючым і практыкуючым.

Вагнэр (Wagner) Рудольф (1805-1864). Веды нямецкі прафэсар фізіялёгіі ў Гэттінген. Шмат пісаў аб духавасьці душы. Свабоду волі і несмартнасьць прызнаваў як неаспрэчныя праўды. Публічна выступаў супраць матэрыялістычнае дактрыны Фогта, цьвердзячы, што філізафічныя праўды і багаслоўскія догмы веры ня ёсць зьбітыя прагрэсам прыродазнаўчае навукі.

Кост (Coste) Жан-Жак (1807-1873). Веды французскі лекар і вучоны эмбрыялёг. Прынагодна казаў: «Навука, такая як мы яе разумеем, выяўляе законы ў сусьвеце: адны ніжэйшыя, неарганічныя, якія ня могуць абыйсьці фатальнасьці ўхилу, калі так можна сказаць; другія вышэйшыя, духовыя, актыўныя, якія падпарадкоўваюць тыя першыя законы, авалодваюць іх, каб паслугоўвацца імі для сваіх плянаў, для Богага права і для прагрэсу. Адны слухаюцца, другія загадваюць. Такім чынам Бог, як пачаткавая сіла, ўпарадкаваў, што жывёла ёсць матэрыяльным сродкам, а чалавек — мэтаю. Такая ёсць формула, якая выплывае з навукі і паводля мае думкі ёсць рэабілітацыяю духа, прычынаю прагрэсу. Адгэтуль навуку можна здэфініяваць так: гісторыя сьвету, якая вучыць аб Богу».

Нэлятон (Nelaton) Аўгуст (1807-1873). Выдатны французскі хірург, вынайшаў шмат прыладаў і вынайшаў новыя спосабы апэрацыяў — быў веруючым.

Пірогов Мікола Іванавіч (1810-1881). Выдатны расейскі хірург і псыхалёг, сябра Акадэміі Навук, вынайшаў шмат новых мэтадаў у апэраваньні косьцяў. Выступаў востра супраць бязбожжа, называючы яго «вераю ў нішто». Аб Богу пісаў: «Існаваньне Найвышэйшага Розуму, а значыць і найвышэйшае Творчае Сілы, я лічу неабходным і нямінным вымаганьнем майго розуму, так што, каб я і хацеў няпрызнаваць існаваньня Бога, дык ня мог-бы гэтага зрабіць, не звар'ясеўшы».

Лянгенбэк (Langenbeck) Бэрнарда (1810-1887). Выдатны нямецкі хірург, які ўславіўся сваімі плястычнымі апэрацыямі; быў веруючым.

Гіртль (Hirtl) Язэп (1811-1894). Выдатны аўстрыйскі анатом і фізіялёг. Калі быў рэктарам унівэрсытэту ў Вене (1864 г.), якраз выпалі сотыя ўгодкі заснаваньня унівэрсытэту. На урачыстасьці з гэтае нагоды ён востра асудзіў матэрыялізм, які там раней сустракаўся.

Саймпсон (Simpson) Джэмс Юнг (1811-

1870). Выдатны ангельскі хірург у Эдынбургу. Першы прымяніў мэтадычна і рашуча анэстэзію ў вялікіх апэрацыях. Быў веруючым.

Лёнжэ (Longet) Францішак Ахіл (1811-1871). Выдатны лекар, канзультант імператара, азначаўся досьледамі ў фізіялёгіі нэрвовае сыстэмы. Быў практыкуючым католікам.

Майер (Mayer) Робэрт (1814-1878). Нямецкі лекар і фізік. Быў пратэстантам, але глыбокаверуючым. У ягоных творах часта сустракаюцца прыгожыя рэлігійныя думкі. Дзейнасьць мозгу ён прыраўноўваў да дзейнасьці тэлеграфу, і падобна як зьмест дэпэшы нельга выясьніць тэхнічна, так і зьмест думкі. У сваіх творах выразна зазначыў, што стаіць на антыматэрыялістычным становішчы.

Ван Віерорд (van Vierordt) Карл (1818-1884). Выдатны прафэсар анатоміі. Казаў да сваіх студэнтаў: «У чаканьні, пакуль ваша інтэлігенцыя будзе даволі сьпелая, каб ясна ўстанавіць рэлігійныя пагляды, верце майму запэўненьню, якое вам даю па прыяцельску Вера ў боскасьць рэлігіі Ісуса Хрыста паручаецца нам не бяз прычыны; сапраўдная пабожнасьць ёсць так-жа далёкая ад сумна замкнёнага піэтызму, як і павярхоўны дух, які хвастаецца, што ўсё выясьніў. Яна пакідае розуму ўсё яго правы, як адносна сумненьня ў нашае надпрыроднае прызначэньне, так і адносна даверу ў Божы правід».

Бушо (Bouchut) Аўгень (1818-1891). Выдатны лекар нэўралёг, які першы выдзяліў «нэрвізмы» з нэўро-паталягічных замяшаньняў. Быў веруючым.

Гэўктон (Haughton) Самуіл (1821-1897). Веды ангельскі лекар. Нямала пісаў на розныя тэмы. Быў веруючым.

Вірхоў (Virchow) Рудальф (1821-1902). Нямецкі лекар і паталёг. Спачатку быў матэрыялістам, але пасля 28 г. заняў зусім супрацьлеглае становішча і аб тым перыядзе свайго жыцьця казаў: «Нажаль маё ранейшае перакананьне было цяжкаю памылкаю».

Шофар (Chauffard) Паўло Эміль (1823-1879). Выдатны прафэсар мэдыцыны, быў шчыра веруючым і ў сваіх творах выступаў у абароне рэлігіі.

Дэ Вэрней (de Verneuil) Арыстыд Аўгуст (1823-1896). Выдатны французскі хірург, які шмат прычыніўся да распрацаваньня мэтаду затрыманьня крыві пры апэрацыях, а так-жа паглыбіў веды лячэньня сухотаў і слупняку. Быў веруючым.

Потэн (Potain) Пятро Карл (1825-1901). Вучоны лекар клініст, веды ягоня досьледы паталёгіі сэрца. Быў веруючым, але непрактыкуючым.

Фон Грэфе (von Gräfe) Альбэрт (1828-1870). Вызначны нямецкі лекар акуліст. Быў веруючым.

Нусбаум (Nussbaum) Й. М. (1829-1890). Выдатны нямецкі хірург. Быў веруючым і памёр са славамі на вуснах: «Слава Ісусу Хрысту!»

Більрот (Billroth) Тэодар (1829-1894). Адзін з вызначнейшых хірургаў свайго часу, быў веруючым.

Фолькман (Volkmann) Рышард (1830-1889). Аб ім свайго часу гаварылі: «Слаўны нямецкі хірург і вялікі хрысціянін».

Пэан (Péan) Юлі Эміль (1830-1898). Выдатны французскі хірург, які адначасна з Кэбэрлі пачаў ужываць падчас аперацый гэмастатычныя сродкі. За жыцця хоць быў веруючым, але непрактыкуючым. Калі-ж адчуў надыходзячую смерць, крычаў: «Хутчэй паклічце мне сьвятара» і памёр хрысціянскаю смерцю.

Фон Графэ (von Grafe) Альфрэд Карл (1830-1899). Выдатны нямецкі лекар, быў веруючым.

Оліе (Ollier) Людовік Эдвард (1830-1900). Выдатны французскі хірург з Ліёну. Уславіўся рэнавацыйнымі аперацыямі косцяў і нават суставаў. Быў веруючым, але непрактыкуючым.

Фабр (Fabre) Аўгуст (1836-1884). Выдатны французскі лекар. Аб ягонай глыбокай веры найлепш сьведчыць тое, што народ яго ўважаў за сьвятога.

Бэргман (Bergmann) Эрнэст (1836-1906). Выдатны нямецкі хірург, які першы ў Нямецчыне ўвёў асэптыку пры аперацыях. Быў глыбока веруючым і калі сам мусіў легчы на аперацыйны стол, дык прасьпяваў перш пабожную песню.

Тэр'е (Terrier) Людовік Фэлікс (1837-1908). Выдатны французскі хірург, які першы ўвёў асэптыку ў Францыі. За жыцця быў вольнадумцам, але падчас сваё 6-ці месячнае хваробы навярнуўся і памёр выпавядаўшыся ў запрачашчаўшыся.

Готье (Gautier) Арман (1837-1920). Французскі лекар і хэмік, прафэсар мэдыцынскага факультэту. Вызначыўся сваімі студыямі лячобных ўласцівасьцяў аршэніка. Быў «вялікім хрысціянінам».

Кох (Koch) Робэрт (1843-1910). Славуты нямецкі лекар і бактэрыялёг, адкрыў бактэрыі сухотаў, віброн халеры інш. Удасканаліў лекарскую тэхніку. Быў веруючым.

Люкас Шампіённэ (Lucas Championnière) Юст Мар'ян (1843-1913). Выдатны французскі хірург, які шмат прычыніўся да пашырэння ў хірургічнай практыцы антысэптыкі. Калі аднойчы яму гратулявалі за добрыя вынікі аперацыяў, адказаў: «Магчыма што мой асабісты спрыт тут да чагосьці прыдаецца, але ў добрых выніках ёсьць іншая прычына: Я ніколі не запускаю скальпеля ў цела, не згаварыўшы перш «Ойча наш» і «Прывітана будзь».

Рэно (Renaut) Язэп Людовік (1844-1917). Шыракаведамы французскі лекар і вучоны гіста-

лёг. Зрабіў шмат адкрыццяў. Быў вельмі глыбока рэлігійным і аб сваіх рэлігійных перакананнях казаў: «Я ня веру, што ёсьць Бог, я знаю што Ён ёсьць. І ня пытайце мяне: чаму? Бо я вам адкажу, што гэтая ідэя сама кладзецца ў мой дух зусім незалежна ад якога небудзь доказу». Памёр, прыняўшы ўсе Сьвятыя Тайніцы.

Грассэ (Grasset) Язэп (1849-1918). Шырокаведамы французскі лекар нэўралёг, унёс шмат новага сваімі нэўралягічнымі студыямі. Уважаў, што навука і вера «не супрацьстаяцца сабе, ані ня супярэчаць сабе, але дапаўняюцца».

Рішэ (Riche) Карль (1859-1935). Французскі лекар фізіялёг, выкрыў зьявішча анафіляксыі і сфармуляваў права сэратэрапіі. Ляўрэат нобэлеўскае нагароды ў 1913 г. У часопісе *Revue scientifique* 2. VII. 1899 г. пісаў: «Адаптацыя органаў да тае дзейнасьці, якую яны выконваюць, ёсьць на толькі дасканалая, што змушае зрабіць такі выснавак: адаптацыя ня ёсьць прыпадковаю, але намеранаю».

Ван Гэхухтэн (Van Gehuchten) Артур (1861-1914). Выдатны бэльгійскі лекар нэўралёг, зрабіў шмат вартасных высьленьняў адносна нервовае сыстэмы. Быў глыбокаверуючым і практыкуючым католікам, які ня стыдаўся голасна ў лябараторыі заявіць: «Сёньня я мушу хутчэй выйсьці, бо йду спавядацца, каб заўтра разам з ўсёю сям'ёю прыступіць да сьвятога Прычасьця».

Дэлянгляд (Delanglade) Эдвард (1868-1917). Выдатны французскі ваенны хірург. Памёр на фронце з словамі на вуснах: «Цяпер я належаю толькі да Бога». Штодзенна прычашчаўся нават на фронце. Аб ягонай пабожнасьці пісаў капэлян да ягонае ўдавы: «Мадам, вы можаце сказаць вашым любым дзецям, што іхны бацька быў сьвятым чалавекам, прынамся я яго лічу такім».

Адлер (Adler) Альфрэд (1870-1937). Аўстрыйскі лекар нервовых хваробаў і асновапаложнік індывідуальнае псыхалёгіі. Ягоныя маральныя вымогі зусім адказваюць каталіцкай этыцы: «Суб'ектыўнае падаваньне сябе сэксуальным гонам і няпрыстасаваньне сябе да грамадзкае рэальнасьці зьяўляецца прычынаю нэрвіцаў, а дабравольнае прыстасаваньне да грамадзкіх і этычных нормаў ёсьць умоваю здароўя і характару».

Карэль (Carrel) Аляксей (1873-1944). Выдатны французскі лекар фізіялёг, адкрыў спосаб прышчэпленьня скуры, закон біялягічнага веку і інш. У пачаткавай лекарскай кар'еры быў няверуючы, навярнуўся пасля падарожжа ў Люрд і напісаў некалькі глыбокарэлігійных твораў, якія атрымалі сусьветны розгалас. Атрымаў нагароду Нобля ў 1913 г. У сваіх творах даказваў неабходнасьць захаваньня каталіцкае маральнасьці, бо «чалавек выраднее, калі поўнасьцю заспакойвае ўрожданыя фізіялягічныя схільнасьці». А на ін-

шым мейсцы кажа: «Атрофія сэнсу сьвятасці і маральнасці ёсць аднолькава шкодныя, як і атрофія інтэлігэнцыі». «Простыя душы могуць адчуваць Бога так-жа лёгка, як яны адчуваюць сонечнае цяпло, ці дабрату прыяцеляў».

Москатты (Moscatti) Язэп (1880-1927). Выдатны італьянскі лекар, прафэсар мэдыцыны ў Нэапаалі і хірург сусветнае славы. Напісаў 32 навуковыя працы. Быў шчыра і глыбока веруючым. Для яго «пад постацю хворых знаходзіўся цяпячы Хрыстос». Аб крыніцы свае ахвярнае працы пісаў у сваім дзёньніку: «Ісусе, Твая любоў падымае мяне ўвысь, асьвячае мяне і схіляе ня толькі да аднаго сатварэння, але да ўсіх, да бесканечнага прыгаста ўсяго таго, што мае Твой абраз ў падабенства». Народ яго лічыў за сьвятога і ад 1949 г. вядзецца ягоны **бэатыфікацыйны працэс**.

Дікінсон (Dickinson) Робэрт. Вызначны амэрыканскі лекар гінэкалёг, які нядаўна памёр у глыбокай старасці. Быў глыбока веруючым і сум укладаў малітвы. Вось адна з іх: «Дзякую Табе, Стварыцелю і даўцу ўсіх рэчаў за прыгаста і велічасьць гэтага сьвету; за цудоўнасьць неба і мора; за прасьцяглыя і квяцістыя нівы; за хвалючыя палі... Памажы нам, о Божа, каб ніколі не забыліся аб пачатку гэтых дараў! Вучы нас дзякаваць Табе ня толькі ад шчырага сэрца, але ўсімі ўчынкамі нашага жыцьця. Каб тая падзяка была такая вялікая, як Тваё мора; адкрытая і чыстая, як Тваё неба; і каб ставалася ўсё большаю і прыгажэйшаю! Аман».

Мэнар (Menard). Францускі лекар дасьледнік, памёр як ахвяра сваіх досьледаў, не пакідаючы іх да апошняе хвіліны свайго жыцьця. Быў практыкуючым католікам і памёр пабожнаю сьмерцю.

Баўэр (Baue) К. Н. Прафэсар мэдыцыны і рэктар унівэрсытэту ў Гайдэльбургу. Падчас адкрыцця 1945/46 акад. навучальнага году казаў: «Для унівэрсытэтаў цяпер найбольш актуальным ёсць кліч: «Назад да рэлігіі!» Сапраўды цяпер у Унівэрсытэтах мусіць дзейнічаць божая мудрасць... Вялікія лекары заўсёды былі толькі тыя, якіх прыродазнаўчая навука і веда моцна стаялі на фундаманце рэлігійнае асьветы і глыбокае этыкі».

Мак Кормік (McCormick) Эдвард. Широкаведамы амэрыканскі лекар і старшыня Амэрыканскага Лекарскага Таварыства. Адночы заявіў студэнтам мэдыцыны: «У мэдыцыне няма мейсца бязбожнікам і матэрыялістам. У мэдыцынскім пакліканьні маецца дачыненне з «сьвятарскім заданьнем». І калі хто йдзе за голасам гэтага пакліканьня, Той мусіць тым самым дбаць так сама аб людзкой душы, як і аб людзкім целе. Колэкс мэдыцынскае этыкі мае сваю аснову на дзесяці Божых прыказаньнях. А чыста рамесьленьніцкае ўзгадаваньне лекараў, якое можа прывесці да за-

пырэчання існаваньня вышэйшае Істоты, на ўзор і падабенства якое сатвораны чалавек, ёсць бессансовасцю».

Франкл (Frankl) Віктар. Ведамы сучасны аўстрыйскі лекар, прафэсар нэўралёгіі і псыхіятрыі ў Вене і старшыня Аўстрыйскага Таварыства Псыхіятрыі. У зьвязку з ягонаю тэорыяю аб рэлігійнай псыхалёгіі вучоныя загаварылі, што «псыхіятрыя адкрыла Бога», бо др. Франкл цьвердзіць, што «людзі маюць непераможнае жаданьне Бога». «Рэлігія ёсць чымсьці, што мы хаваем у сабе, ёсць жыцьцёвым вымаганьнем. Мы можам затаіць перад іншымі людзьмі нашыя найглыбейшыя пачуцьці адносна Бога, але калі мы іх утойваем перад нашаю ўласнаю сьведамасьцю, тады выклікаем у сабе страшэнныя канфлікты».

Гаўзэр (Hauser) Густаў. Нямецкі лекар і прафэсар анатоміі ў Эрлінгэне. У сваёй аўтабіяграфіі піша: «Народ, які ў сваёй большай частцы страціў веру ў Бога і ў духоўны сьвет, ёсць прыгавораны на найгоршы матэрыялізм, а тым самым і на загубу. Ня прызнаючы асабовага Бога, увесь сьвет, чалавек і людзкое жыцьцё — ня маюць ніякага сэнсу».

Мак Крэкэн (McKreken) Ведамы сучасны амэрыканскі лекар. Прамаўляючы аднойчы ў Нью Ёрку аб значэньні малітвы для здароўя між іншым сказаў: «Каб увесь чалавек быў здаровы, ён мусіць дбаць і аб здароўі цела, і аб здароўі душы. Мусіць дбаць і пра дзейнасьць цела і пра дзейнасьць душы. Сьветам для духовае дзейнасьці ёсць рэлігія, а ў ёй важнае мейсца займае малітва. Яна падносіць чалавека па-над будзёншчыну; маюе яго сілы; прыводзіць да раўнавагі; раскрывае перад чалавекам вышэйшы сьвет — ідэальны. Малітва лечыць духоўныя немачы, якіх нішто іншае ня можа вылечыць. Яна ёсць жыватворчае сілаю для ўсяго чалавека...»

Кільліян (Killian). Сучасны ведамы як і ягоны бацька, нямецкі прафэсар хірургіі ў Франкфурце. Нядаўна апублікаваў кнігу аб сваёй лекарскай практыцы. У кнізе нічога аб Богу не гаворыць, але заглавак кнігі: «За намі стаіць толькі Бог» кажа вymoўна, аб рэлігійных перакананьнях аўтара.

Вайт (Whit) Павал Дудлей. Выдатны сучасны амэрыканскі лекар, спэцыяліст хваробаў сэрца. Лячыў прэзыдэнта Айзэнгаўэра. У сваім артыкуле для Асошэйтэд Прэс між іншым пісаў: «На гэтым мейсцы хачу падчыркнуць сьцьверджаны факт, што рэлігійнае разважаньне, адправы багаслужэньняў і малітва — часта прыносяць ня толькі ўздых душы, але так-жа супакой розуму і фізычны адпачынак».

Да гэтага сьпісу яшчэ трэба было-б залічыць так-жа тых вучоных з блізкіх да мэдыцыны галінаў навукі, якія сваімі працамі шмат прычыніліся

да поступу мэдэцыны. Напрыклад гэніяльны французскі біялёг, фізіялёг і хімік **Пастор** Людовік (1822-1895) сваім вынаходам імунітэтнага шчэплення зрабіў аграмадны крок уперад у лячэнні шматлікіх хваробаў. І гэты гэніяльны вынаходнік быў агульна ведамы з свае глыбокае пабожнасці. Калі яго аднойчы спыталіся, як ён такі вялікі вучоны і верыць у Бога, адказаў: «Якраз дзеля таго, што я шмат перадумаў і шмат студыяваў, я стаўся веруючым, як брэтонец (Брэтонія — найбольш пабожная правінцыя Францыі). А калі-б я больш разважаў і больш студыяваў, дык-бы стаў-

ся веруючым як брэтонка». Ён востра выступаў і словам і на пісьме супраць моднага ў тым часе пазытывізму. Памёр ён з крыжам у руках і вызнаннем веры і надзеі на вуснах. І такіх вучоных ёсць нямала.

Нажаль рамкі артыкулу змушаюць сцісла трымацца тэмы. Бо як ужо было ўспомнена перш, нават і гэты немалы сьпіс ёсць толькі дробнаю часткаю ўсіх тых выдатных вучоных лекараў, якія ня толькі верылі ў Бога, але і выконвалі практыкі свае рэлігіі.

Сабраў а. Л. Гарошка

Вучоны аб сваім намерненні да Бога

Адзін з шырокаведамых вучоных у Злучаных Штатах Паўн. Амэрыкі Н. Я. Стовэл, які разам з экіпаю вучоных супрацоўнікаў працаваў ў галіне атамнае энэргіі, быў зацятым атэістам. Але падчас сваіх досьледаў, робячы нямала вялікіх адкрыццяў, ён зрабіў і такія, якія змусілі яго паважна задумацца над сваім сьветаглядам. Гэтыя разважаньні давалі вучонаму 12 чэрвеня 1952 г. да Бога. Вось, як піша аб гэтым сам Н. Я. Стовэл:

«Я быў перакананым атэістам і лічыў, што Бог ёсць прадметам фантазіі веруючых энтузіястаў. Але ў нашай навуковай працы мы зрабілі дзіўнае адкрыццё з дзейнасьці людзкіх мазгоў. Мы знайшлі, што мазгі зьяўляюцца свайго роду надаўчаю радыёстанцыяю. Хутка пасля гэтага нам удалося знайсці даўжыню яе хваляў і выявіць цэлую скалю тых хваляў. Даўжыня гэтых хваляў рэзка адрозьнівалася адна ад другога.

Мы былі зацікаўлены ў тым, каб зрабіць такі экспэрымэнт, які-б выяўляў, што дзеецца ў мазгах, калі чалавек памірае. Нам трапіўся выпадак, што мы мелі магчымасьць назіраць сьмерць аднае веруючае жанчыны. Яна нават не дагадвалася, што ў суседнім пакоі мы расставілі інструмэнты і апараты неабходныя для досьледу. Нас было пяцёх ведамых вучоных і ўсе мы з нецярпеньнем чакалі вынікаў нашага досьледу. Усе мы былі атэістамі, але я быў найбольшым спаміж іх. Між нашымі апаратамі быў адзін, што вымяраў сілу думкі. Гэты апарат меў шкалю з падзелкаю: на сярэдзіне быў нуль, а ў адзін і ў другі бок па 500 ступеняў. Сьпярша гэтым апаратам мы вымералі сілу электрамагнэтычных хваляў аднае з наймагутнейшых радыёстанцыяў ЗША — стрэлка нашага апарату паказвала 9 ступеняў.

Калі збліжаўся час сьмерці тае кабеты, яна пачала дзякаваць Богу і ўслаўляць Яго. Яна прасіла ў Бога ласкі і дараваньня ўсіх сваіх правінаў; выказвала сваю веру ў дараваньне грахоў праз крыжовую сьмерць Ісуса Хрыста. Яна цешылася, што хутка пераселіцца ў іншы сьвет. Мы, вучоныя, седзечы ў суседнім пакоі, былі так

узрушаны яе шчыраю малітваю, што забыліся аб нашых інструмэнтах. Я мушу прызнацца, што ў нас на вачох былі сьлёзы. Нас прабудзіў званок апарату. Калі мы глянулі на шкалю, дык не хацелі верыць сваім вачом. Стрэлка стаяла на плюс 500 ступеняў і намагалася падняцца яшчэ вышэй, але канструкцыя апарату яе далей ня пускала. Мы, неімаверна здзіўленыя, паглядалі адзін на другога; першы раз у гісторыі чалавецтва была зьмерана сіла малітвы веруючага чалавека. Яна была ў 55 разоў большая за наймагутнейшую радыёстанцыю ў ЗША. Гэта разваліла ўсе мае атэістычныя перакананьні.

Праз некаторы час мы вырашылі паўтарыць гэты досьлед над другім уміраючым чалавекам, які быў заўзятым бязбожнікам. Мы зноў паставілі апараты ў суседнім пакоі і папрасілі мэдыцынскую сястру пагаварыць з уміраючым. Ён расказаў сястры, што расчараваўся ў Бога і людзях. Стрэлка нашага апарату пачала пасоўвацца ў ад'ёмны бок, а калі ўміраючы пачаў праклінаць усіх і ўсё — тады зазваніў званок апарату; стрэлка паказвала мінус 500 ступеняў. Гэкім спосабам была зьмерана так-жа і сіла злых думак, праклёнаў. Тут я паважна задумаўся: калі мы, вучоныя, можам зьмераць сілу электрамагнэтычных хваляў веры, малітвы добра, а так сама і сілу зла, што паходзіць з нашае істоты, дык чаму-ж тады ня можа Бог чытаць нашых думак і адначасна прымаць сьведчаньня нашых мазгоў, якое выказваецца ў малітве?! Гэтае пытаньне паставіла мяне тварам у твар перад усебачучым і ўсёзнаючым Богам. Увесь мой дагэтулешні атэістычны сьветагляд разляцеўся ў друзы. Як чэсны дасьледнік, я ня мог запырэчыць праўды. Цяпер я шчаслівы хрысьціянін і верую ў Хрыста, як майго Збавіцеля».

Паводля часапісу

«Духоўнае прабуджэньне».

АБ СЯМЕЙНЫМ ВОГНІШЧЫ

МЭТА СУЖЭНСТВА

Аб тым, якая ёсць мэта сужэнства і аб тым, чаго можна і трэба шукаць у сужэнстве, магчыма даведацца не з нашых людзкіх меркаванняў, але перадусім з волі Валадара сусвету. Першыя жывыя істоты з'явіліся на зямлі з волі Бога; іхняе далейшае існаванне Бог унармаваў законамі, якія звычайна называюцца прыроднымі законамі. Паводля гэтых законаў для далейшага развіцця людзкога роду Бог устанавіў сужэнства, багаславіў яго як асаблівае сужыццё мужчыны і жанчыны: «Пакіне чалавек бацьку свайго і маці сваю і прыстане да жонкі свае, і будуць двое ў адным целе» (Быц. 2, 24), «Дык ужо іх ня двое, але адно цела. Вось-жа што Бог злучыў, чалавек няхай не разлучае» (Мар. X, 8-9).

Вось-жа мэтай сужэнства ёсць найшчырэшая лучнасць людзей рознае плоці для прадоўжання людзкога роду і для ўзаемнае помачы. Значыць у першую чаргу — роджанне і ўзгадаванне дзяцей, а далей узаемная дапамога на жыццёвым шляху, ўзаемнае падтрыманне. Дзеля гэтага Бог даў мужчыне і жанчыне розныя характары, якія ў сужэнстве сябе дапаўняюць. Энергія, адвага, здбыўчасць — у мужчыны і ласка, дбайлівасць, чуласць ды гаспадарнасць — у жанчыны. Заўсёднае змаганне за жыццё зламала-б хутка жанчыну без дапаможнае рукі мужчыны; а без жаночае ласкі і сэрца счарствела-б адвага і выгасла-б дамашняе вогнішча. Творчая і дзейная сіла жанчын значна меншая чым у мужчын, але затое цяроўнасць і вытываласць жанчыны маюць куды больш чым мужчыны. У сучасным спалучэнні з шчырае любові гэтых адменных натураў ствараецца нявычарпальны чар сямейнага жыцця. У прыпадковых злучэннях такога чару ніколі ня бывае; наадварот, яны выклікаюць сум, расчараванне і нясупакой.

Вышэй азначаныя рысы характараў мужчыны і жанчыны ўнятыя ў вельмі агульных сказах, да якіх неабходна дадаць, што кожны мужчына і кожная жанчына маюць шмат сваеасаблівых рысаў характару, якія рэдка спатыкаюцца ў іншых. Дзеля гэтага чалавек і называецца асобаю. Дзеля гэтага сустракаюцца такія характары, якія з сабою могуць жыць у найбольшай згодзе, і сустракаюцца такія, што сябе цяроўць ня могуць. Калі маладыя людзі сходзяцца з сабою і ня могуць сабе з пэўнасцю сказаць, ці іхнія характары сабе ўзаемна адказваюць, дык тады лепш нейкі час пачакаць, каб пазнаць сябе лепш, бо аб гэтых нязгодных характарах сёння гаворыцца аж за шмат і часта нават надужываецца.

Звычайна калі маладым людзям звяртаць увагу на закраненую тут тэму, дык яны ўсміхаюцца,

думаючы сабе: «Гавары, гавары, а я маю свой розум». На гэтую заўвагу, а яна найчасцей выходзіць з вуснаў моладзі, я хацеў-бы адказаць перш, чым гаварыць далей.

— Мой дарагі, нязнаны чытачу! Магчыма, што я цябе ніколі ня ўбачу і адносна цябе ня маю ніякага іншага зацікаўлення, як толькі жаданне дабра. Так, як ты думаў адносна навучанняў сьвятароў, думалі вельмі і вельмі многія, але глянь навокал сябе, на жанатых людзей і паспрабуй знайдзі між імі шчаслівых. Сумняваюся, ці знойдзеш такіх. І вось што вартае асаблівае ўвагі: найбольш нешчаслівыя ў сужэнстве тыя, што шукаюць у ім зусім не таго, да чаго Бог прызначыў сужэнства. І ў гэтым палажэнні адзіным жаданнем сьвятара, які піша гэты артыкул, ёсць памагчы табе хоць добрымі радамі, якія зможаш выкарыстаць, каб лепш уладзіць сваю будучыню.

Нараканні пачасе ніколі нікому нічога добрага не прынясьлі, таму неабходна напярод заставацца ўважней і глыбей над тым важным крокам, якім ёсць сужэнства, каб ня толькі пазнаць выканання. Перадусім неабходна з усёю шчырасцю пераканацца, што ў сужэнстве нельга шукаць таго, да чаго яно ня прызначана, ані ня яго мэту, але і належна падрыхтавацца да яе выкарыстоўвання яго да іншых мэтаў ад тых, якія намеріў сам Бог. Асабліва тыя, якія глядзяць на сужэнства выключна толькі як на нейкую крыніцу змысловае насалоды, а ўсё іншае адкідаюць — балюча на гэтым ашукваюцца. Нязлічаныя выпадкі сужэнскае нявернасці рэкрутуюцца якраз з гэтых сужэнстваў, а колькі гэта за сабою нясе няшчасцяў, дык гаварыць было-б лішнім. Жанчыны ў такіх сужэнствах раней ці пазней мусяць запазнацца з лекарамі, бальніцамі; стаюцца хва-равекімі і часта ў маладым веку сходзяць у магілу. Варта хоць адзін раз заглянуць у жаночы адзвездэ любое бальніцы, каб аб гэтым вачывідкі пераканацца. Часам там здараюцца такія выпадкі, што ўзрушаюць да глыбіні душы ня толькі кожнага прыпадковага прысутнага, але і прывычных да ўсякіх жудасных сцэнаў лекараў. На гэтым мейсцы як жывыя прыпамінаюцца словы, аднае маладога жанчыны, якая ў пьвече сіл умірала ў адной палескай бальніцы і, сабраўшы апошнія сілы, галасіла: «Усе, што чуеце мяне акаянную і выйдзеце жывымі з гэтага мейсца мукаў, перакажэце ўсім кабетам мае апошнія словы, хай стаўшы маткамі, ня ганьбяць сябе забойствамі сваіх дзяцей...» А далейшыя словы не надаюцца да таго, каб іх паўтараць на гэтым мейсцы.

Адапаведна да асноўнае мэты сужэнства Бог даў жанчыне жаданне мацярынства. Не дарма

дзяўчаты ўжо з маленства забаўляюцца лялькамі і памацярынску апякуюцца сваімі малодшымі братамі і сёстрамі. Колькі ёсць чароўнага прыгаства ў гэтым імкненні, хораша выказаў паэт Максім Багдановіч, апісваючы маленькую высковую дзяўчынку, што туліла свайго браціка, якога спалохаў чужынец:

«Можа не краса была ў дзяўчынцы той,—
Дзяўчынцы ўпэканай і хілай, і худой,—
А штось вышэйшае, што Рафаэль вялікі
Стараўся выявіць праз Маці Божай лікі»
(У вёсцы).

Гэтае жаданне стацца маткаю ўложена жанчыне Богам і ніякая сіла ня можа выдзерці яго з жаночых грудзей. Штосьці хвараблівае і нясуразнае маюць у сабе тыя вечна ялавяныя кабеты, якіх можна сустрэць на вуліцах вялікіх гарадоў. Якія-ж яны жалюгодныя! Пазбавіць сябе магчымасці стацца маткаю, акалечыць сябе — вельмі лёгка. Але гэтае калечтва не пазбаўляе жанчыну мацярынскага гону. І вось такія акалечаныя кабеты на ганьбу для сябе і на сьмех для людзкасці песьцяць сучанят ці іншых жывёлаў замест родных дзяцей; хочучы надаць сабе больш ханабэры зьніжаюцца да вельмі непачэснае ролі.

Нераздэльна з народжаннем дзяцей звязана і права і абавязак іхняга выхавання. Дзеля гэтага розныя таталітарныя намаганні некаторых партыяў, якія пазбаўляюць бацькоў магчымасці ўзгадаваць дзяцей і накідаюць усім партыйную навуку — ёсць праціўнае Божым законам; але і другая крайнасць — калі бацькі зусім ня дбаюць аб узгадаванні сваіх дзяцей, ёсць грахом.

Так асноўная мэта сужэнства, як і другаралныя мэты вымагаюць неразрыўнасці сужэнства. — Любоў, якая адзіная павінна быць вырашальным дзейнікам у выбары сяброў жыцця, вымагае вечнае вернасці. Зрэшта ўжо такая прырода інтымных пачуццяў чалавека, што першая любоў наймацнейшая і звычайна яна ў большай або ў меншай ступені астаецца назаўсёды і вымагае сужэнства, што трывае аж да сьмерці. Так-жа і ўзгадаванне дзяцей дамагаецца неразрыўных сужэнскіх звязкоў.

Ёсць людзі, якім здаецца, што такія вымогі вельмі строгія. На гэта трэба адказаць: усе вышэй пералічаныя вымогі падыктаваны жыццём і Божымі законамі і яны яшчэ можа менш строгія, як самое жыццё. Але ўсе гэтыя і іншыя ўмовы прамаўляюць за тым, каб перш чым уступіць у сужэнства, паважна перадумаць, чаго ты спадзяешся ад сужэнства і што будзеш мець у сапраўднасці, каб потым ня трэба было жалаваць пачасе і не калечыць жыцця сабе і іншаму. Ведай, што як ты ня ў сілах заставіць зямлю круціцца ў іншы бок, так ня ў сілах змяніць правоў, устаноўленых Богам.

Кожны, уступаючы ў сужэнства, ужо напярод мусіць быць прыгатаваны да таго, што ў гэтым жыцці яго спаткаюць розныя прыкрасці і расчараванні, а часам і паважныя неспадзеўкі і непаразуменні, якія трэба будзе перамагчы і перажыць, ці проста перажыць. Падобна як на небе не заўсёды сьвеціць яснае сонца, але няраз яго закрываюць чорныя хмары, прайходзяць страшэнныя навалыны, так здараецца і ў сужэнскім жыцці. Але пасля навалынаў неба зноў праясняецца і зноў зьяе яснае сонца, так прамяняюць і сямейныя непаразуменні, калі сямейнае вогнішча мае пад сабою моцныя асновы.

АСНОЎНАЯ УМОВЫ СЯМЕЙНАЕ ЗГОДЫ — АХВАРНАСЦЬ

Найбольш нармальным сужэнствам ёсць тое, да якога вядзе шчырая любоў і гэтакія сужэнствы найбольш трывалыя; у іх калі і здараюцца непаразуменні, дык мінаюць хутка, не пакідаючы глыбокага сьледу. Сакрэтам такое сужэнскае згоды ёсць дух ахварнасці, які выплывае з любові як нешта самазразумелая. Апостол Павал так гаворыць аб любові: «Любоў доўга цяпіць, яна міласэрная, любоў не завідзе, ня вывышаецца, не надзімаецца, ня буяніць, ня шукае свайго, не гняўлівае, ня думае бллага, ня радуецца з крыўды, але радуецца з праўды. Усё пакрывае, усяму верыць, усяго спадзяецца, усё цяпіць» (І. Кар. XIII, 4-7). Дзеля гэтага там, дзе пануе сапраўдная любоў, яна будзе найлепшаю дарадніцаю ўва ўсіх жыццёвых цяжкасцях.

Аднак у штодзённым жыцці ўсё траціць свой чар, усё будзьяннее і нават моцная любоў мусіць няраз пераходзіць паважныя пробы. Народны жарт вельмі яскрава характэрызуе гэтае зьявішча такім прыкладам. Маладыя сужонкі, калі ў першым годзе па шлюбе йдуць у госьці і падарозе мусіць абыходзіць лужыну, дык ён перасцерагае яе:

— Уважай, галубка, бо ножку памочыш!

У другім годзе на тым самым мейсцы і ў тых самых абставінах, ён ужо кажа:

— Глядзі, бо ў лужыну ўступіш.

А ў трэцім годзе ў тых-жа абставінах ужо так адзваецца:

— Куды лезеш, няздара! (або нават і «падла»).

Калі так маецца справа між тымі, што сапраўды любяцца, дык пэўна шмат горш будзе там, дзе да шлюбу давала ня любоў, але нейкія іншыя меркаванні. Там жыццё часта псуецца ўжо пасля першых тыдняў супольнага сужыцця. Адна народная казка апавядае, як аднойчы нейкі прарорлівы чалавек, вандруючы па сьвеце, зайшоў у адну вёску, дзе нядаўна ажаніліся два браты. Праходзчы ўначы каля іхняе хаты, ён убачыў,

што каля аднаго акна сядзіць салавейка і прыгожа пая; каля гэтага акна спалі абняўшыся маладыя сужонкі, а з другога акна чулася нейкае шпепенне; заглянуўшы праз ако падарожны ўбачыў іншых маладых сужонкаў — між імі на ложку ляжала гадзіна-мядзянка. На заўтра падарожны пабачыў, што адзін брат жыве з сваёй жонкаю так, што любя глянуць, а другі з сваёю жонкаю за чубы дзяруцца, бо кожны хоча сваё права правіць, кожны хоча на сваім паставіць.

Якое можа быць жыццё там, дзе зыйдуцца адзін адзін і другі няўступак, кожнаму ясна. І калі-б у вас, маладыя людзі, былі такія нязгодныя характары, такія рагатыя душы, што вам ад першага знаёмства пры вырашэнні нейкіх спраў цяжка даходзіць да згоды, дык для вашага-ж добра лепш з сабою ня сходзіцеся. Лепш абыйдзеце сябе за сотні кілямэтраў, чым-бы вы па часе мелі сябе вечна праклінаць і атраўляць сабе наўзям жыццё. Аб гэтых сужонках народная мудрасць кажа: «Як ня бачу — душа мрэць, як убачу — з душы прэць».

Сямейная згода або нязгода залежыць ад абодвух сужонкаў, але дух утульнасці ў сямейным вогнішчы большаю часткаю вытварае жанчына. Трапна выказаў гэта Вінцук Дунін-Марцінкевіч:

Добра жонка — дома рай.
Злая — з хаты цягу дай!

Што можа быць больш сумнейшым, калі сужонкі замест узаемнае помачы стаюцца для сябе цяжкім крыжам. У 1931 г. адбывалася місія ў аднэй з нашых вёсак. Людзі праз цэлы тыдзень уважна слухалі навукаў прыезнага айца місіянара, а ўканныя місіі адбывалася пасвячэнне мэдальнікаў і крыжыкаў. Людзі пасталі вялікім паўкругам на царкоўным пагосце, трымаючы ў руках рэчы да пасвячэння. Толькі адзін дзябёлы мужчына, які стаяў з сваёю невялічкаю жонкаю на востраньні, нічога ня меў у руках. Калі місіянар з крапілам падыйшоў да яго, дык ён раптам ухаліў у сваё магутныя рукі сваю жонку, падняў яе і сказаў: «Ойча, пасвяці мой крыж!»

Бываюць і адваротныя зьявішчы, такім крыжам для жанчын стаецца муж, калі ён тыранізуе ўсю сям'ю, калі дамоў зьяўляецца п'яны, паводзіцца як разбойнік.

Усе гэтыя і яшчэ горшыя выпадкі звычайна маюць мейсца там, дзе любові або ня было ніколі, або дзеля нейкіх прычынаў выгасла. У такіх выпадках гнеў, нараканьні, сваркі — ня толькі нічога не памагаюць, але яшчэ пагоршваюць сужыццё, быццам даліваюць алівы ў агонь. І вось калі як калі, але ў такіх выпадках трэба ведаць, што з Богае волі ёсць асаблівы сродак, каб наладзіць сужэнскае жыццё — тым сродкам ёсць ахвярнасць. Дзеля агульнага добра нехта мусіць цяпець, хтосьці мусіць ахвяравацца. Дзеля збаў-

леньня ўсяго людзтва Хрыстос ахвяраваў самога Сябе — Ён перацярпеў страшныя мукі, здэкі, і ўканныя жудасную сьмерць на крыжы, але праз гэта адчыніў дзверы да вечнага шчасця. Для добра сям'і так-жа патрэбна ахвярнасць з боку абодвух сужонкаў, але ў некаторых выпадках жанчына мусіць мець большую гатоўнасць да ахвярнасці. Аб гэтым і ў народных песнях пясца:

Замуж выйсьці, трэба знаць,
Позна легчы, рана ўстаць...

Ня трэба думаць, што гэта нейкае ўпакоранне жанчыны. Калі хто так думае, дык не разумее сужэнства, бо пасля сужэнства муж і жонка твораць нешта суцэльнае і адзінае, таму і ўсякія ўпакораныя і выгішчаныя ёсць супольнымі. А таму што жанчына мае з прыроды такую натуру, што лягчэй можа прыстасавацца да абставін і да характару іншых, дык у першую чаргу гэтую сваю здольнасць мусіць праявіць у сямейным сужыцці. Агульна ведаемая жаночая зменьлівасць і часта мужчыны насмехаюцца з гэтае рысы жаночага характару. Такія насмешкі ёсць сапраўдным пракляццем, бо не насмехацца, але трэба дзякаваць Богу за тое, што даў такі характар жанчыне.

Старажам сямейнага вогнішча ёсць жанчына, уся хагная работа ляжыць ня яе плячо, але хоць гэтая работа вельмі крапатлівая, яна не пакідае па сабе бачнага сьледу. Штодзеннае гатаваньне ежы, прыбіраньне і ўсякія дробныя паслугі, а так-жа абавязкі жанчыны-маці, хоць як яны займаюць шмат часу і вымагаюць шмат цяжкіх пільнаў — усе яны не разрахованы на розгалас. І усё гэта, як нешта самазразумелае выконвае жанчына штодзенна, толькі муж павінен ведаць належна апаніць гэта і ня вымагаць парзымерна, бо тады пэўна-ж жонка прыойдзе да самаабароны, а гэта ня выйдзе на добро ніводнаму.

Дзякуючы ахвярнасці нават і няшчасці пераносіцца ў сям'і значна лягчэй, як у адзіноцтве. Спагалнае слова шчырага спачування сужонкаў лагодзіць боль, быццам дзеліць яго і адначасна збліжае сужонкаў да сябе. З гісторыі ведама, якое вялікае ўражэнне ўва ўсім сьвеце выклікаў факт, калі пасля так званага бунту дзекабрыстаў, пар іх усіх засудзіў на катаргу ў Сібір і пасля гэтага большыня іх жонак дабравольна згадзілася йсці за сваімі мужамі на засланыне, пэўна-ж не сварыцца і лаяцца з імі, але ахвярна памагаць ім нясці цяжар катаржных ланцугоў.

Імёнаў вялікіх жанчынаў гісторыя нам пераказвае параўнальна няшмат, але трэба памятаць, што кожны вялікі чалавек меў сваю маму, якая ўзгадоўвала яго, даглядала і гадала, гледзіла яго галоўку прыгаворваючы: «Сыноч мой родны!». І дзякуючы сваім турботам узьвела яго на высокі самастойны шлях жыцця, на якім ён пры-

служыўся ўсяму людзтву. Але да гэтага жанчына мусіць штодзенна верна і ахвярна выконваць акуратна ўсе свае абавязкі. У гэтым ляжыць вялікая мэта туземнага жыцця жанчыны. Кажу вялікая — бо што можа быць большым за штодзенную ахвярнасьць? Аднаразова зрабіць вялікі ўчынак, на гэта ў пэўных абставінах можа назьбіраць сілы бадай што кожны чалавек, але штодзенна праз усё жыццё выконваць акуратна свае абавязкі без ніякага розгаласу — гэта больш чым гэройства.

Вялікі настаўнік Пэсталоццы ў адным з сваіх твораў вельмі прыгожа прыраўноўвае жанчыну маці да сонца: «Калі вечарам заходзіць сонца, мы ведаем, што заўтра рана яно зноў узыйдзе і будзе зноў асьвятляць і аграваць усю зямлю. Калі змучаная цэладзенная працаю і турботамі маці, апошняя ў хаце йдзе на спачынак позна вечарам, дык яна заўтра рана ўстане першая і зноў сваім сардэчным цяплом і ласкавым словам ажывіць усю сям'ю».

Не дарма ў нас на Беларусі маладая на вясельлі мела на галаве вянок з вечна зялёнага зелянка — руты, што і зімою і летам ня траціць свайго зялёнага колеру, як сымбаль вечнае вернасьці жанчыны. Калі жанчына не зразумее гэтага свайго пасланьніцтва, дык можа стацца сапраўдным крыжам для свайго акружэньня. Магчыма тут і ёсьць адказ на тое ўсім вельмае каверзнае пытаньне: «Усе дзяўчаты добрыя, але адкуль бяруцца ліхія жонкі?» Хіба атуль, што забываюцца аб сваіх абавязках.

Веліч штодзеннае ахвяры амаль немагчыма апісваць у дачасным жыцці, асабліва тае ціхае акуратнае ахвяра, зробленае не для славы, а для вернасьці. Толькі ў іншым жыцці мы зможам убачыць усю іхнюю веліч, калі будзем годнымі пачуць за іх апэнку з вуснаў самога Бога перад абліччам усіх сьвятых.

Але ўжо і ў дачасным жыцці людзі на ўсім сьвеце ня могуць быць аб'якавымі супраць штодзеннае безінтэрэснае ахвярнасьці, незалежна ад таго, хто яе выконвае. У 1933 г. газэты апублікавалі сэнацыійную вестку, што ў Токіё будыйскія духоўныя ў ліку аж 16 чалавек урачыста вялі хаўтурную працэсію праз горад аднаго сабакі. Чым-жа той сабака так уладзіўся? Недалёка ад Токіё ў Шібуня жыў лекар Гідэсабуро Уэно. Ён штодзенна цягнуў прыязджаў у горад, дзе працаваў у шпіталі. Гэты лекар меў вернага сабаку Гашіко. Калі лекар садзіўся ў вагон, дык сабака, ня маючы права ўступіць у вагон, бег за цягніком у горад, там на станцыі спатыкаў свайго лекара. Далей са станцыі яны разам ішлі ў шпіталь. Там зноў разлучаліся аж да папалудня. Калі лекар вяртаўся дамоў, ізноў яны разам ішлі адваротнаю дарогаю, ізноў Гашіко бег да станцыі Шібуня і там радасна лізаў на прывітаньне руку свайго гаспадара і суправаджаў яго дамоў. Лекар

быў слаўны і сабака яго быў ведамы. Так яны хадзілі і езьдзілі шмат гадоў. Але аднаго дня лекар не вярнуўся папалудні з шпіталю. Ён лёг разам з сваімі пацыентамі. Папалудні дарэмна чакаў Гашіко свайго гаспадара. Ён жаласна завываў, пачаў бегаць па пляцы, але дарэмна. Лекар спачыў на веку, а верны сабака ў звычайнай гадзіне прыбываў на плошчу і чакаў яго. Калі Гашіко з голадам ледва трымаўся на нагах, сябры лекара хацелі яго ўзяць да сябе, але ён да нікога не пайшоў, тады яго кармілі на мейсцы чаканьня. І так верны сабака аж 10 гадоў чакаў свайго гаспадара. Калі нарэшце са старасьці сканаў, дык за вернасьцю яму ў Токіё справілі такія хаўтуры, якіх рэдка хто меў з людзей, а потым на станцыі Шібуня паставілі яму помнік.

Гэты прыклад з жыцця неразумнае істоты вельмі яскрава сьведчыць аб тым, што людзі, якія-б яны ня былі, ці інтэлігэнцыя, ці проста-людзі; ува ўсіх краях на сьвеце патрапяць апаніць вернасьці і вартасьці ахвярнасьці. І ня толькі апаніць!

Ціха, бескарысная ахвярнасьць можа ўтрымаць згоду, лад і парадок у кожнай сям'і. Нават надломанае сужэнскае жыццё яна можа нанова прывесці да нармальнага стану. У адным з нашых гарадоў маладое сужэнства пасля некалькі-гадовага суладнага жыцця пачало развальвацца. Жонка з жахам глядзела, што яе чалавек стаў да яе зусім аб'якавы, ды каб-жа толькі гэта... Яна адчула, што сварыцца на яго, ці хоць-бы дакараць, азначала-б — дарэшты разарваць з ім лучнасьць і на веку абяздоліць дзяцей і сябе. Тады, нічога ня кажучы нікому, стала моўчкам пераносіць усе няпрыемнасьці, якія вынікалі з іхняга палажэньня. Прытым, захоўваючы сваю годнасьць, з усіх сілаў старалася дагадзіць свайму чалавеку так, каб ён ня меў ніякае прычыны наракаць на яе. Яна старалася напярод угадаць ягоныя жаданьні і выканаць іх. І гэтую сваю дабрату яна яго ня толькі абязброіла, але нанова заваладала ягоным сэрцам.

Вышэй асабліва падчырквалася неабходнасьць ахвярнасьці з боку жанчын, але калі-б з гэтага нехта зрабіў такі выснавак, што мужчынаў у сямейным жыцці аб'якавае меншая ахвярнасьць, дык зрабіў-бы зусім памылковы выснавак. Толькі тады магчыма сапраўдная ахвярнасьць у сямейным жыцці, калі абое сужонкі ў аднолькавай ступені гатовыя да ахвярнасьці. Калі-ж нехта ўжо перад сужэнствам спадзяецца толькі на тое, што будзе вымагаць ад іншага ахвярнасьці, а сам толькі з гэтага карыстаць, дык такі няхай лепш зусім ня думае аб сужэнстве.

Вялікаю крываваю ахвяраю на Крыжы адкупіў нас Хрыстос ад няволі граху; праз цяпленні мацеры зьявіліся мы на сьвет; праз ахвярную працу бацькоў узгадаваліся мы, а дробнымі ахвярамі ў

штодзенным жыццё трэба будаваць сваё сямейнае сужыццё. Такая Божая воля, такія жыццёвыя правы; і вы маладыя людзі, рыхтуючыся да

сужэнства прымене глыбока да сэрца гэтую праўду.

а. Л. Гарошка

Старая песня аб Ляснянскай Чудатворнай Іконе Багародзіцы

Спявайце людзі, хто жыве на свеце,
Дзева Марыя ёсць ў Бельскім павеце.
У Ляснянску абіцель там ся аб'явілася,
Каб усе хрысціяне да яе маліліся.
Хто веру мае ў Бога і застаўся хрышчоны,
Няхай паспяшае да тае іконы.
Нех моліцца шчыра, дзяцінна, пакорна;
Парадзіць, прыгорне яго Чудатворна.
Маці усеблагая памілуе грэшных,
Заступніца перед Сынам, Господам Усявышнім.
І Господзь уважыць і падасць надзею,
Хто сэрца прыклониць прад стопы Марыі.
І як-жа шчасліва та старонка Лесня;
Там ўдрэўле явілася ікона нябесна!
Сваім ліцом ясным храм увесь асвятліла,
Няраз помач людзям сьмірэнна явіла.
Прыйдзеце хрышчаны ў Ляснянскі храм Божы,

Царыца нябесна ўсім вам дапаможа.
Прыйдзеце ўдавіцы, прыйдзеце храмыя,
Прыйдзеце калекі і дзеці малыя!
Усіх заспакоіць Маці Усеблагая,
Усё падасць людзям ікона сьвятая.
Дзева Марыя, міласэрна Маці!
Дай лёгку гадзіну, як будзем ўміраці.
Перад Сынам у небе за нас заступіся,
А пакуль жавою, за нас маліся.
К Табе прыпадаем, сьмірэнна ўзваваем,
Ад бяды ізбаў нас, на Ця упаваем.
Заступніца ўсёрдная і сірат і ўдоваў!
Выбаў нас па сьмерці ад цяжкіх аковаў!
На сім свеце наўчы нас,
Як ся нам тут жыці.
Цябе просім прэкланіўшыся
Мы, пакорны дзеці. (3 Багагласніка)

Малітва і здароўе

За апошнія стагоддзье мэдыцынская навука пайшла ўнярод сапраўды мілёвымі крокамі. Выпадкі заразных хваробаў усяляк зьмяншаюцца, апэрацыі сэрца і мазгоў ужо пересталі быць сэнсавымі; шматлікія захворваньні, якія калісь лічыліся амаль нявылячальнымі, сёння вылечваюцца лёгка і пэўна. Такі поступ мэдыцыны ў шмат каго выклікае неімаверныя ружовыя перспэктывы адносна здароўя і сьмерці людзей.

Сапраўды, апіраючыся на дасюлешнія асягненьні можна з усёю пэўнасьцю спадзявацца, што мэдыцына і далей будзе рабіць паважны поступ у лячэньні хваробаў і ў перамаганьні іх, аднак няма ніякага сумніву, што старасць і сьмерць назаўсёды астануцца непераможнымі.

Ува ўсім поступе сучаснае мэдыцыны назіраецца вельмі характэрная плынь, якую чамусьці вельмі неахвотна папулярызуюць, але якая заслужыла на асаблівую ўвагу. Характэрнаю азнакаю сучаснае мэдыцыны ёсць тое, што яна вымагае ад лекара, каб ён не здавальняўся толькі сьцвяверджаньнем, што той ці іншы мае запаленьне мігдальных залозкаў, а таму далягае печань — для гэтых недамаганьняў прыпісаў адпаведныя лякарствы і на гэтым кончаў займацца хворымі. Не! Гэтага замала: ён павінен даведацца, кім ёсць ягоны пацыент; калі і як ён захварэў. Мусіць так-жа ведаць: якое было мінулае жыццё хворага і ягоныя спадзяваньні ў будучыні; што значыць для яго

тая хвароба? Сучасная мэдыцына лічыць, што цэла чалавека можа захварэць праз памылковае дзеяньне; праз неадпаведныя суадносіны да асяродзьдзя; праз зьвіхненьні ў сваім спосабе думаньня, любові і веры. Дзякуючы такому ўняццю справы мэдыцына сталася сапраўды людзкою. Перад тым яна была мэханічнаю, або часам біялягічнаю. Сапраўды гэты факт ёсць годны асаблівае ўвагі, бо-ж гэтая гуманізацыя мэдыцыны адбываецца якраз цяпер у наш тэхнічны век.

СУПРАЦЬ СТРАХУ І НЕПАКОЮ

Сучасная мэдыцына сьведае таго, што яна можа сказаць вельмі мала адносна магчымых захвораньняў у будучыні. Можна спадзявацца, што з часам мэдыцына зможа перамагчы вірусныя і плясеньныя хваробы, а так-жа зможа значна абмежаваць перашкоды, якія абумоўліваюць агульнае разьвіцьцё чалавека. І тады людзьство зможа прыйсьці да веку, у якім ворагам чалавека будзе толькі сам чалавек. Гэта значыць, калі іншы чалавек, які жыве каля нас, або і сам чалавек можа стацца ворагам супраць самога сябе, калі ён ня будзе ведаць як апанаваць, або ведаючы як, не хацець апанаваць разбуральныя сілы, якія бытуюць у чалавеку.

З лекарскага дасьведчаньня вынікае, што ў будучыні людзі пярэсячна будуць жыць даўжэй, але

яны будуць больш хваравітымі, бо ўзрастае страх і непакой. Траціцца раўнавага нэрвовае сыстэмы, якая кіруе асноўнымі жыццёвымі актамі. Утрачаны гэтага паардку, які дзейнічае ў найвышэйшых пластох, ёсць істотнаю асноваю для хістанняў у тых прыемных пачуццях, якія дае чалавеку сьведамасьць, што ён здаровы і гэта стаецца далейшаю прычынаю для арганічных захворваньняў. Мэлыцына ўпэўнена, што чалавек заўсёды будзе сьмяротнаю істотаю і хворыя людзі ніколі ня будуць нейкім выняткам між людзьмі — яны заўсёды былі і заўсёды будуць у большай ці меншай колькасьці, толькі час на іх клаў і будзе класьці сваё адменнае гістарычнае таўро.

А цяпер, усьведаміўшы сабе магчымыя перспэктывы разьвіцьця мэдыцыны ў яе намаганьнях, захаваць здароўе чалавека, можам ёй паставіць пытаньне: якія існуюць дачыненні між малітваю і здароўем?

Малітва мае паважныя дачыненні адносна здароўя, бо-ж ёсць паважным людзкім актам. Мэдыцынская навука аб здаровым і хворым чалавеку дае нам шмат цікавага матэрыялу для выясненьня гэтага пытаньня.

Малітва стварае спакойную сьведамасьць. У малітве чалавек пазнае лепш самога сябе. Непакоючыя пытаньні «адкуль?» і «куды?» уступаюць перад духовым малітаўным супакоем, у якім чалавек усьведамляе сэнс і мэту свайго жыцьця і ставіць сябе пад Божую ахарону. Гэткі супакой мае дабрадзейны ўплыў на цела, бо-ж кожная каморка людзкага цела звязана праз нэрвовую сыстэму з мазгамі, ад якіх залежыць наш настрой. — Чалавек, які моліцца, укладае ў сваю малітву сваё быцьцё, сваю радасьць, свае цяпленьні, сваю хваробу, усе свае немачы. Праз гэта ён набірае бадзёрасьці, зьвяртае ўвагу на сваю сьведамасьць.

УЗГАДАВАЎЧАЕ ДУХОВАЕ ПРАСЬВЕЧАНЬНЕ

Маленьне вучыць праўдзіва глядзець на сябе, а гэта заўсёды было важным для людзей. Сёньня-ж гэтая магчымаць мае асаблівае значэньне. Ведама, што ўсе сьведомыя жыццёвыя працэсы папярэджаюцца асноўнымі жыццёвымі зьявамі, аб якіх мы ня маем сьведамасьці. Пры тым, калі напрыклад зьвяртаць увагу на сэрца, каб мець пэўнасьць што да яго спраўнасьці, дык гэта стаецца перашкодаю ў ягонай дзейнасьці. Цікавасьць і кантроля, выкліканыя страхам, шкодзяць. Гэтая фальшывая сьведамасьць, якая цяпер нам вельмі блізкая, перамагаецца праз малітаўную бадзёрасць, бо-ж малітва з аднаго боку абымае ўсю нашу асабовасьць, а з другога боку адначасна вызначае граніцы для бесканечнае рэфлексіі. У часе малітвы мы становімся перад абліччам Таго, Хто ведае нас лепш, чым мы ведаем самі сябе. Глыбокая пашана Бога ёсць умоваю адпаведнае пашаны да самога сябе. Богапашана дае нашай сьведамасьці цалюшчую меру, а сьведамасьць Бо-

жае ахароны адганяе страх. Гэткім чынам малітва стаецца ўзгадаваўчаю школаю духовага прасьвечання.

Далей: Выяўлена, што для належнага разьвіцьця людзтва неабходна паступова збольшваць самасьведамасьць. Праз гэта зьяўляюцца паважныя духовыя напружаньні дзеля супярэчнасьці з духам часу, з агульным кірункам духовага руху, які прыходзіць да нас праз усякія іўфармацыйныя крыніцы, праз сустрэчных людзей і змушае нас заняць адносна іх нейкае становішча. Калі людзі трапляюць у фальшывы супярэчнасьці — зьяўляюцца масавыя нэўрозы. Яскраваю формою гэтых нэўратычных праяваў ёсць выбухі грубіянства ў моладзі падчас канцэртаў так званых малэрнае музыкі. А як прыклад лёгкае формы нэрвозаў можна назваць загляданьне ў гараскопы, сьледам за чым ідзе часта прынараўленьне свае дзейнасьці. Асабістае практыкаваньне сапраўднае самасьведамасці ў малітве аблягчае нам уліцца ў аб'ектыўны працэс разьвіцьця людзтва. У самапазнаньні мы ўбіраем у сябе з аднаго боку сапраўднасьць і робім з яе нашую духовую ўласнасьць, а з другога боку крыху адступаем ад яе. Бо калі мы гаворым аб пазнанай сапраўднасьці, называем славамі нашы паняцьці, дык даконваецца афармленьне і прысваеньне тае сапраўднасьці, як і нас самых. Тое-ж ёсць і з нашаю хваробаю.

Усё вышэй сказанае адносіцца наагул да кожнае мовы, але асабліва — да мовы малітвы. Але як далёка? Кожная мова зьвяртаецца да некага — значыць прыпушчае існаваньне слухача. Падчас маналёгаў слухачом ёсць той-жа, што гаворыць. Гутарка з іншым ёсць вышэйшаю формою мовы, бо яна ёсць зьздзейсьненьнем чалавека, паколькі тады размаўляючыя ўздзейнічаюць на сябе ўзаемна. Дзеля гэтага няма асобы, якая-б за спакойвалася сваім маналёгам. Апошняя замачваньне гэтае праўды бачым у хрысьціянскай навуцы аб трыадзіным Богу.

У малітве мы ня толькі выказваем нейкія думкі і робім з гэтага адпаведныя заключэньні, падобна, як гэта чыняць дасьледнікі, якія пазнаўшы напрыклад хэмічны склад нейкага матэрыялу, пішуць для яго формулу — у малітве мы йдзем значна далей. Мы так-жа ў часе малітвы не астаёмся на ўзроўні гутаркі з іншым, які нам можа шмат памагчы; у такой гутарцы наш суб'ядзеднік можа слухаць нас спагадна, падзяляць нашы пагляды, можа ўзбагаціць сваімі думкамі нашую веду і нас або ўспамагчы, або адкінуць. У гутарцы мы карыстаемся словамі, а словы ў сваім зьмесьце маюць ня толькі праўду і пачуцьці, але так-жа зьяўляюцца носьбітамі, праз якіх мы пасылаем сябе іншым і даём сябе пазнаць ім. Чым больш ажульгана будзе гутарка, тым больш выяўляецца пачысьце зьздзейсьніць нашую натуру, якая мае ўрджаны нахіл да дыалёгаў, — але адначасна

выяўляецца, што гаворачыя астаюцца адзін для другога нейкаю тайнаю і ўзаемна бяссьільнымі. Ёго мова ня мае даволі сілы, каб выказаць веліч чалавечага нахілу да пазнавання і да любові. Мы маем духовы скарб, які нельга выказаць словамі, ані перадаць яго іншым. Адгэтуль вынікае, што людзкая гутарка ёсць пакажчыкам па-за сябе самую. Значыць людзкая мова можа атрымаць паўнату толькі ў малітве да Таго, Які ёсць усім і ўсё знае, Які ведае нас з па-за гарніцаў нашае мовы і прымае нас.

Мова належыць да істоты чалавека — гэта выключна людзкая магчымасць. А ведама, што кожнае завяршэнне прыродных магчымасцяў і здольнасцяў развязвае цялесныя і духовыя сілы ды цешыць нас. Гэта адносіцца так-жа і да завяршэння мовы ў малітве. Да гэтага прыемнага пачуцця дзейнасці згоднае з людскою натураю даходзіць яшчэ глыбокае шчасце праз цалюшчы змест самога факту малення. У малітве чалавек адчувае і здзейснюе тую праўду, што ён ня ёсць дробнаю пылінкаю, загубленаю ў бязмежным сусвеце, бяссьільнаю супраць стыхій; ён адчувае, што заўсёды мае каля сябе Бога, свайго Сатварыцеля. Да таго яшчэ ў часе малітвы чалавек усведамляе дачыненні свайго Я да іншых людзей. Малітва вядзе нас па-за нашу асабовасць і пры тым уводзіць нас назад глыбока ў нас самых. Хто моліцца, той не адзін. Ён хутка можа адчуць, што стаіць у хоры іншых малельнікаў і здзейснюе радасную і просячую дапамогі людзкую супольнасць. Тут спаўняецца развязаючая і вызвольная дзейнасць апанаванага гаворання. Навымойным зместам шчырае малітвы стаецца перамога свае збынтэжанаўсці, якая зьяўляецца падчас адвароту ад сябе і павароту да Бога і бліжняга. Гэткім чынам разрываецца ліхое кола эгаістычнае сьведкасці, якая заўсёды кружыць толькі навакол сябе. Наше Я перастае быць адзіным і выключным зместам наша жыцця.

Шматлікія нэўрозы выклікаюцца фальшываю павягаю адносна самых сябе. Чалавек можа быць зусім здравым толькі тады, калі ён цвёрда наважаны не глядзець выключна толькі на сябе, але калі так-жа звяртаецца з актам глыбокае пашаны і любові да найбольш праўдзівага Быцця. І гэты так адпаведны і ашчасліўляючы акт заўсёды магчымы, пакуль мы можам думаць. Гэта вельмі важна, бо-ж у кожным чалавеку захоўваецца дзесяці ў глыбіні душы страх, каб ня ўпасці ў стан бяссьільна. Такі прыхаваны страх няраз стаецца галоўнаю прычынаю суму і зняверу. Адгэтуль так-жа зароджаецца страх перад магчымасцю стацца нічым, бо-ж і пагаворка кажа, што сапраўды існуе той, хто дзейнічае. Таму кожны чалавек баіцца так захварэць, што будзе для іншых толькі цяжарам; што з яго ўжо ня будзе ніякае карысці. Аб гэтым вymoўна сьведчаць нараканні цяжка хво-

рых. Нават калі мы будучы ў найлепшым здароўі чуюмо, што недзе ў шахтах засыпала людзей, або недзе ў акіян зваліўся самалёт, ці-ж нас тады не апаноўвае боль дзеля нашага бяссьільна адносна тых ахвяраў? Калі-ж чалавек дзеля якіх колечы прычынаў ня можа памагчы іншым, дык пакуль мае сьведкасць, ён можа маліцца і праз гэта дзейнічаць.

У так важнай дзейнасці, якою ёсць малітва, неабходна каб удзельнічаў увесь чалавек, выяўляючы парадак свайго цела і душы. Толькі такая малітва ёсць здароваю і дапамагае нашаму здароўю, а інакш яна будзе хвораю і будзе перашкаджаць нашаму здароўю.

А цяпер спытайма: што кажа мэдыцынская навукa аб людзкім целе і аб ягоных функцыях адпаведна да здаровае малітвы? Тут трэба звярнуць увагу на тры вартасці: якасць скуплення падчас малітвы; адзінства ўсяго чалавека праз мову малітвы і дамаганьне цела як сымбаль. На пачатку малітвы патрэбны нейкі час дзеля скуплення. Гэта можа заняць некалькі мінут, або ўсяго некалькі секунд. Потым мы стараемся заняць такую паставу, каб можна было быць спакойным і пры тым адлажыць на той час усю вонкавую і ўнутраную забытанасць. Пасля гэтага мы ўжо ані ў воку, ані ў вуху, ані зьвернены наваколі. Сьледам за тым ідзе ўнутранае маўчаньне. Гэты адыход ад усяго вонкавага ня ёсць самамэтаю, ня мае так-жа на мэце, каб з чалавека зрабіць нейкага віртуоза, які выстарчае сам сабе — але гэтае адарванне неабходна на тое, каб малельніка не ўзрушалі ні радасць, ні бяда ў ім самым і навакол яго. Малітаўнае засяроджаньне адчыняе сэрца і мае ўжо зерне суадносін да Іншага, а так-жа стварае гатоўнасць да шчырага ўспрыняцця сапраўднае вартасці. Гэта ў сваю чаргу адпаведна дзейнічае на цела, на яго нэрвы, якія вытвараюць агульнае суладнае ўпарадкаваньне. Гэткім чынам нашае цела стаецца жывою сцэльнасцю, падпарадкаваную ўнутранаму голасу.

Зразумела, што да малітвы належыць злысцупліваная мова, якая вымагае ня толькі гаворання, але і ўважна слухаючага маўчання. Мова дзейнічае на вышэйшыя цэнтры, якія фармуюць людзкое адзінства. Змест сказаў вымагае дзейнасці кары вялікага мозгу, а пачуцці, з якімі выказваем сказы, вымагаюць дзейнасці чалавае часткі мозгу; дыханьне адбываецца пад уздзеяннем асноўных цэнтраў, якія кіруюць моваю. Значыць у мове ўдзельнічае ўвесь чалавек у сугучным адзінстве.

Уключэнне музычнае сфэры і аддыханьне адбываецца пад рытм сылеву духоўных песень, таму той хто сьпявае — моліцца падвойна. У шчырай малітве ўдзельнічае ўсё цела. Духовае значэнне жэстаў спануквае малельніка да адпаведнае паставы цела. Рух з нутра на вонках адпавядае ру-

ху з вонку ў нутро — адзін садзейнічае другому. Стаяць проста, ці ляжаць крыжам; сядзець, ці стаяць на каленях; глядзець увысь, ці мець заплушчаныя вочы; толькі крыху схіліць голаву, ці зусім нахіліцца ў глыбокай пашане; распасьцерці рукі, ці сашчаміць іх, ці злажыць іх на грудзіне як на цэнтры нашага Я; спакойна стаяць, ці засяроджана хадзіць; пабожна ўважаць на вонках і прыслухоўвацца, ці маўчаць, ці гаварыць — усё гэта ёсць выяўленьнем духовага зместу і адначасна ўцелаўленьнем яго, завяршэньнем цела ў ягонай най-

вышэйшай дзейнасьці і сымбалам уздыму душы да надпрыроднае Істоты.

Здароўе ня ёсць нейкім станам, які выстарчае сам для сябе. Яно мае напружаньне, намераньне, накіраваньне да чагосьці ўнутранага, а іменна: каб выконваць такую дзейнасьць, якая займае здароўе да найглыбейшых ягоных заложаньняў. Яго сэнс напаўняе чалавека, які моліцца і душою і целам у дзейным выконваньні культуры.

Паводля Юрага Фолька.

ЦІКАВЫ ПАЧЫН

У Нямецчыне з нагоды некаторых пабожных урачыстасьцяў выдаецца для ўспаміну «Білет на падарожжа ў рай», які мае такі змест:

БІЛЕТ НА ПАДАРОЖЖА У РАЙ

На ўспамін з
Ад'езд: У кожнай галзіне.

Прыезд: Калі Бог захоча.

Цэны мейсцаў

1. Кляса. (Пасьпешны цягнік). Нявіннасьць або мучаніцтва, або захаваньне эвангельскіх радаў. (Убоства, чыстасьці, послуху).
2. Кляса. (Беспасрэдны цягнік). Пакута. Надзея на Бога і вернае выконваньне добрых учынкаў. (Малітва, пост, дарэньне убогіх).
3. Кляса. (Звычайны цягнік). Захаваньне Божых і царкоўных прыказаньняў і сумленнае выконваньне абавязкаў свайго стану.
4. Кляса. (Ад'язджае вельмі рэдка). Наверененьне на ложу сьмерці.

З а ў в а г і

1. Зваротныя білеты не выдаюцца.
2. Турыстычных цягнікоў няма.
3. Малыя дзеці, якія яшчэ не дайшлі да ўжываньня розуму, ня плацяць нічога, калі яны толькі знаходзяцца ў лоне свае Мацеры — Катарыі Царквы.
4. Просіцца пасажыраў, ня браць з сабою ніякіх пакункаў, акрамя добрых учынкаў, каб ня страціць цягніка, або каб ня трапіць на перадапошнюю станцыю — Чысьцілішча — дзе будуць мець няпрыемную затрымку і страцяць усе тыя пакункі.
5. Падарожныя прыймаюцца на кожнай станцыі і на працягу ўсяго шляху.
6. Кожны білет мусіць мець пячаць асьвячаючае ласкі.
7. Падчас падарожжа кожны падарожны можа перасесці з ніжэйшае клясы да вышэйшае, але спускацца з вышэйшае клясы да ніжэйшае забаронена дзеля сьмяротнае небясьпекі для вечнага жыцьця.

Б А Й К І

ХТО ЛЕПШЫ?

Падзеяў нейкіх сплётам
Цягнік спаткаўся з самалётам. —
Тут гутаркі, тут жарты
І спрэчкі: хто чаго быў варты?
Абодвых горка служба...
Нязгода тут і дружба.
— Я разьвіваюся штогод, —
Хваліўся самалёт —
А хмары штораў ніжэй,
А зоркі штораў бліжэй!
Як мухаў у паветры,
Глытаю кілямэтры;
А вёрсты, мілі — гэтым знакам —
Як-бы хто сеяў макам!
— Калі-ж узношуся над морам,
Паміж зямлёй і неба хорам,

Плыву як рыба ў акіяне,
Арол свабодны — у Божым пляне!..
— А ты, цягнік, той самы:
Замурзаны, зашмальцаваны.
І лёс твой манатонны;
Вугля зьядаш тоны;
Дрыжаць застаўкі ўсе,
Вада у трыбусе,
Ў грудзях — агонь
І каштыляеш ты, як дыхавічны конь;
Прышпілены да шынаў —
Дык што-ж ты за машына?!
— Стаю на грунце цвёрда, —
Цягнік адкажа горда —
— Людзей і лес, і збожжа
Міг-мігам перавожу.
Як кроў цячэ па жылах,
Плыве дабро па шынах,

Багацьне, праца, шчасьце...
Што чалавек ускласці
На мой хрыбет захоча,
Мой воз вязе, валоча.
Працую за мільёны. —
— А ты, ха-ха, шалёны,
Куды ця ліха прэ?
Як лопнеш,
чорт касцей не пабярэ!

Спрачайцеся, браты: ці позна, ці рана,
Ці шчыра, ці шыбка вазіць будзеш пана.

Ж А Б Ы

1-ая. — Кума, чаго так горла
Ты цэлу ночку дзёрла?
2-ая (Скромна). — Пяла я,
Так, як магла,
Аж салаўя перамагла!
Паслухай: Менск, Варшава і Масква:
Ква-ква, ква-ква!
На сцэне іншы так равеш,
Куды табе, мядзьведзь?!

ПЕВЕНЬ І АРГАНІСТЫ

Чырвоны певень залацісты
Убачыў раз, як арганісты
Заўзята школіў хор касцельны;
Стаяў гармідар там пякельны,
Цягнуў бо кожны трудну ноту
Ледзь не да сьлёзаў, аж да поту!
Сам арганісты бяз прыпынку,
Ня дасьць палёгкі, алпачынку.
Ня прыступіцца, ані зблізку!
Толькі махае пугавіскам;
Тут гукне-стукне, там падцягне,
Ажно захрыпне, аж засьмягне!
І вось даехаў — працы годзе!
І ўся гармонія ў згодзе,
І нотка ў нотку, як патрэба,
Імкнецца песьня проста ў неба...
Аж певень крыкнуў: — Вось дык крама!
Зраблю я рыхтык гэтак сама.
Скарэй курэй і цэлы двор
Сабраў і склаў «мяшаны хор»!
Казёл, баран
Рагамі б'юць як ў барабан.
Цялё раве,
Хоць стань на галаве!
Гусак галосіць штось паруску,
Індэк балбоча пафранцуску.
— Загінем мы, загінем! —
Бядуюць, плачуць сьвінні.
А нашы куры, народ слабы,
Сакочуць штось як бабы.

Дык песьня пустапасам ходзіць,
Бо кожны зьвер свой плот гародзіць.
Крычыць ім певень: — Кут-куды?
Ці вы касцельныя дзяды? —
Аж злосьць і сьмех мне чысты,
Што скажа нам пан арганісты?

Вучыў п'яны крывого танцаваць,
Бязрукага на скрыпцы граць,
Сьляпога ў цэль страляць.
Аркестру даваўся разгнаць,
А дырыгэнта за каўнер ўзялі
І кудысьці павялі.

З Я З Ю Л Ь К А

Пяюць ўсе птушкі так прыгожа;
Зязюлька долю нам варожа:
— Ку-ку, ку-ку!
Каму на шчасьце, на руку;
Каму на гора, на бяду:
— Ці скоро замуж я пайду?
— Мець буду грошы я, ці не?
— І колькі жыць прыдзецца мне?
— Калі-ж то будзе (Божа дай)
Наш родны-мілы вольны край?
Зязюлька скажа: — Будзь гатоў,
За столькі-гэтулькі гадоў!

Мо' хто разумны нам рассудзе,
Ці лёс спрыяць бяз працы будзе?

Х Т О С А Б А К А ?

Рабы сабака, сучка бела —
(Каму да іх якое дзела?)
Усю ноч брэшуць, як здурнеўшы,
Ці выюць, як тры дні ня еўшы.
А суседзям толькі мука.
Ня йшла прафэсару навука;
А гаротна, квола маці
Не задрамала пры дзіцяці.
Артыстка збытала свой танец;
Змыліла бабка свой ражанец;
Карцёжнік не з «свае» пайшоў,
Законьнік псалму не знайшоў.
Дзяўчынка, хвора на сухоты,
Згубіла сон ад гэтай турботы.
А трэцяклясьнік проста плача,
Ніяк ня склеіць ён задачы...
Сабака-ж то катой ганяюць,
А то собак суседніх лаюць,
На месяц выюць ноч-у-ноч —
А сон, малітва, праца — проч!
Хто тут сабака — чорны, белы, рудзька,
Ці гаспадар там — добры цюцька?

На сон ёсьць спосаб ўсякі:
І радыё — ня горш сабакі.

ЗЬВЯРЫНАЕ «CREDO»

Шпак ў дзень зьядае колькі важыць —
Сырое есьць — ня смажыць:
Дае тым прыклад нам,
Людзям.

Сьпяшыць-бяжыць, лятае ды клапоча —
Так воўк галодны есьці хоча.
І ты живеш для хлеба,
Не для неба!

Прырода ўся цудоўна расьцьвіла
І птушка вунь гняздо зьвіла;
А ты, байбак, як палец той, як цьвек
Ты — пуштаецьвет — не чалавек!
Прырода любіць, свой бароніць род,
І дрэвы — глянё! — жывы народ;
Ты сам сабе — людзям ня вер —
Ты — Гітлер — зьвер!

А птушкі дружна так пяюць вясной —
Ах, Божа-ж мой!

А ты дзяры-бяры, дык будзе толк;
Бязбожнік ты, ці воўк?

Гдзе сіла, шчасьце там гдзе сала;
Нам усяго на сьвеце мала!
Мой бог — то я!

Тут падпісалася: «Сьвіньня».

Прырода нас і жывіць і галубіць,
Як маці любіць

А вы прыдумалі атом — навукі цьвет —
Браты, нашто?... каб згубіць сьвет?...

ДЗЯЦЕЛ І ВЯВЁРКА

І. Вясельле

Уздумаў неяк дзяцел раз

З вярвёк жаніцца:

— Будзе, кажа, пара з нас,

Трэба падзвіцца!

— У нас падобна рамясло —

І мы дэмакраты

Лесу досыць нарасла —

Скрозь пустыя хаты.

Стань вярвёрка варажыць.

Так і гэтак мроіць:

— ...і адной ня лёгка жыць.

Дай вясельле строіць!

Шлюб даваў ім сам арол,

А воўк паліў сьвечкі,

Арганістым быў асёл,

А дружкі — авечкі.

Стук і грук! Кругом пяюць —

Кожны хоча бачыць;

Дрэвы ўсе ў далоні б'юць,

А бярозы плачуць.

Эх, пусьцілісь танцаваць!...

Дуб сасьне гавора:

— Пойдуць дурні жабраваць,
Як скаштуюць гора.

Зразу строілі банкет —

Усе вастрэлі зубы:

Прыглядаўся цэлы сьвет —

Цякла сьлінка з губы.

Там каршун гасьцей сабраў,

Тут варылі піва;

Бусел з жабаў скуру драў —

Хор быў — проста дзіва!

Нанёс дзяцел рабакоў,

Вярвёрка — гарэхаў:

Тут-жа крык у іх пайшоў —

Было многа грэху...

Дзяцел жонку біў дзюбой,

Вярвёрка кусалась:

Быў такі страшэнны бой —

Сонца аж схавалась!

Разьляцеліся уміг,

Куды вецер бродзіць —

Бо то кажуць: — Лёс блгі

Людзей бедных зводзіць.

ІІ. Дзе згода?

Увесь лес ажно гудзіць:

— Ах, якая шкода! —

Трэба-ж дурняў пагадзіць —

— Згода, дзе ты, згода?

Людзі парамі живуць,

Бо інакш ня можна:

Разам сеюць, разам жнуць —

Зьвер і птушка кожна.

А маланка чах і мах!

Разгулялась бора:

Пяруны — і трэск і страх —

Дрыжыць ўся натура.

Птушкі ўсе і ўсе зьявяры

Скрозь шукаюць згodu:

Так прапала — ночкі тры —

Проста — камень ў воду! —

Так працуе гаспадар:

Пот цячэ па сьпіне, —

А тут злодзей, ці пажар —

І ўсё ў момант гіне. —

Дзецел вельмі стаў тужыць,

А вярвёрка плача:

Як бяз згоды будзеш жыць?

То-ж жыцьцё «сабача»...

ІІІ. Развод

— Стук-стук! — Дзяцел на машыне,

Да лісіцы носіць

На вярвёрку — можа прыме? —

Скаргу — вельмі просіць.

Кажа: — Каб афіцыйны

Развод, проста-з-мосту,

Ну, бо шлюб быў не фармальны —

У палавіне посту.

— Няхай баба сядзіць дома —
Ёсць на то прычына, —
Бо я — птушка, як вядома,
А яна — скаціна.

Напісала і вярэчка
Дзье, ці тры паперы,
І на дзятла плача горка
Бяз ніякай меры!

— Хацеў, шэльма, на вясельлі
Мяне з сьвету зьвесці:
Рабакоў мне на пахмельлі
Маніў-радзіў есці.

— Лжэ яна, судзьдзя, ня слухай!
Што датычыць ежы... —

— Баба, ты мяне ня рухай!
Рабак быў там сьвежы.

— Шлюб-ня-шлюб: я памылілась!
Вунь якое дзела,
Бо я неак з толку зьбілась,
На дразда глядзела.

...і асёл там крычаў дужа,
...і здароўе мне ня служа;
...ня люблю чамусьці мужа,
...і баялася жаніцца
...і другі мне сьніцца.

— Ці-ж вы перш не меркавалі? —

Ліса гаманіла:

— Як зьвяры асьцерагалі,
Мой ты, мая міла!

IV. Судзьдзя

А лісу судзьдзёй назначыў
Певень з цэлым домам:
Людзі кажуць (я ня бачыў),
Што яна з дыплёмам.

Вочкі у лісы праворны,
Сама як сьвятая;
Языкам закруціць жорны,
Хвастом сьлед зьмятае.

Судзіць воўк грахі авечы,
Шчупак-быстру рыбку,
Агонь судзіць дровы ў печы,
Павук — муху шывку.

У Сібір ідуць мільёны,
А судзьдзя парадзіць:
Ён, як чарадзей натхнёны, —
Гладзіць, посьле... садзіць.

Ані сьведкаў, адваката
Не патрэба зроду!
Дасьць на дваццаць пяць на брата
Вольнаму народу.

Загранічнік зара крыкне:
— Гэта лішне многа! —
Дэмакрат наш, як прывыкне,
Дык яно — нічога...

V. Дзіўны канец

— Справа кончана і годзе!
Ліса кажа тое:

— Дурань дзьмухае па шкодзе —
Садзіць разам двое!

— А пакуль рабіцца будзе
Разрахунак з вамі,
Дзеткі, вы аб мілай згодзе
Пагукайце самі.

Яны сталі ўспамінаці
Шчасьце залатое:
«Жыцьцё ў хаце — то багацьце —
Лепш як што якое!»

Стала згода — ясна сонца
Выглядаць з-за хмараў,
Як дзяўчынка праз ваконца
Засьмяялась зара.

Пасьля так даўгой разлукай
Паглядаюць ў вочкі;
Падаюць ўзаемне рукі
Мілы галубочкі. —

Аж лісіца закружылась,
Штось сказаць хацела,
Посьле... мусіць памылілась?
Узята іх... ды зьехала...

VI. Думка

Ах, як міла ў згодзе жыць,
Дзе земля сумежна!
Ды лепш з шлюбам не сьпяшыць —
Так жыць — незалежна.

ЛАСТАЎКІ І ВЕРАБЕЙ

Была радасьць у мястэчку
Ластаўкі вярнулісь:
Людзі спалі ў запечку,
А тут — гоп! — прачнулісь.

Ой, дазналі птушкі гора! —
Чужы край — ня хата:
Доля там, за сінім морам,
Ведзьма, хоць багата.

Вельмі ластаўкі любілісь,
Шлюб у парах бралі;
Як на сем'і падзялілісь,
Грамадою сталі.

Пачалі фундамант класьці:
Строіць гнёзды дзецям.
Вось дык будзе радасьць, шчасьце
Ў сама серадлецьце!

Хоць у школу не хадзілі
Нашы інжынеры,
Гнёзды ластаўкі рабілі
Усе пад адну меру.

І бяз рук, бяз інструмэнтаў —
Самых толькі двое,
Строяць хату ў трох мамэнтах
Так — адной дзюбою.

II. Вераб'і

Калі ластаўкі працуюць —
Згода ў іх нядрэнна,
Вераб'і кругом шальмуюць,
Сварацца страшэнна.

Хоць і дзерліся, пішчэлі,
Гнёзды так схавалі,
У такія нетры селі,
Што хлопцы ня зналі.

Верабей і з вераб'іхай
Шэпчуць штось набожна:
Сядзяць ціха — будзе ліха!
Верыць ім ня можна...

А тут ластаўкі снуюцца:
Малая пара
Аж з апошніх сілаў б'юцца —
Гняздо скончаць зара.

Верабей п'в'ірычыць-сьмяецца,
Сакрэт кажа звонка:
— У чужым гнязьдзе нясецца
Мая міла жонка!

Вераб'іха — каб ты счэзла! —
У гняздо чужое,
Як сьвіньня ў гарох залезла,
Як-бы што якое!

Сталі ластаўкі ганяці
Вераб'я-бандыта, —
Ён дзяўбе ўсіх ў чужой хаце,
Сядзіць, кажа: — Квіта!

III. Першая рада

Бедны ластаўкі галосіць —
Б'е у неба лямант:
Сабраць Раду дужа просяць,
Сойм або парлямант.

Старшыня на тыя весткі
Сабраў ўсіх на плоце:
Пасьля тых, хто меў павесткі, —
Між слупоў на дроце.

Муж із жонкай расказалі
Сваё сьлёзна дзела
Вераб'я тут пракліналі,
Аж зямля гудзела!

Пастанова: — Згодным шыкам
Чарадой лятаем —
Зычным, страшным, вострым крыкам
Вераб'я спужаем.

Добра! Кожна рэзва звонка
Ластаўка прыскоча —
Крыкне!... Верабей, як шпонка,
Рушыцца ня хоча.

Усе ахрыплі, зьнемагліся —
Ажно сэрца б'ецца! —
Але выгнаць не ўдалося —
Верабей сьмяецца...

Ці у будні, ці ў нядзелю,
Часта так бывае:
Куска хлеба не падзелім —
Чужы карыстае.

IV. Другая рада

Рана перад сонца ўсходам,
Ластаўкі ў разьлёце —
Аж з усім сваім народам
Селі ўміг на дроце.

Адна кажа: — Зьдзек мы зносім!
Як ня зможам самі,
У хаўрус варон папросім
Біцца з вераб'ямі.

Другі кажа: — Як так біцца?
Ды-ж тых злыдняў многа!
І кот часам нас баіцца —
Верабей — нікога!

Трэці кажа: — Разьліецца,
Трэба ў сьмелым бою —
Ён няхай-жа пасьмяецца,
А ты дзюб — здюбою!

Памяць нат' аб ім загіне —
І на векі вечны
Мы праславім сваё імя —
Будзем жыць бязьпечны.

Птушкі б'юць таго зладзея —
Кожны яго длубаў —
Ды дарэмна іх надзея —
Ён усіх надзюбаў!

«Гоп!» кажы, як пераскочыш:
Здарыцца часамі,
Напярод хваліцца хочаш,
Ажно сядзеш ў яме...

V. Трэцяя рада — апошняя

Рана-рана у клапоце
Ластаўкі ляталі:
Як учора, зноў на дроце
Ціха пасядалі.

І перш-на-перш к таму слову
Ластаўка старая
Кажа: — Думку дам здарову, —
Пасьля гэтак рае:

— Я ў Эгіпце была тройчы,
Разы два ў Судане;
Каб яшчэ зьлітаць аднойчы,
Ох, ці сілы стане?

З вераб'ямі, мае дзеці,
Крык-стук не паможа;
То-ж вядома на ўсім сьвеце,
Што-й клясьці ня гожа.

— Як галоўкаю пакруціш —
Грамада — то сіла;
А як справу збаламуціш —
Тут табе магіла!

— Вы так дружна ваявалі —
Сэрца аж палала:
Ён адзін — вы уцякалі,
Сонцу стыдна стала.

— Вераб'я ў гнязьдзе шануйце,
Хай дзяцей там родзіць:
Дзірку толькі замуруйце,
Хай і ня выходзіць!...

VI. Думка

Ня крычалі больш, ня білі —
Пайшла справа гладка;
Але як яны зрабілі?
Вось для нас загадка.
Казаў Ганді, што «Свабода
Любіць Праўду, Згоду,
Працу шчыру для народу
І ў душы пагоду».

ЯКІ ЁН ЧАЛАВЕК?

Жыў-быў Тамаш; яго як зналі,
Па-суседзку заўважалі:
«Ён такі дзіўны удаўся» —
На ўсім знаўся, за ўсё браўся.
Сваю працу ён адложыў —
Таму-гэтаму паможа;
Часта дома не начуе,
Таго-іншага ратуе.
Сёй-той кажа: — Ён цікавы,
Садзіць нос не ў свае справы.
Тыя кажуць: — Між людзей
Тамаш першы фарызэй;
Ці што зробіць, ці што скажа,
Сваю цноту — тыц! — пакажа.
Іншы кажа, што ў сакрэце
Мае ён карысьці на мэце;
Удаве, што памагае —
«Хто іх знае — што бывае?...»
Тыя-ж кажуць: — Не, ня тое!
Ён, Тамаш, нялё дурное.
Крычыць жонка: — Ты лятаеш,
А пра хату і ня дбаеш.
Там карысьці — ані згрызці! —
Адазьвецца нам калісьці...

— Тамаш — кажуць зноў другія —
Так жыве, як усе сьвятыя. —
Скажу праўду вам пра тое:
Варажылі вы на двое.
У тамашовым дзіўным сэрцы
Адчынялі розны дзверцы. —
Ды якраз з свае вантробы
Бралі ўласныя хваробы
І, ня церпячы іх далей,
На яго перакладалі. —
— А Тамаш быў цэлы век
Проста — добры чалавек!
— А вы самі
Тымчасамі —
Га?...

МАЙСТАР

Андрэй — добры майстар, але ходзіць босы:
Робіць к лету санкі, а к зіме калёсы.

СПРЭЧКА

Конь гаворыць да ваза:
— Эх, трашчыш ты як каза!
Знаць, людзі дарма кажуць,
Што цябе мажуць.
А воз адкажа: — Я маўчаў,
Але раз ты ужо пачаў,
Скажу тебе: «Акыш!»
Ты горш трашчыш.
Парфумай чадзіш неаптэчнай,
І словы цэдзіш недарэчны,
Прытым мяне паганіш,
А другіх ганіш.

У СУСЕДЗТВЕ

Якуб — добры чалавек,
Каб не яго сьвіньні!
Людзей мучыць цэлы век
І сам праз іх гіне.
Ну, і як з ім жыць у згодзе?
Чуць зара — сьвіньня ў шкодзе:
Кралдзе ў сенах, ў бульбе рые, —
А скажы што — хай Бог крые!
Будзеш вораг.
Суपाкой мне болей дораг,
Як там школа —
Нявыгода...
І праклён, і нэрвы, злосьць:
Сьвіньня — горш як ў горле косць!
Воўк яе — ёй мала дня —
Лезе ўночы як... сьвіньня.
Гаспадар і гаспадыня
Мусіць яшчэ большы сьвіньні...

КВАХТУХІ

— Як ня любя, дык ня слухай!
Маіх дзетак ты ня рухай:
Іх нікому не аддам, —
Бо як дам, дык ужо дам!
Дам-дам-дам!...
— Я васпані не баюся;
Захачу — адбаранюся!
Мае курачкі прыгожы:
Чорна з белым — дзеткі божы.
На сьмерць буду бараніць —
Буду біць, буду біць,
Біць-біць-біць!...
Так кудыхкалі, квакцалі,
Пад апеку сваіх бралі,
Чужых жорстка далоў гналі
Дзёве квахтуні...
— Клоп! — Як скочуць,
У злосьці вочы дзерці хочучь:
Як счэпілісь,
Білісь, білісь!...

Як няшчасная асіна
 Двор дрыжэў і ўся скаціна. —
 Каб ня певень, мусіць ведзьмам
 Сьмерць была-бы тут абедзьвем!
 Аж індык з такой нагоды —
 (Ён філэзаф ад прыроды) —
 Думаў, думаў, пасля кажа:
 — Дурань розум свой пакажа,
 Як сабака, калі ў злосьці
 З родным братам дзеліць косці.
 — Мы, зьвяры, а вунь як людзі
 Зубы б'ём, ці рвём за грудзі...
 А вот мудрая задача:
 Згодных бабаў ці хто бачыў?

ДЗІВА

Асёл убачыў вярблюда,
 Каню гаворыць: — Вот брыда!
 Патароча: няма складу
 Ані сьпераду, ні з-заду,
 Ані зверху, ні са-споду.
 Каб я жыў! — такога зроду
 Я ня бачыў...
 Шмат чаго асёл сабачыў. —
 Аж конь кажа: — Мы ня знаём,
 Каго лаем.
 А ён можа быць ярказ
 Лепшы сто разоў за нас. —
 Вярблюд быў-бы прыгажэйшы,
 Каб чуць вушы меў даўжэйшы;
 Бо з кароткімі вушамі
 Мы ня можам быць асламі.

САНІ І ВОЗ

Хваліцца сані сталі
 Перад вазом: — Эх мы ляталі!
 Пушыць дарожка як маслянка,
 Ляціць як куля, як маланка:
 Пярун ня будзе такі быстры —
 На сонцы крэсім іскры...
 — Ты, воз, тычыш тут як ражон, —
 Каціся вон! —
 Была зіма, трашчаў мароз.
 У пуні мёрз, дрыжаў той воз.
 Воз успамінамі багаты,
 Быў вельмі думкамі заняты:
 Ён мроіў аб грунтоўнай працы —
 Ня то, што сані — цацы-цацы!
 І кажа: — Бліскуча дзела, ды пустое:
 Вот прыйдзе лета залатое,
 Тады пабачым, хто заскача,
 А хто заплача!

РАБІН

Вучноы рабін новы
 Навукі клаў асновы. —

— Такія, кажа, ідуць слухі,
 Што людзі так жывуць як мухі:
 Адна з іх — проста, шэра;
 А дзе яе кватэра?
 Хоць гоніш вон, а лезе ў хату —
 Ці ў бедну, ці ў багатую,
 І есьць з стала людзкае
 Усякае — такое.
 — Ну, а другая?
 — Другая муха залатая!
 Уй, можна пабажыцца,
 Яна прыгожа як царыца!
 — Аднак... (мне гэта слова ня выходзіць) —
 Што есьць яна? Дзе ходзіць?
 Так людзі: той вунь — пан «вяльможны» —
 З ім будзьце асьцярожны.
 А другі — шэры... Ну, што далей казаць?
 Ці вы ня можаце згадаць?

ЗУБРЫ

Вайной чамусь ў чужыя межы
 Зубры ўступалі з Белавежы. —
 Аж ўсяму сьвету было дзіва:
 Магутны карк і гёрб, і грыва,
 І голас звонкі, быстры ногі,
 А над усё дык востры рогі,
 Ды позірк зоркі, самаўладны! —
 Па сьвеце гоман йшоў няскладны:
 — Адкуль народ шаноўны гэты?
 Ці мо' з якой-такой пляэты
 Ідуць да нас, каб што-якое
 Задумаць проціў нас ліхое?...
 Ды не! Зубры ад мамы й таты
 Былі ціхія моў цяляты;
 А толькі, толькі між сабой
 Увайшлі ў страшны, крывава бой!
 Дык яшчэ больша сьвету дзіва:
 Ці месяц кружыцца фальшыва?
 Ці мо' ў сусьветным самавары
 Ня стала ні вады, ні пары?
 Ці Нёман з дуру, або з гора
 Паплыў чамусьці ў Чорна мора?
 Ці то зубры ў душы і ў целе
 На чужыне так пачмуцелі?
 Уся прырода пасумнела,
 І сонца яснае сацьмела,
 І паўцякалі з неба зоры,
 І род людзкі зрабіўся хворы —
 Сьвет ўвесь гатоў быў з глужду зьбіцца —
 Зубры-ж не перасталі біцца!
 Няма больш сілы, ні красы:
 Пахрыплі звонкі галасы,
 Падбіліся, крываваць ногі,
 Зламаліся іх востры рогі
 І аслабеў іх карк грубы —
 Трымаюцца аднак гарбы...

Здалёку шчасьце к нам прыходзе —
 Яго здабудзем у братняй згодзе.

Я бачыў раз такіх сьвіней —
Яны ўсё елі, спалі —
(Ня буду раўнаваць іх да людзей):
Нічога больш ня зналі.

Любілі бульбу, зельле, брагу;
Да працы — ні ахвоты, ні пацягу!
Так дзень пачаўшы, елі-елі,

І спалі ад нядзелі да нядзелі.
А елі смачна, ласа,
Бо... гадаваліся на мяса.

А людзі як? Казаць было-б абрыдла,
Бо людзі — то ня быдла!

В. А.

Няведамыя шляхі

(Заканчэньне)

СУЦЫШАЛЬНАЕ АДКРЫЦЦЕ

Першы год унівэрсытэцкае навукі прайшоў для Андрэя шчасьліва. Працярпеўшы звосені розныя нястачы, ён перад Калядамі атрымаў невялікую стыпэндыю і быў вельмі задаволены, што больш ня трэба галадаваць і з усім сваім юнацкім захапленьнем налёг на студыі. А таму, што адразу запісаўся на два факультэты, дык працы хапала аж па самыя вушы так што мусіў адмовіцца ад лекцыяў, якія даваў сыну аднаго з шэфіў Міністэрства земляробства. Аднак у віры працы ён умеў знаходзіць час, каб сягды-тагды павесяліцца з сябрамі, а сяброў за пару месяцаў ён меў ужо многа. Вядома маладосьць і супольныя студыі да знаёмства і да спрэчак могуць давесці як бачыш.

На летнія каникулы Андрэй прыехаў дамоў з гонарам маладога студэнта. Праўда ён не ганарыўся сабою; ня меў гэтае пыгане загану, але яго ўсе аднавяскоўцы называлі ныйначай, як маладым адвакатам і часта зьвярталіся з рознымі просьбамі. Такія адносіны сваіх блізкіх суродзічаў змушалі яго ставіцца паважна да сваё будучае прафэсіі і высока цаніць яе.

Перад касавіцаю надвечоркамі каля хаты ўдавы Зосі няраз адбываліся сапраўдныя нарады — пасядзенькі, у якіх дзядзька Сьцяпан звычайна быў галоўным завадатаем. Падчас такіх пасядзенькаў закраналася толькі розных пытаньняў, што Андрэй не заўсёды мог даць на іх патрэбнае высьсьненне. Дзеля гэтага ён нават прабаваў унікаць пасядзенькаў, ўбо зводзіць гутарку на звычайныя падзеі дня, але калі прыслухоўваўся ўважна да таго, што цікавіць людзей, дык усьведамляў сабе штотым больш, як паважна трэба студыяваць, каб належна выканаць сваё прызвание.

На адным з такіх пасядзенькаў Андрэю прыгадалі, што на сьвятога Яна мае быць вялікі фэст у Глінінскай царкве, гэта якіх 12 кілямэтраў ад Старабродаў. А таму, што каля Глініна, у Падлесі

было аж двух быўшых гімназійных сяброў, дык рашыў пайсьці на фэст, каб пры гэтай нагодзе адведаць старых знаёмых. У сваіх меркаваньнях не памыліўся. На дзядзінцу каля царквы Андрэй сустрэў Аркадзя Краўцэвіча і Міколу Берага, хадзілі яны з нейкім незнаёмым. Аркадзь заўважыў Андрэя першы і крычаў яму на сустрэчу:

— О, глядзецце, варшавяк прэсна.

— Прывітаньне засьцянкаўцам! — у тон Аркадзя адказаў Андрэй.

— Ня быў-бы то адвакат, ня дасьць сабе напляваць у кашу, — заўважыў Мікола вітаючыся.

— А куды-ж цябе нялёгкае загнала? — запытаў Міколу, бо ня ведаў, што ён студыюе.

— Ці-ж ты ня бачыш, што ён нават і на фэст прышоў са скальпелем? — жартаваў Аркадзь, выцягваючы з Міколавае кішэнні нейкія прылады, — бачыш у хірургі накіраваўся.

А трэці студэнт прадставіўся аграномам і быў сынам аднаго з ваколічных панкоў, але відаць больш цікавіўся дзяўчатамі чым сваімі студыямі. Пакуль сябры абменьваліся сваімі першымі ўражэньнямі са студыяў, ён пасьпяшыў адлучыцца «на хвілінку» і больш да іх не зьвяўся.

Пакуль сябры дзяліліся сваімі ўспамінамі, пакуль расказвалі, што ведалі аб старых знаёмых і аб тым, як дзе хто з іх уладзіўся, дык і багаслужэньне даходзіла да канца. А пасля багаслужэньня, калі ўжо народ пачаў расходзіцца, яны яшчэ шмат аб чым хацелі пагутарыць. Так іх і засьпеў стары Краўцэвіч.

— Аркадзь, дзе-ж ты забавіўся, ужо ўсе едуць дамоў, а яго ўсё няма... А выбачайце, — панізіўшы голас прадаўжаў ён — я й ня гляджу, што тут сабраліся старыя знаёмыя. Як-жа маецца, хлопцы!

— А вось, дзядзька, жывём пакрыху. Дайно ня бачыліся і няма ведама, ці зноў хутка стрэнемся, дык забарыліся крыху, — казаў вітаючыся Андрэй.

— Э, дык на гэта ёсьць рада. Гайда да нас на абед, гэта недалёка.

— Шчыра дзякую, але гэта мне зусім непадарозе, бо ад Глініна да вашага Падлесся яшчэ здаецца пару кілямэтраў ды зусім у праціўны бок ад Старабродаў, — спрабаваў адмаўляцца Андрэй, а Мікола маўчаў.

— Што значыць «непадарозе», для малых ног дзесятак кілямэтраў не ў наклад. І во нядаўна з вашых Старабродаў паехаў у Падлесся зяць тае цёткі Палагеі, аб якой калісь сам нямала апавядаў у бурсе, дык падпілнуем яго і адправім цябе дамоў з почассямі.

Далей адмаўляцца ня было як і яны ўсе гуртам праз якое паўгадзіны ўваліся ў хату Краўцэвіча.

— Вось добра, што толькі госьцяў назбіралася! — цешылася старая Краўцэвічыха — цяпер дык будзе сьвята, як мае быць. Пайдзі, Янка, яшчэ пакліч сястру. — зьвярнулася яна да старога.

— Дык вы, дзядзька, называецеся Янкам, я і ня ведаў, — падхапіў Андрэй — гэта-ж вы сёння імяніннік Дазвольце вас павіншаваць.

— Павіншаваць, то павіншаваць, але гэта бацьку на суха не абыйдзеца, — захапіўся Аркадзь.

— А ўжо-ж трэба гэты дзень азначыць як палежынь.

Абед у Краўцэвічаў ператварыўся ў невялікі банкет і зацягнуўся даволі доўга. Па абедзе ўсе грамадою выйшлі ў поле на прагулку. Недалёка за вёскаю нівы збожжа сутыкаліся з прыгожым лугам. У адным канцы лугу былі нічыя хмызьнякі, а між імі быццам схавалася невялікае азярцо. Вось туды ўсе і накіраваліся.

Насядзеўшыся за сталом ніхто не сьпяшаўся садзіцца, але прыбрэжны мурог аж сам прасіўся, каб расьцягнуцца на ім, дык сёй той лёг, а Мікола Бераг падышоў да вады і пачаў узірацца.

— Ты што там цікуеш? — заўважыў Аркадзь, які з маленства любіў назіраць за прыроднымі зьявамі, а цяпер яшчэ да звычайнага зацікаўленьня даходзіў фаховы нахіл, ён студыяваў прыродазнаўства.

— А вась гляджу, што тут круцяцца нейкія рыбкі, адкуль яны маглі ўзяцца? Гэтае-ж азярцо ў сухія гады зусім высыхае.

— Ці дасьцё веры, — загаварыў стары Краўцэвіч. — я ўжо няраз дзівіўся з гэтага азярца. Іншы год у сьпякотнае лета яно бывае высыхае зусім і ўсе водныя жывёлы ці самі пагінуць, ці вароны іх падзюбаюць, а прыйдзе восень, пачнуцца дажджы, глядзіш, зноў азярцо ажывае, а вясною і рыбкі зьяўляюцца. І адкуль яно ўсё бярэцца?

— Гэта ўжо ня так і цяжка сказаць, — загаварыў паважна Аркадзь.

— Ну, во ты гаворыш ня цяжка. Хаця, ты-ж вывучаеш прыродазнаўства, дык павінен крыху кумекаць у такіх праявах.

— А хіба-ж вы ня чулі, што нашыя ўюны і вугры могуць перапаўзаць па роснай траве па некалькі кілямэтраў, пакуль ня трапяць у якую рэчку ці возера, а некаторыя дробныя рыбкі могуць перажываць у гразі даўжэйшы час?

— Аб гэтым то крыху чуў.

— Але вась ёсьць яшчэ ў прыродзе вельмі цікавае зьявішча, — гаварыў Аркадзь штораз больш захапляючыся — аб якім магчыма і ня чулі, што дробныя аднакаморкавыя жывёліны, якія жывуць у лужынах і невялікіх вадаёмах, як гэтае возера, калі тыя вадаёмы высыхаюць, дык яны акручваюцца спэцыяльнаю плёнкаю, усе іхныя жыцьцёвыя працэсы спавольніваюцца, быццам заміраюць і жывёлінкі ператвараюцца ў дробныя пылінкі. Гэтае зьявішча пагрэчку называецца анабіёз. У стане анабіёзу іх разам з пылам вецер носіць па сьвеце, аж пакуль не занясе ў якую лужыну ці возера. Там растае іхняя плёнка і яны ажываюць, адгэтуль і назоў самога зьявішча анабіёз, што пагрэчку значыць ажываньне. У вышэйшых жывёлаў ёсьць іншыя зьявішчы, падобныя да анабіёзу, дзякуючы якім яны перажываюць пяспрыяючыя ўмовы. Розныя кузурукі, мухі, рыбы, жабы, смаўжы, яшчаркі, вужакі, чарапахі — дранцвеюць на зіму. А яшчэ вышэйшыя жывёлы, як: сусьлікі, вожыкі, кажаны, барсукі, вьвёргі, мядзьведзі — на час зімовых халадоў залягаюць у сьпячку, каб перажыць люты час бесхарчоўя. А прыйдзе вясна — прабуджаюцца да нармальнага жыцьця.

— Вось Боская прамудрасьць — загаварыў быццам да сябе стары Краўцэвіч. — Як гэта на сьвеце разумна ўладжана, каб захаваць безбаронныя істоты ад вынішчэньня. І ведаецца, хлопцы, што мне прыйшло на думку, слухаючы вась гэтую гутарку аб анабіёзе і зімовай сьпячцы?

— Ну што?! — спыталіся юнакі быццам па камандзе.

— А вась што. Некаторыя нашыя паэты і дзеячы горка наракалі на беларускі народ за тое, што ён яшчэ быццам сьпіць і ня хоча прачынацца. А мне здаецца, што гэта наш народ перажывае люты час у зімовым здранцвевеньні. Як настаў час панявольеньня, гнобленьня і нялюдзкага зьдзеку пераважаючае сілы, дык народ запаў у нейкую сваеасбліваю сьпячку. Няхай чужынец папробуе дапытацца ў першага стрэчнага беларуса, хто ён такі, дык усяго і даведаецца, што ён нейкі «тутэйшы», або і зусім ні то, ні сё. Праўда, дзякаваць Богу, ня ўсё здранцвелі...

— Бацька, дык мядзьведзі ня ўсю зіму сьпяць, часам іх абуджаюць, і яны выходзяць з бярогаў на страх для паляўнічых, — заўважыў Аркадзь.

— Дык тое-ж дзеяцца і ў нас, на страх для нашых ворагаў зьяўляліся на адраджэнскай ніве

такія «мядзведзі», што аж любя паглядзець. А цяпер дык ужо і зусім шмат народу абудзілася і здаецца наагул хутка прыйдзе канец таму зданьценьню. Па ўсіх прыметах можна меркаваць, што хутка Бог пашле вясну і закрасе нашае жыццё. Ці я стары дачакаюся тае шчаслівае хвіліны, ня ведаю, але вы дык напэўна дачакаецеся.

— Дзядзька, вось гэта дык сапраўднае адкрыццё, — ня выцярапеў Андрэй — але скажэце, няўжо бяздзейна чакаючы можна дачакацца абуджэння народу?

— Што табе сказаць на гэта? Вясна штогод прыходзіць у сваю пору і людзі яе ня могуць ні прысьпяшыць, ні апазьніць, але вясну народнага жыцця, мне здаецца, прысьпяшыць можна. У прыродзе вясну нясуць з сабою праменьні сонца, а вясну народнага жыцця ствараюць вялікія сілы шчырае любові народу і бескарыснае ахвярнасьці, і тут кожны можа што колечы дакінуць.

— Як вы, дзядзька, трапна заўважылі і хораша выказалі.

— Хораша, ня хораша, але мне здаецца, што яно так ёсьць. Але мы загаварыліся, а ўжо недалёка і вечар, ідзем дамоў, — і стары Краўнэвіч па старой настаўніцкай прывычцы энэргічна павярнуўся ў кірунку да свае вёскі, за ім пасьпяшылі юнакі.

ВЫПАДАК НА СТАНЦЫ

Падарожжа і прыгоды — гэта быццам неразлучныя сябры. Часам яны пацешныя, часам нудныя, часам няшчасныя, часам павучаючыя, а часам і няпрыемныя — але заўсёды доўга памяtnыя. І Андрэй у часе сваіх падарожжаў меў нямала розных прыгодаў. Адна з іх вельмі-ж глыбока ўрэзалася яму ў памяць.

Гэта было пасля трэцяга курсу студыяў. Ехаў ён дамоў у таварыстве старэйшага сябры Лысінскага — паляка, які толькі што кончыў юрыдычны факультэт і ехаў у Вільню адбываць аплікантуру ў акруговым судзе. Там дзядзька Лысінскага — прафэсар юрыдычнага факультэту Віленскага унівэрсытэту — меў моцныя плечы і ўладзіў плямянніка на найбольш выгаднае месца.

Лысінскі жыццярадасны і энэргічны чалавек, чуючы за сабою моцныя плечы, трымаў сябе самаўпэўнена, а нават крыху ганарліва і спачатку глядзеў на Андрэя згары. У часе студыяў яны толькі некалькі разоў спатыкаліся ў выкладовых салях унівэрсытэту, значыць ведалі сябе, але гэтае знаёмства абмяжоўвалася тым, што зналі сябе з твару. Цяпер-жа ў вагоне, седзячы побач, яны разгаварыліся аб розных штодзеных жыццёвых і юрыдычных пытаннях, знайшлі шмат супольнага ў сваіх паглядах і хутка перайшлі на прыязны тон.

— Ведаеш, Андрэй, шчыра кажучы, я ня зусім ясна ўяўляю, як будзе выглядаць мая юрыдычная праца на гэтых абшарах, — зусім шчыра прызнаўся Лысінскі.

— Я думаю, што табе прыдзецца перавучацца амаль што нанова ўсё адміністратыўнае права.

— Ну, не жартуй, я гавару зусім паважна.

— Дык і я гавару паважна, — спакойна, але пераканаўча цвярдзіў Андрэй. — Ты-ж добра ведаеш, што для вышэйшае адміністрацыі і правы тут маюць іншы сэнс і нават сама краіна мае асобны назоў: Крэсы Ёсходне, на якіх законы і правы аплікуюцца сваяродным спосабам, а ўсе адміністратыўныя распарадкі выконваюцца паводля самаволі мейсцовых урадоўцаў і ўплывовых магнатаў.

— А ты часам не ўагульніваеш паадзіночных выпадкаў?

— Вось пажывеш, пабачыш і ўспомніш тады мае слова.

— Знаеш, з маім характарам цяжка будзе вытрымаць такія выбрыкі.

— Ня вытрымаеш, дык адправяць назад і будуць задаволеныя, што пазбыліся непажаданага чалавека.

— Мушу табе сказаць, што я ўжо крыху чуў аб Крэсах, аб розных выбрыках усякае прыезжае драбязы, што ўсюды хоча паказаць сваю важнасьць, аб іх мне гаварыў мой дзядзька, і мне дзіўна, як іх могуць талераваць адказныя дзейнікі, бо-ж такі элемент прыносіць ганьбу народу.

— Вось ты папрабуй пераканаць каго трэба, што гэтакую навалач трэба моцна ўзуць за грыву.

Закрануўшы такія балючыя пытаньні сябры і незаўважылі, як хутка прайшоў час. Цягнік спыніўся на вузлавой станцыі, дзе Андрэй мусіў перасядаць, а Лысінскі чакаў больш як паўгадзіны, калі ягоны вагон пойдзе далей. Каб правесці вольны час, яны накіраваліся ў буфэт, зусім не спадзеючыся, што там іх чакае «крэсавое» здарэньне.

Сябры занялі стол каля ўваходных дзьвярэй, а крыху далей была пачакальная сяля першае клясы. Раптам адтуль выйшаў размашыстым крокам тоўсты панок і накіраваўся да выхаду. Але яму насустрач увайходзіла двое людзей: худы і бледны селянін, яго моцна падтрымоўвала кабета, відаць яго жонка. Панок, не зьвяртаючы ўвагі на сялян, ішоў да дзьвярэй, моцна размахваючы сваім расхрыстаным плашчам. Параўняўшыся з сялянамі, панскі плашч пятліцаю ўчапіўся за гудзік у сьвітцы селяніна. Пан замест адчапіць плашч, тузануў яго з ўсяе сілы і селянін, хваравіта заенчыўшы, упаў на падлогу.

— Ах Божа-ж мой, а ратуйце, людзі добрыя! — залямэнтавала кабета.

Андрэй і Лысінскі кінуліся падымач хворага, а пан мітусіўся з сваім плашчам і крычаў:

— Якое хамства, валочацца пад нагамі, дзе ня след...

— Што, пан жывёліна, ці чалавек? — ускіпеў Лысінскі. — Перакінуў чалавека і замест таго, каб перапрасіць, дык яшчэ лаецца!

— А гэта што за адвакат знайшоўся? — вызьвярыўся пан.

— А людчыкі, а добранькія, а што-ж мне, беднай, рабіць — прычывала кабета — гэта-ж ён ледва жывы, да дохтара ў Вільню выбралася, дык ужо мусіць і ехаць ня будзе пашто...

Тымчасам селяніна паднялі, у яго з локця капала кроў на падлогу. Навокал назбіраўся на-таўп цікавых, зьявіўся паліцыянт.

— Пане пастарунковы, вось гэтыя хамы мне тут цэлую гісторыю зрабілі... — зачаў панок.

— Пане пастарунковы! — перабіў яго Лысінскі — зрабеце парадак з гэтым грубіянам, вы бачыце, пакалечыў хворага чалавека і яшчэ лаецца.

Паліцыянт глядзеў разгублена, то на пана, то на Лысінскага, то на селяніна.

— Пане пастарунковы, хворы ўпаў сам, а гэты малады чалавек мяне абразіў.

— Што? — закрычаў Лысінскі. — Як ты сьмееш так бязьлічна лгаць?! — і тут ужо не пашкадаваў слоў з «варшаўскаю красамоўнасьцю» накідаючыся на панка.

Каля хворага селяніна зьявілася дыжурная з чырвонага крыжа, паліцыянт тымчасам зажалаў дакументаў ад Лысінскага і Андрэя Протаса:

— Калі ласка, пакажэце вашыя асабістыя дакуманты, я мушу напісаць пратакол.

— Вось вам мая карта з Варшаўскага Унівэрсытэту, — перадаваў свае дакуманты Андрэй.

— Маеце і мае дакуманты, — падвышаным тонам гаварыў Лысінскі, — гэта накіраваньне асыстэнта Лысінскага на працу ў Віленскі акруговы суд; маю і яшчэ сякія такія дакуманты.

У паліцыяната задрыжалі рукі, а панок зьбалеў.

— Дык пішыце пратакол, чаго глядзіце? — ня супакойваўся Лысінскі — і пішыце дакладна, бо мой сябра так-жа варшаўскі адвакат і мы на судзе з гэтым панам пагаворым як трэба.

— Панове, тут-жа няма як пісаць, ідзем у мой вартавы пакой, — лагодна загаварыў паліцыянт і накіраваўся да дзьвярэй.

А ў пакоі, перш чым пачалі пісаць пратакол, панок лісіцаю рассыпаўся:

— Панове, нашто нам суд, ці-ж ня можна палягодзіць гэтае дробнае справы мірна?

— Як палягодзіць? Вы пакалечылі хворага чалавека, абразілі яго і нас ды хочаце, каб вам гэта ўсё абышлося на суха?! — гаварылі наперабой Лысінскі і Протас.

Паліцыянт бачыў, што панку выкруціцца на суха ад маладых кандыдатаў на адвакатаў немагчыма, панку так-жа было ясьней сонца, што ад гэтых гарацых галоваў можна моцна папачыся, таму стараючыся быць як найбольш лагодным зьвяртаўся то да аднаго, то да другога:

— Добра, панове, я не адмаўляюся, што сталася нядобра, але хіба-ж пры добрай волі нельга палягодзіць гэты няпрыемны выпадак?

— Пэўна што можна, але мусіце перапрасіць хворага і заплаціць яму адшкадаваньне... — Дыктаваў умовы Лысінскі.

— Добра, панове, я не адмаўляюся...

І вось пасля кароткае гутаркі пранёсся з паліцыянтам на чале накіравалася ў пачакальную салю, дзе быў хворы селянін. Панок, заікаючыся і апраўдваючыся нібы перапрошваў селяніна і соваў яму ў руку жмутак польскіх золотых «на лекара»:

— ...Гэта здрылася праз пасьпех. Ну ведаеце, зусім ня хочучы зачапіў вас... Дык ня будзем за гэта сварыцца.

— Ох, пэўна-ж усяк яно здараецца, — цяжка дыхаючы павольна гаварыў хворы, — а сварыцца я не магу, мне ўжо, пане, не да сваркі...

— Значыць добра. Я моцна сьпяшаюся. Жадаю вам хутка паправіцца. — І панок накіраваўся да выхаду, за ім пасьпяшыў паліцыянт.

— Я так-жа мушу сьпяшацца, — разьвітваючыся з Андрэям гаварыў Лысінскі і зьвяртаючыся да хворага — а вам жадаю хутка ачунаць. — Пры тым далікатна паіснуўшы яму і ягонай жонцы руку, пасьпяшыў да свайго вагона.

— Дзякую вам, паночку! — сказала яму наўзгагон жанчына, — і вам, пане, дзякую, што заступіліся за нас, — сказала зьвяртаючыся да Андрэя.

— Цётка, я не «панок», а такі-ж беларус, як і вы.

— Ах мая! — усклікнула яна і глядзела на Андрэя, быццам сваім вачом ня верачы. Хворы так-жа павярнуў галаву да яго. — Але-ж вы казалі, што з Варшавы...

— Мы казалі праўду, бо мы там разам вучыліся і той мой сябра паляк, а я беларус.

— Ну, хто-б гэта падумаў, Божа мой міласэрны, як-жа табе, сынку дзякаваць...

Кантралёр які сядзеў пры выхадных дзьверах і ўважна назіраў за ўсім, што сталася ў пачакальні, раптам падышоў да Андрэя і бяз прывітаньня,

быццам стары знаёмы, ціха загаварыў: пабеларуску:

— Добра вы правучылі таго пыхлівага панка, вельмі добра.

— Дык і вы, пане... і жанчына не дагаварыла, у яе на вачох з'явіліся буйныя сьлёзы. На хвіліну запанавала напружанае маўчаньне.

— Вы гэта на які цягнік збіраецеся? — Каб перабіць маўчанку, загаварыў кантралёр.

— Або вы думаеце я ведаю, — усхліпваючы адказала жанчына. — Нам трэба ў Вільню...

— Вось што цётка, ты ня плач, хутчэй збярэйся ды йдзі за мною, бо ўжо няма калі і білету купляць, у цягніку ўжо табе дасынь кандуктар... Я яму скажу, хто вы.

Калі нарэшце з помаччу кантралёра і Андрэя хворы з жонкаю ўжо былі ў адпаведным вагоне, дык на разьвітаньне, хворы трымаючы за руку Андрэя казаў:

— Гляжу я на цябе, сынку, і мне лягчэй на сэрцы робіцца, нібы васьм удыхнуў нейкага памагучага леку. Мне на апэрацыю трэба ехаць і праўду кажучы, я не хацеў нават ехаць, гэта яна во намаглася, бо думаў, што ня выжыву, а цяпер васьм здаецца, што выжыву, і яшчэ ня гэта выжыву, о, мы беларусы, жывушчыя!

Жонка хворага аж зьзяла ад радасьці і на разьвітаньне добрым пажаданьням, здавалася, і канца ня будзе.

Калі ўжо Андрэй сядзеў у сваім вагоне, у яго доўга стаялі перад вачыма хворы селянін са сваёю жонкаю, абое ўзрадаваныя быццам з памаладзеўшымі абліччамі, а ў вачох сьвяцілася непакісная вера ў лепшую будучыню.

— І гэтае веры ўжо ніхто ня здушыць, — думаў ён. — Гэтага абуджанага сьведамага жыцця не паромжа ніякая ліхая сіла, бо яны цяпер будуць абуджаць усіх сваіх бліжніх, павялічваюць рады сьведамых людзей.

І Андрэй не памыліўся. Селянін вярнуўся здаровым з апэрацыі. Аб выпадку на станцыі шырока і далёка расказвалі шмат больш, як было ў сапраўднасьці. Людзі расказвалі і самі сябе падбадзёрвалі да актыўнага змаганьня за лепшую будучыню.

ЖЫЦЦЮ НАСУСТРАЧ

Безнастанныя турботы зрабілі Андрэя старэйшым над ягоны век, а становішча, да якога рыхтаваўся, спанукалі яго быць паважным, калі адчуваў на сабе дапытлівыя погляды сваіх аднавяскоўцаў. Але дзеля гэтага няраз сумаваў за якою нагодаю, каб даць поўную волю парыву малодсьці. Таму Андрэй ахвотна прыняў запытаньні

свайго найлепшага прыяцеля з дзяцінства, Барыса Хадуна, быць кумам ягонаму першаму сыну.

Як звычайна, хрэсьбіны банкет папярэдзіў абрад хросту ў царкве. Хрост даваў старэнкі сьвятар. Ён ведамы быў з таго, што акуратна захоўваў усе старыя беларускія абрадавыя асаблівасьці. Даючы сьвечку ў рукі Андрэю, ён чамусьці з прыціскам выразна гаварыў:

— Прымі гэтую запаленую сьвечку і пастарайся праз усё жыццё тваё прасьвятацца сьветам добрых учынкаў...

Андрэю ўрэзаліся ў памяць гэтыя словы і ён, уважна сочачы за далейшым абрадам, углядаўся на сьвечку і думаў:

— Як проста, але як ясна выказана высокая і зьмястоўная мэта жыцьця: «Прасьвячай тваё жыццё добрымі ўчынкамі і праз гэта станешся годным найбольшае нагадзі: вечнага шчаслівага жыцьця ў нябеснай славе з Госпадам». Дзіўна, што даўно абвешчана гэтую мэту людскога жыцьця ўсяму сьвету, але яшчэ многа было і ёсьць людзей, якія ня хочуць зрабіць найменшага стараньня, каб здзейсьніць яе. Ёсьць і такія, што трацяць дарма свае ўмысловыя і фізычныя сілы, каб выдумаць нешта іншае, лепшае. І ўжо няма такіх «лепшых» выдумкаў спрычынілі жахлівыя няшчасці для мільёнаў людзей. Мучаць сябе, а да памылак ня прызнаюцца. Ёсьць чаму дзівіцца. А між тым, што можа быць лепшым і больш узнёслым, як гэтая простая філязофія: Сам будзь добры і абуджай у іншых усё тоё добрае, на што толькі здольная натура чалавека!

Андрэй адчуваў нябудзённую радасьць, выявіўшы такую сьветлую думку і нават у часе хрэсьбінага банкету некалькі разоў вяртаўся да яе, падаючыся задуменнаму настрою. Дзеля гэтага спачатку ў яго ня вельмі ладзілася гутарка з кумою і субяседнікамі за сталом. Праўда у хане быў тлум, як звычайна на хрэсьбінах, дык ніхто не звярнуў увагу на задуменнасьць Андрэя, а ён сам неяк міжвольна пачаў уважней прыглядацца да дзяцей, якія кружыліся каля мамкаў і бабкаў. І васьм што яму кінулася ў вочы: На хрэсьбінах была сварлівая цётка Палагея, яна за нешта са злосьцю накінулася на свайго старога, лютаю асою лезла яму да вачэй і пры тым выглядала якраз як ведзьма, хоць ты садзі яе на памяло і адпраўляй на Лысую Гару. Раптам прыбег да яе ўнук з радаснаю ўсьмешкаю на абліччы, учапіўся за яе руку і ляпеча:

— Баба, баба, паглядзі, якую мне пацку даў дзядзька Барыс!

Палагея павярнулася да малога і ў адзін момэнт сталася быццам ня тая, усміхнулася і зазьзяла

анельскаю дабратою, здавалася: прышый крыльці, дык да неба паліць.

Магчымасьць такое раптоўнае і такое вялікае зьмены ў настрою і абліччу чалавека моцна ўразіла Андрэя. Яму прыгадался дзесьці чутae апавяданьне, як аднойчы ў Індыі маладыя сужонкі разам з сваім аднагодным дзецям працавалі на полі, пасадзіўшы дзіця недалёка ад сябе ў траве. Раптам пачулі, што дзіця да кагосьці ляпечы, аглянуліся і з жахам убачылі, што перад дзіцям узнімаецца страхотная галава надзвычайна атрутнае гадзюкай кобры, а дзіця працягвае сваю ручку, каб пагладзіць тую галаву, усміхаецца да яе і штосьці ляпечы. Бацькі замерлі ад страху, ведаючы, што кобра не дае нікому спуску ад свайго сьмяротнага ўкусу. Але тут сталася іначай: кобра, ачараваная нявіннаю дзіцячаю дабратою, спакойна адпаўзла ў траву, не крануўшы малаго. Відаць, што шчырая дабрата можа дзейнічаць нават і на лютыя жывёлы.

Ня вытрымаў Андрэй, каб не расказаць такога здарэньня сваёй куме, але ня ўспьеў яго закончыць, як залуналі хрэсьбінныя песні, на зьмену зьявілася музыка — радзінны банкет радаснаю бурапеннаю плыньню захапіў усіх прысутных; мусіць гэтая радасьць адсьвяжала сілы да цяжкае штодзённае праца і да настойлівага змаганьня з перашкодамі. Але аб гэтым ужо Андрэй ня думаў, ня было калі, вір радасьці захапіў яго.

Колькі дзён пасля радзіннага банкету Андрэй зноў вярнуўся да сваіх паважных думак, а сталася гэта зусім неспадзевана. Аднойчы ён ішоў з Старабродаў у Замчышчы і падарозе стрэнуў свайго калішняга старога настаўніка. Стаяў ён ля прыдарожнага куста і ўважна да нечага прыглядаўся. Андрэй, прайходзячы каля яго, даў дабрыдзень і, не затрымаўваючыся, крочыў далей, але настаўнік аклікаў яго:

— Пачакай, здаецца Андрэй Протас?

— Так, ён самы, ваш калішні вучань.

— Глядзі ты яго, як вырас, ледва пазнаў. Як-жа йдзе навука?

— Добра, ужо пакрыху да канца збліжаюся.

— За гэта малайчына. А я вось тут стаю і гляджу, — мяняючы раптам гутарку, быццам апраўдваючыся, гаварыў настаўнік і паказаў на высокі куст: — Бачыш, вунь там гняздо сініцы!

— Яго цяжка даглянуць у густым галлі, — сказаў Андрэй, каб толькі нешта сказаць.

— Дзіўна, што за рухавыя, што за непаседлівыя птушкі гэтыя сініцы; ні табе аднае хвіліны нідзе не затрымаюцца, здаецца, што ўжо больш трапяткіх штушак цяжка ўявіць, але вось калі гэ-

тая вяртлявая птушка прыляціць да гнязда і пачуе писк сваіх жаўтадзюбых дзетак, дык здаецца, што становіцца яшчэ жывейшаю, быццам нейкая нябачная сіла падхоплівае іх і нясе на пошукі пажывы. І ведаеш, што мяне так зацікавіла?

— Гэтага то ніяк не дагадаюся.

— А вось што. Прыраўнавай я гняздо да школьнае салі. Там, калі настаўнік добра выкладае, дык вучні слухаюць нават разавіўшы рот, нібы тыя жаўтадзюбыя птушаняты, а чыстыя дапытлівыя іх вочы так і сьвецяць просьбаю: «дай, дай! Дай асьвету, дай пазнаць праўду!» Але да чаго я гэта кажу. Ты магчыма ўжо чуў, што я зьбіраўся йсьці на эмерытуру, бо ўжо і старасьць наліжаецца і здароўе слабое. Няраз вечарам, як прыйду дамоў са школы, дык нічога не наўме, але калі прыгадаю сваіх белагаловых вучняў, іхныя позіркы, дык адкладаю сваю просьбу на эмерытуру.

— Калі-б вы пайшлі, дык-бы ўсе вельмі шкадавалі, бо вы выкладаеце цікава.

— Пэўна-ж такіх жывадэраў, як сам быў, інакш і не навучыў-бы нічога, каб не зацікавіў чым.

— Але затое вам усе былі і будуць вельмі ўдзячныя, я асабліва, — тут Андрэй прыкусіў язык, прыпомніўшы свае юнацкія кепствы ў школе.

— Удзячныя? Усяк яно здараецца. Але мы загаварыліся, а ты магчыма сьпяшаешся, ды і я мушу яшчэ сюды-туды заглянуць.

Разьвітаўшыся Андрэй сапраўды засьпяшаўся ў недалёкія Замчышчы і падарозе ўспамінаў падзеі, звязаныя з сваім старым настаўнікам:

— Добры ён чалавек і заражаў няраз сваёю дабратою вучняў. Ці раз надужывалі ягоную дабрату, але ён гэтага быццам і не заўважваў. Сапраўды стараўся прасьвяціць сьветам добрых учынкаў усіх, але... нажалі былі і такія спаміж ягоных вучняў, што не адклікнуліся на дабрату. Няўжо сэрца чалавека можа быць больш лютае, як гадзіны-кобры?

Такое вострае пытаньне вырнула перад Андрэям неспадзевана і асталася без адказу.

— Трэба лепш пазнаць жыцьцё і людзей, каб адказаць на такое важнае пытаньне, — сказаў ён сабе, але магчыма, што ўстрымала яго ад далейшага разважаньня падсьведмасць, баючыся атрымаць сьцьвярдзальны адказ і не занесьці да свайго папярэдняга «адкрыцьця» ўсякіх выняткаў у асобах закаманелых злосьнікаў, для якіх нават і бесканечна добры Бог прызначае пекла.

ЗАМЕСТ ЭПІЛЭГУ

Калі Андрэй кончыў унівэрсытэцкія студыі, над сьветам зьбіраліся страшныя цёмныя хмары і заўтрашні дзень ставаўся вельмі няпэўным. Ку-

дэю накіруеша ягоны жыццёвы шлях, нельга было прадбачыць. Ды хто агулам з людзей мае такі празорлівы змысл? Але затое Андрэй добра ведаў, чаго будзе шукаць на сваім жыццёвым шляху: кудэю ня йшоў-бы той шлях, усюды паводля сваіх сілаў разьвіваць у себе і абуджаць у іншых усё тое лепшае, што Бог улажыў у

людзкую душу і з грамадою такіх людзей супольна йсьці да апошняе мэты людзкага жыцця. Ня ведамае заўтра, ня ведамы жыццёвы шлях павінен быць заўтра менш цяжкі і больш сьветазарны як сёньня.

А. Жменя.

Беларускі Крайвід.

НА РЭЛІГІЙНАЙ НІВЕ

ЭНЦЫКЛІКА АБ РЭЛІГІЯНАЙ МУЗЫЦЫ

Ведама, якое важнае месца займае музыка ў багаслужэньнях лацінскага абраду. А таму, што рэлігійнае жыццё не стаіць на месцы і пад уплывам літургічнага руху ставіць рэлігійную музыку перад новымі праблемамі, дык Свяцейшы Айцец Пій XII апублікаваў 1-га студзеня спецыяльную энцыкліку, у якой падае агульныя прынцыпы рэлігійнае музыкі і высьняе, што сапраўды рэлігійную кампазіцыю можа стварыць толькі той музык, які чэрпае натхненне з глыбокае рэлігійнае веры.

СВЯЦЕЙШЫ АЙЦЕЦ АДОБРЫЎ НОВУЮ ТЭХНІКУ РАДЖЭННЯ БЯЗ БОЛЯЎ

Вялікае ўражэнне выклікала ўва ўсім сьвеце прамова папы Пія XII 8-га студзеня да 700 гінэ-калёгаў з усяго сьвету, у якой Ён сказаў, што штучныя сродкі для зьмяншэння болю парадзікі ня ёсць маральнымі, але прыродны псыхо-профіляктычны мэтад зьмяншэння болю, які «ашчаджае цярдэнне парадзікі, або пранамся яго злагоднівае, можа быць прыняты кожнаю маткаю бяз ніякіх скрупулаў». Бо калісьці народжанні адбываліся з меншым болем. Да павялічэння болю парадзікі значна прычыніўся сучасны камплекс цывілізацыі і розныя псыхічныя комплексы. Дык зьмяншэнне дзеяння гэтых комплексаў і наагул зьмяншэнне болю прыроднымі сродкамі «ня мае нічога годнага крытыкі з маральнага гледзішча».

ЭНЦЫКЛІКА АДНОСНА РАДЫЁ, ТЭЛЕВІЗІІ І КІНО

У жыцці сучаснага чалавека радыё, тэлевізія і кіно займаюць вельмі значнае месца. Нажаль вельмі часта і ў кіно, і ў тэлевізіі, і праз радыё прапагуюцца дрэнныя, а часам і зусім агідныя, раскладовыя відовішчы і аўдыцыі. У абліччы гэтых жалюгодных фактаў Свяцейшы Айцец Пій XII выдаў 13. IX. энцыкліку, у якой звяртаецца да адказных у гэтай галіне людзей і да шырокага грамадства з адпаведнымі радамі і дамаганьня-

мі, каб радыё, кіно і тэлевізія служылі для агульнага добра, а не на агульную шкоду. З гэтага гледзішча асабліва адказныя ляжыць на прадукцыйных фірмах і на дырэкцыях кінатэатраў. Уканны Сусьветны Архірэі звяртаецца да біскупаў і сьвятароў, каб пазнаёміліся лепш з праблемамі кіна, радыя і тэлевізіі, паколькі яны маюць вялікае значэнне ў душпастырстве і каб пазналі тыя нормы, якімі ў гэтых справах неабходна кіравацца.

ХРЫСЬЦІЯНСКІЯ ПРЫНЦЫПЫ МОДЫ

Прыймаючы на спецыяльнай аўдыцыі 8-га лістапада сяброў аб'яднаньня так званае Вялікае Моды Свяцейшы Айцец Пій XII, звярнуўся да іх з прамоваю, у якой выказаў асноўныя хрысьціянскія прынцыпы адносна моды:

Вопратка служыць чалавеку для патройнае мэты: для гігіены, для закрыцця сорама і для ўпрыгожання. Усе гэтыя тры вымогі закарэнены ў людзкой натуры і ўзаемна пераплятаюцца, хоць і маюць розны пачатак. Ніякая спанука эстэтычнага парадку, ані гігіены ня можа апраўдаць тых, што закрываюць цела або залішне, або замала. Скрамнасьць ёсць інстынктыўная цнота, якую трэба паважаць. Але жанчына мае такжа ўроджаннае жаданьне паказаць сваю красу і годнасьць свае асобы, захоўваючы аднак пры гэтым вымогі гігіены і сарамязлівасьці. Гэтыя аспірацыі жанчыны зусім прыродныя і апраўданыя.

Аднак мода ёсць вельмі зьменная. Калі яна зьмяняецца дзеля нейкіх новых фактаў, ці дзеля апраўданых вымогаў, дык гэта лягічна. Але нажалі гэтая зьменьлівасьць часта залежыць ад прывярэдлівасьці і снабізму эліты, ад пажаданьня люксусу і ад дрэнна панятае дэмакратызацыі.

Тварцы моды зьяўляюцца душою гэтае зьменьлівае дзейнасьці, але яны самі падлягаюць уплыву шматлікіх тэхнічных работнікаў. Вось-жа дзеля агульнага добра яны ўсе мусяць пазнаць хрысьціянскую навуку. Для разьвязаньня маральнае праблемы моды неабходна кіравацца такімі прын-

цыпымі: сыцерагчыся дрэнных намераў; не легкаважыць уплыву моды для агульнага добра або зла; здысцыплінаваць зьмену моды, замест пакідаць гэтую зьмену на прыпадковыя і прывярэдліва настроі; мода ўва ўсім мусіць захаваць змысл меры.

МІЖНАРОДНАЯ РАДА КАТАЛІЦКАЕ ПРАЦОЎНАЕ МОЛАДЗІ

Між 25-27 жніўня адбыўся ў Рыме міжнародны зьезд Каталіцкае Працоўнае Моладзі, на якім удзельнічала больш 30.000 дэлегатаў ад 80 народаў. Побач шматлікіх урачыстасцяў, якія адбываліся ў зьвязку з гэтай падзеяю, найбольшым практычным асягненьнем Зьезду было ўтварэньне першае міжнароднае Рады Каталіцкае Працоўнае Моладзі, якая апрацавала статут і выбрала сталае кіраўніцтва, ды наметіла плян працы.

ПРОШЧА ЦЫГАНОЎ

Люрд — мейсца цудаў сусьветнае славы прыцягвае да сябе людзей бяз розьніцы нацыі і колеру. Сёлета між 31 жніўня і 3 верасьня зьехаліся на прошчу ў Люрд цыганы з усяе Францыі і суседніх краінаў. Гэтае паломніцтва выклікала вялікае зацікаўленьне ў паломнікаў іншых народаў, бо цыганы ўслаўлялі Багародзіцу на свой лад, адпаведна да свайго характару.

«РАСІСТЫ ЁСЬЦЬ ЗЛАЧЫНЦАМІ»

Пад такім загалоўкам Ватыканская газэта «Оссэрваторэ Романо» апублікавала 6 верасьня вялікі артыкул, у якім востра асуджаецца расізм. У артыкуле між іншым кажацца: «Адзіная разьвязка расавага пытаньня... забараніць займаць дзяржаўныя і грамадзкія адказныя становішчы ўсім тым, хто вызнае расавыя прынцыпы і хто гэтыя прынцыпы абараняе з якіх колечы матываў. Бо няма больш цяжкага злочыну, як расізм, праціўны прыродным правам і правам З.Ш.А., у якіх асноўная карта правоў чалавека ня толькі прызнае і асьвячае роўнасьць усіх людзей, але такжа лічыць гэтак права цэнтрам аб'яднаньня і роўнасьці».

ЗАГАДКАВАЕ ЗЬЯВІШЧА

Сёлета на пачатку лютага езьдзіла з Заходняе Украіны праваслаўная дэлегацыя да Маскаўскага Патрыярха. Ачоліваў дэлегацыю яп. Антон Пэльвэцкі — быўшы гр. кат. сьвятар. Але як толькі дэлегацыя выбралася ў дарогу, памёр адзін з сьвятароў дэлегатаў, а 3-га лютага памёр у Кіеве і галава дэлегацыі яп. Антон наглаю сьмерцю. Аднак рэшта дэлегацыі такі да Масквы даехала.

МЕРАПРЫЕМСТВЫ МАСКОЎСКАЕ ПАТРЫЯРХІ

Сёлета Маскоўская Патрыярхія зрабіла далейшыя крокі ў пабольшваньні колькасьці Права-

слаўных Цэркваў залежных ад Масквы. Скасавана экзархат Маскоўскае Патрыярхія ў Кітаі на яго мейсца ўтворана Аўтаномную Праваслаўную Кітайскую Цэркву. Створана і ерархія для яе; 30 траўня адбылася ў Маскве хіратонія новага кітайскага япіскапа Васілія Шуан з Пэкіну. Гэткім чынам кітайская Праваслаўная Цэрква, да якога належыць усяго пару тысяч вернікаў, мае цяпер трох япіскапаў: двух кітайцоў і аднаго расейца.

Амаль адначасна, бо 7. V. адбылося аднаўленьне малітаўнага паеднаньня Маскоўскае Патрыярхія з Фінляндзкаю Праваслаўнаю Цэркваю, што было перарвана аж 30 гадоў таму.

Для інфармацыі варта дадаць, што ў Кітаі да 1948 г. было 150 праваслаўных парахвіяў і каля 150.000 вернікаў, але ў аграмаднай большасьці расейцаў, якія паўцякалі з Кітаю перад прыходам камуністычнае арміі. А праваслаўных кітайцаў ёсьць вельмі мала. У Фінляндыі цяпер нарахоўваецца 76.000 праваслаўных, якія маюць 25 парахвіяў.

АДСАВЕТЫЗАВАНЬНЕ ЦАРКОЎНАГА КАЛЕНДАРА МАСКОЎСКАЕ ПАТРЫЯРХІ

Праваслаўныя Царкоўныя Календары, якія ад 1946 г. штогод выдае Маскоўская Патрыярхія, мелі ў сваіх сьвятках такжа і важнейшыя «святы» з бальшавіцкага камуністычнага жыцця. У адмену ад тых календароў выданы на 1957 г. календар, мае савецкія важнейшыя даты не ў сьвятках, але на асобнай старонцы, як грамадзкія памятнаыя даты.

РЭЛІГІЙНАЕ ЖЫЦЦЁ Ў ЛЕТУВЕ

З усіх краінаў у Савецкім Саюзе Летува ёсьць найбольш каталіцкім краем і там пасля заўзятага змаганьня з каталіцкім рэлігійным жыццём сьледныя ад мінулага году нейкія спробы стабілізацыі. Спробы ўтварэньня незалежнае ад Рыму нацыянальнае Каталіцкае Царквы скончыліся поўнаю няўдачай. Дык сёлета на пачатку году дазволена выдаць першы пасля апанаваньня бальшавікамі Летуву малітаўнік для летувісаў. У сакавіку вярнуўся неспадзевана з канцэнтрацыйнага лягэру Я. Э. Тэафіль Матуленіс, аб якім ад 1945 г. ня было ніякіх вестак і агульна думалі, што ён загінуў. Нават сёлета, відаць для прапаганды, адчынена адну парахвію, што была зачынена 12 гадоў. Аднак каталіцкая пэрыядычная прэса, каталіцкія арганізацыі і каталіцкія дабрадзейныя ўстановы і далей забаронены.

ПРАВАЛ КАМУНІСТЫЧНАЕ ПРАПАГАНДЫ У ФАЦІМЕ

Мейсца прошчаў сусьветнае славы Фаціма ў Партугаліі моцна нэрвуе камуністаў. Восьжа цэнтральны камітэт кампартыі выслаў туды сёлета адну спэцыяльна вышкаленую актывістку, каб вяла там падрыўную агітацыю паводля да-

кладна азначаных інструкцыяў. Аднак яна ў Фатіме навярнула і ўступіла ў навіцыят аднаго з жаночых манастыроў.

ВЕК ЗЯМЛІ

Геафізікі з 50 краінаў на з'ездзе, які адбыўся ў Торонто між іншымі пытаннямі прыйшлі да адназгоднага выснаўку, што век нашае Зямлі ёсць: 4 мільярды 500 мільёнаў годаў. Асноваю да ўстанаўлення гэтага веку былі студыі аб складзе Зямлі і асабліва студыі аб складзе скалаў. Значыць Зямля бяз сумніву мае свой пачатак у часе і то ў часе шмат карацейшым ад таго, як гэта ста-

раліся даказваць некаторыя прыродаведы. Тым самым і эвалюцыя жывых істотаў мусіла адбыцца хутчэй, а тым самым і абумоўлівалася зусім іншымі дзейнікамі ад тых, аб якіх гавораць бязбожныя прыродаведы.

СУСТРЭЧА ПРЫРОДАЗНАЎСТВА І ВЕРЫ

Сьвецкія навукоўцы і багасловы з Нямеччыны, Аўстрыі, Бельгіі, Галандыі і Францыі нядаўна заснавалі ў Мюнхэне Інстытут для Сустрэчы Прыродазнаўства і Веры. — Сам назой Інстытуту вымоўна гаворыць аб ягонаў мэце і зьяўляецца вельмі сущышаючым знакам часу.

НА МІЖНАРОДНАЙ НІВЕ.

● На адзінаццатым Кангрэсе Міжнароднае Каталікае Арганізацыі Інтэлектуалістаў і студэнтаў «Рах Ронапа», які адбыўся ў Рыме між 23-28 красавіка, удзельнічала беларуская дэлегацыя ад імені Беларускага Акадэмічнага Каталікага Аб'яднання «Рунь».

● На канфэрэнцыі Інстытуту па Вывучэнню Гісторыі і Культуры СССР у Мюнхэне акрамя сталых беларускіх супрацоўнікаў Інстытуту ўдзельнічалі так-жа ў працах Канфэрэнцыі беларускія навукоўцы з Англіі, Нямеччыны, Францыі і З.Ш.А.

● Міжнародная Федэрацыя Хрысціянскіх Работнікаў Усекачоў і Эмігрантаў (ФІТКРЭ) ладзіла сёлета свой трэці з чаргі кангрэс. Адбыўся ён у Люксембургу. У працах Кангрэсу удзельнічалі дэлегацыі ад 13 народаў з Сярэдняе і Усходняе Эўропы. Беларуская дэлегацыя ад імя Аб'яднання Беларускіх Работнікаў у Францыі прымала актыўны ўдзел у працах Кангрэсу і двух беларусаў увайшло ў склад управы ФІТКРЭ.

ЗАХОДНЕЭУРАПЭЙСКАЯ ПРЭСА АБ БЕЛАРУСКИМ РЭЛІГІЙНЫМ ЖЫЦЦІ.

Францускі часопіс *L'avenir Catholique dans le Monde*, які выходзіць у Вэрсаль, ў Нр. 20 на с. 12-14 апублікаваў ілюстраваны артыкул а. Льва Гарошка: «Le culte de Notre Dame en Biélorussie».

У кнізе *Maria e la Chiesa del Silenzio*, Roma 1957, на с. 21-27 ёсць артыкул а. д-ра П. Татары-

ночіка: *La Chiesa del Silenzio nel Biancorutunia e il culto Mariano*.

Нямецкі часопіс *EXPULSUS*, Нр. 11-12, які выходзіць у Кёнігштайне апублікаваў вялікі артыкул: «Die jetzige kirchliche Lage in Weissruthenien».

БАЦЫКАЎШЧЫНА.

Савецкая прэса аб беларускіх партызанах.

Даўжэйшы час пасля вайны савецкая прэса старанна адмоўчалася аб існаванні беларускіх нацыянальных партызанаў. Але ад 1951 г. часам зусім прыпадкова пачалі з'яўляцца ўспаміны ў кнігах і ў пэрыядычнай прэсе аб іхняй дзейнасці. У кнізе «У Забалацці днее» Менск 1951, Янка Брыль аб іх успамінае некалькі разоў і пераказвае быццам няўдалы напад партызанаў на аднаго з старшыняў калгасу. У часопісе «Советская Отчизна» Нр. 3 с. 9 Д. Уксусов у апавяданні «Ранний ветерок» ўспамінае старшыню калгаса, якога забілі беларускія партызаны. А Макар Пасьлядовіч апублікаваў у «Звязьдзе» цэлую аповесць «Па воўчых сцежках», прысьвечаную выключна дзейнасці беларускіх партызанаў.

БЯЗБОЖНАЯ ПРАПАГАДА.

Бальшавізм з свае прыроды бязбожны і таму ніяк ня можа прымірыцца з існаваннем рэлігіі. Хоць бяссьільны каб яе перамагчы, ніколі ня спыняе змагацца з ёю. Але як змагаецца? Аб гэтым хай гаворыць сама савецкая прэса: «Сям там у

нашай рэспубліцы... дапускаюцца абразьлівыя і нават хуліганскія выпадкі супраць духавенства і вернікаў. Для прыкладу можна паказаць на такі выпадак. Падчас багаслужэння ў касцэле, які знаходзіцца на абшары калгаса ім. Хрушчова ў Берастовіцкім раёне, каля самых дзвярэй касцёла духовая аркестра грала галасна марш і танцавання мэлёды. Гэта было зроблена на прапанову камсамольцаў і работнікаў аддзела культуры. Вернікі справядліва расцанілі гэта як абразу і абураліся» (Д. Бальшов. Научно-атеистической пропаганде комсомольское внимание. «Молодой коммунист», Нр. 2. 1957, с. 28). Наагул бязбожная прапаганда цяпер рэдка хваліцца сваімі асягненнямі — найчасцей наракае. Вось для прыкладу нейкі агітатар наракае на Быхаўскі райком партыі за тое, што «ён недавальняюча арганізуе навукова-атэістычную прапаганду» («Комуніст Беларусі» Нр. 4, 1957, с. 79). А ў Нр. 6 гэтага-ж часопісу с. 74 гаворыцца аб тым, адкуль уласціва йдзе нагонка бязбожнае прапаганды: «Цэнтральны Камітэт ЦК Беларусі, амберкаваўшы пытаньне аб стане навукова-атэістычнае прапаганды сярод насельніцтва Магілёўскае вобл., адзначыў, што партыйныя арганізацыі вобласці ня прыймаюць неабходных мераў па ўзмацненню навукова-атэістычнае і прыродазнаўча-навуковай прапаганды сярод насельніцтва. У апошні час лекцыяў на навукова-атэістычныя тэмы чытаецца значна менш чым у папярэднія гады».

Насупраць усякіх тэарэтычных цвёрджанняў камуністычнае прапаганды, быццам рэлігія мае нейкія сацыяльныя карэні, якія яны ўжо нібыта знішчылі і тым самым пазбавілі рэлігію грунту да існавання, бязбожныя агітатары мусяць прызнацца: «Было-б няправільным думаць, што рэлігійная вера і забабоны знікнуць у нашым грамадстве самы сабою, самаіх» (Советская Белоруссия» 18.VII.57, Нр. 168 — перадавіца).

Каб падбаздэрыць бязбожных агітатараў часам расхвальваецца бязбожных калгаснікаў і калгасніцаў — так робіць між іншым супрацоўнік Ак. навук БССР А. Залескі ў газэце «Чырвоная змена», Нр. 141, 18.VII. Яшчэ больш расхвальваюць кіраўнікоў клубаў за іхнюю бязбожную агітацыю. Такім мае быць клуб у Галоўчыцах Антопальскага раёну («Комуніст Беларусі» Нр. 7, с. 88, 1957).

Аднак праз усю бязбожную прапаганду пралязіць, як шыло з мяшка, што ўсе камуністычныя рацэпты змаганьня хоць ужо выкарыстаны даўно, а рэлігія як існавала ў душы народу, так і далей існуе. Дзеля гэтага часта ў бязбожных артыкулах паўтараюцца нязьлічаныя разы пераказаныя дырэктывы партыі. Цэнтральныя газеты звычайна першыя паказваюць такую дарогу. Так робіць «Звязда» 31.VII.57. Нр. 179 у перадавіцы «За дзейсную навукова-атэістычную прапаганду». Але паўтараць да нудоты тое самае, таўчы вадугу ў

ступе, апырыкае нават найбольш заўзятым агітатарам. І тады зноў бязбожныя верховоды наракаюць, што прапаганда слабее. Вось Агафонов піша нават артыкул пад такім загалоўкам: «Одна лекция в год» («Советская Белоруссия» 31.VII. 1957, Нр. 179). У гэтым артыкуле ён між іншым наракае, што ў вёсцы Лебедзева людзі сьвяткуюць сьвяты і нават камсамольцы ўдзельнічаюць у багаслужэньнях». Гэткія-ж нараканьні выказвае і ЦК на сваім пленуме 24-VII-1957 г. Сакратар ЦК Ц. С. Гарбуноў між іншым казаў: «У лекцыйнай рабоце найбольш адстаючым участкам зьяўляецца навукова-атэістычная прапаганда. Праўда агульная колькасьць лекцыяў на гэтыя тэмы павялічылася, крыху павысіўся навуковы ўзровень, але ня ўсюды яшчэ навукова-атэістычнай прапагандзе ўдзяляецца належная ўвага» («Звязда» і «Советская Белоруссия» 26.VII.1957, Нр. 175). Відзец з нараканьняў, што і колькасьць і ўзровень лекцыяў павялічываюцца мусіць у адваротны бок.

Найбольш прапагуецца бязбожжа між моладзьдзю. Камсамольская газэта «Чырвоная змена» Нр. 160 з 14.VIII дамагаецца ў перадавіцы: «Выхоўваць моладзь у духу атэізму». А сакратар камсамолу Д. Бальшоў падае да гэтага інструкцыі «Аб формах і мэтадах навукова-атэістычнае прапаганды» («Малодосць» Нр. 9 с. 109-120). У гэтым артыкуле між іншым кажацца: «З усіх рэлігійных арганізацыяў асабліва рэакцыйную ролю адыгрывае Ватыкан і каталіцкая царква». Далей ён папракае пісьменьнікаў: «сур'ёзны папрок трэба кінуць у гэтых адносінах беларускім пісьменьнікам. Нельга сказаць, што ў іх творах не закранаюцца атэістычныя тэмы. Яны закрануты ў шмат якіх кнігах, але амаль усюды яны зьвернуты ў мінулае» (с. 119).

Хоць уся навука ў савецкіх школах вядзецца ў бязбожным духу, але гэта далёка ня выстарае для знішчэньня рэлігіі ў душах моладзі. Дык вось выкладчык біялёгіі ў Полацку Азурнікаў дамагаецца яшчэ: «Узмоцнім антырэлігійную работу» («Настаўніцкая газэта» 26.IX. Нр. 39).

Насупраць бязбожнай прапагандзе расьце колькасьць вернікаў у радох сэктаў, бо дзеля падатковых цяжкасьцяў і адміністрацыйных фармальнасьцяў колькасьць праваслаўных і каталіцкіх парахвіяў у Савецкай Беларусі вельмі невялікая. Цяпер бязбожныя агітатары прысьвячаюць імат увагі сэктам. Артыкул В. Быстрова «Аб рэлігійным сэктанстве» апублікавалі адначасна і «Звязда» і «Советская Белоруссия» 28.VI Нр. 151. З сэктаў вельмі пашыраны эвангельскія хрысьціянне-баптысты. Ёсьць так-жа нямала егавістаў, п'янідзсятнікаў і суботнікаў. Аб іх гаворыць Аляксеевіч у артыкуле «Рэакцыйная роля сучаснага сэктаніцтва» «Звязда» 8.X. Нр. 238). У прапагандзе супраць сэктаў выкарыстоўваюць цяпер былых сэктантаў. «Мінская праўда» апублікавала артыкул Кацяка «Чаму я пакінуў абшчыну

хрысціян-баптыстаў». Відаць артыкул быў вельмі актуальны, бо яго перадрукавала «Звязда» 18.XII, Нр. 295.

Дзя ўзмацнення бязбожнае прапаганды зарганізавана ў Менску двухтыднёвыя курсы для бязбожных агітатараў, на якіх удзельнічала 250 чалавек. Курсы закончыліся 26 кастрычніка. Лектары былі з Масквы і Менску. Падобныя курсы зарганізавана так-жа ў Горадні і Маладэчне ды намечана зарганізаваць ў іншых абласных цэнтрах БССР, а пры гаркомах заплянована шасцімесячныя курсы бязбожных агітатараў. Да гэтае дзейнасці запрэжана так-жа Менскі ўніверсітэт. Там на гістарычным факультэце ўведзена 40-гадзінны курс атэізму. Падобны курс заплянована ўва ўсіх педінстытутах. («Звязда» і «Советская Белоруссия» 27.X.57. Нр. 255).

Пры ўсім гэтым кідаецца ў вочы, што бязбожная прапаганда мае падчыркнута расейскі характар. Арыгінальныя артыкулы з матэрыялам для бязбожнае прапаганды ў савецкай беларускай прэсе ёсць рэдкім зьявішчам. За 1957 г. зьявілася ўсяго некалькі такіх артыкулаў: «Паходжаньне і сутнасьць Вялікадня» («Звязда» 20.IV, Нр. 94), «Пытаньне царквы і рэлігіі ў трылёгіі Я. Коласа «На ростанях»» («Настаўніцкая газета» 28.XI, Нр. 48), «Марксізм — сьвятло, рэлігія — цемра» («Чырвоная змена» 18.VIII, 163), «Аб рэакцыйнай сутнасьці Ватыкану і каталіцызму» («Звязда» 28.XII, Нр. 304). Але адносна іхняга зьместу, як і агулам ўсяе бязбожнае прапаганды вельмі трапна сказаў І. Садоўскі ў гумарэсцы «Пустамеля», што яны ёсць ні больш ні менш як пустамельствам («Чырвоная змена», 8.XII, Нр. 241).

РЭЛІГІЙНАЕ ЖЫЦЦЁ.

З прынагідных сказаў і нараканьняў бязбожнае прапаганды ў БССР даведваемся аб сучасным рэлігійным жыцці. І вось пасьля 40 гадоў змаганьня з рэлігіяй і бязбожнае прапаганды рэлігійнасьць усцяж астаецца ня толькі ў сэрцах людзей старэйшага пакаленьня, але нават і ў моладзі. Вось сакратар менскага райкома сьцьвярджае: «Некаторыя, хоць і невялікая частка студэнтаў ня вызвалілася ад розных забабонаў, рэлігійных паглядаў» (С. Соломаха. Ідейное воспитание студентов; «Советская Белоруссия», 10.I. Нр. 8).

Іконы ў хатах яшчэ даволі часта займаюць сваё пачаснае месца на покуці. З імі часам здараюцца дзіўныя выьвы. Толькі сёлета павядомлена, што ў 1950/51 гадох дзеяліся нейкія «цуды» з іконамі ў Смаленскай вобласьці (Д. Сидоров. О христианских праздниках. Москва, 1957 г., с. 95). Гэты-ж аўтар кажа (на с. 96), што «да цудатворнае іконы ў Аглонскім касьцэле (Латвія) прыязджаюць паломніцтвы з Беларусі, Летувы, Пскова і іншых мест».

Як калісьці за часоў паншчыны нашыя дзяды

і прадзеда сьвяткавалі нават самыя малыя сьвяты, каб мець магчымасьць крыху адпачыць ад нялюдзкага гнобленьня, падобна і сёньня ў Савецкай Беларусі народ стараецца праз захаваньне сьвятаў аблягчыць жудаснае камсаснае ярмо, выклікаючы праз гэта ў бальшавіцкіх верхаводаў зацятыя атакі на сьвяткаваньне быццам на нейкі страшэнны злочын: «Сярод насельніцтва Сьвірскага раёну ўсё яшчэ вельмі жывучыя рэлігійныя забабоны. У дні рэлігійных сьвят у калгасах нават спыняюцца палявыя работы, што наносіць значную шкоду эканоміцы сельгасарцелей. Вялікая частка моладзі знаходзіцца пад уплывам каталікае царквы. Нарэдкія выпадкі, калі рэлігійныя абрады выконваюць нават камсамольцы. Вяпчаўся ў касьцэле былы член райкома камсамолу і сакратар камсамольскае арганізацыі калгаса ім. Маленкова Куркуль, а таксама камсамольцы: бухгалтэр кагаса «Радзіма» Ракіцкі, член сельгасарцелі «І-га мая» Салавей і ішныя. Многія камсамольцы наведваюць касьцёлы» (Д. Маяс. На паперы і ў сапраўднасьці. «Чырвоная змена», 8.I. 1958, Нр. 5). Цэнтральны орган кампартыі БССР «Комуніст Беларусі» Нр. 8, с. 48 прызнае, як агульнае зьявішча, што: «у рэлігійных сьвяты калгаснікі ня хочуць працаваць».

Дзеля гэтае прычыны бальшавіцкія верхаводы вельмі злуюцца на царквы і асабліва на касьцёлы ў Беларусі, хоць гэтых апошніх адчынена цяпер ня больш як 30. Сакратар камсамолу кажа: «У нашай рэспубліцы, асабліва гэта адносіцца да яе заходніх вобласьцяў — Берасьцейскае, Горадзенскае і Маладэчынскае — частка моладзі яшчэ знаходзіцца ў палоне рэлігійных перажыткаў. У гэтых вобласьцях, якія пазьней за іншыя сталі на шлях сацыялістычнага разьвіцьця, яшчэ дзейнічае шмат праваслаўных царкваў, а так-жа значная сетка каталіцкіх царкваў-касьцёлаў. Тут можна нават стрэнуць вандроўных ксяндзоў місіянароў. Так званыя фэсты — рэлігійныя сьвяты Каталікае Царквы — звычайна суправаджаюцца масавым п'янствам, парушэньнем працоўнае дыцыпліны» (Д. Большов. Научно-атеистической пропаганде — комсомольское внимание. «Молодой коммунист», Москва, 1957. Нр. 2, с. 27). І далей у тым-жа артыкуле вельмі наракае на каталікае духавенства, бо: «Здаралася так, што пад уплывам ксяндзоў асобныя вучні малодшых клясаў пераставалі насіць піянерскія гальштукі».

Ужо ад некалькі гадоў бязбожная прапаганда наракае на тое, што рэлігійнасьць у народзе не зьмяншаецца, але яшчэ ўзрастае: «Факты паказваюць, што аслабленьне барацьбы з забабонамі, нямінуца прыводзіць да росту ўплыву рэлігіі сярод адсталых людзей. Аб гэтым указвалася на партыйных канфэрэнцыях Варашылаўскага раёну Менску, Жлобіна, Бабруйска і ішн». («Комуніст Беларусі» 1957, Нр. 2, с. 32). А хто ёсць тымі «адсталымі», што ня толькі вераць у Бога, але

так-жа выконваюць рэлігійныя практыкі, даведваемся з іншых артыкулаў. Вось «Комсомольская правда» з 31.III.1957 паведамляе, што ў 1954 г. было выключана з камсамолу ў Берасьцейскай вобласці 40 юнакоў за выкананьне рэлігійных абрадаў, а ў 1956 г. — аж 138. Звычайна камсамольцы гэта вучні сярэдніх і вышэйшых школаў і залічаць іх да адсталых зусім на да твару бальшавіцкай прапагандзе, якая заўсёды выхваляецца тым, што ў рады камсамолу прыцягвае перадавую моладзь.

У некаторых раёнах дык камсамольцы самі зракаюцца сваіх білетаў: «У Зэльвянскім раёне наглядзіліся выпадкі, калі паасобнымі маладыя людзі, падпаўшыя пад уплыў царкоўнікаў, адмаўляліся ад сваіх камсамольскіх білетаў» (А. Тоўсьцік. Не па традыцыі. «Чырвоная змена» 18.IV.57, Нр. 77). Гэтая-ж газета 14.VIII. Нр 160 у перадавіцы падае выпадкі і называе імёны камсмаолак, якія адведваюць царквы і касцёлы.

Трэба думаць, што ў бальшавіцкай прэсе падаюцца імёны толькі тых юнакоў, на якіх бальшавіцкі галаварэзы думаюць спagnaць злосьць, бо ў той-жа савецкай прэсе прызнаецца, што рэлігійнасьць ёсьць масавым зьявішчам. «Сярод часткі насельніцтва яшчэ моцныя рэлігійныя забабоны» кажа «Камуніст Беларусі» Нр. 9, с. 59-60. А якая гэта частка можна дагадацца з таго, што ў Дукштах адчынена каталіцкую парахвію, якая была зачынена 12 гадоў і на адкрыцьцё прыйшло 10.000 вернікаў («Christliche Sonntag» 3.III. 1957).

Рэлігійнасьць беларусаў заўсёды была ахвярнаю. Дык і цяпер, ня гледзячы на бядовае калгаснае жыцьцё, яны за дарагую цану купляюць сабе прадметы культу ў спэкулянтаў: «Ёсьць і гэтка частка спэкулянтаў, якія зусім ня цікавяцца ежаю. Іх барыш — «духовая страва»! Яны ў сваю чаргу дзеляцца на «сьвяценьнікў», «сьвецкіх» і тых, што даюць чалавеку шчасьце». Першыя суляць купіць ікону, лампадку, крыжык...» (Фэльтон «Трутні на рынку» (у Гомелі) «Советская Белоруссия» 15.IX.1957. Нр. 219).

Аднак ня гледзячы на ўсе нараканьні бязбожнае прапаганды адчыненых парахвіяльных сьвятыняў у БССР, асабліва каталіцкіх ёсьць вельмі мала. Дзеля гэтага адпяваюць пакойнікаў і нават хрысьціян дзяцей некаторыя старэйшыя вернікі. Такая традыцыя зьявілася ў Беларусі падчас каваньня Вуніі і цяпер прыдаецца вельмі дарэчы. У тых-жа мейсцох, дзе няма такіх вернікаў, разьвіваецца сэктанцтва.

Відаць, што цяпер на ўсім абшары Беларусі рост сэктанцтва прымае такі масавы характар, што бязбожная прапаганда, якая раней на іх глядзела скрозь пальцы, цяпер пачынае з імі змагацца амаль так-жа, як з іншымі рэлігіямі (К. Гараховіч. Паходжаньне і сутнасьць рэлігійнага сэктанцтва. «Работніца і сялянка» Нр. 11, с. 19-20).

У пэрыядычнай прэсе публікуюцца заявы тых, што з нейкіх прычынаў адыйшлі ад сваіх сэктаў. Вялікае значэньне для пашырэньня сэктанцтва і для іхняга рэлігійнага жыцьця мае дух нэафітаў.

У рэлігійным жыцьці моладзі заўважаюцца даволі выразныя кантрасты. Адноны ня маючы рэлігійнае асьветы і рэлігійнага ўзгадаваньня, ня маюць ніякага паняцьця аб рэлігіі і ёю ня цікавяцца, некаторыя нават адносяцца ваража — бязбожная прапаганда не астаецца бяз уплыву на маладыя душы — але ёсьць яшчэ частка моладзі, якая дзеля сваіх рэлігійных перакананьняў гатовая на ўсякія ахвяры. Трэба вельмі, што камуністычныя верхаводы яшчэ сям-так мірацца з праявамі рэлігійнасьці ў старэйшых людзей, але ніяк ня хочуць пагадзіцца з рэлігійнасьцю моладзі і за выконваньне рэлігійных практык караюць. У першую чаргу за праявы рэлігійнасьці выключаюць з камсамолу (калі хто да яго належыць) і пазбаўляюць працы. Аднак міма гэтага напрыклад у Ружанскім раёне шмат камсамольцаў вяччалася ў царкве — іх усіх пакарана. «Але ня гледзячы на гэтае суровае пакараньне колькасьць моладзі, якая наведвае царкву, не зьмяншаецца» (П. Сушко. Чаму Галіна пайшла ў царкву? «Чырвоная змена» 17. XII, Нр. 247).

Рэлігійнасьць моладзі ёсьць актыўнаю і ў выпадках патрэбы яна абараняе свае рэлігійныя перакананьні, паколькі гэта магчыма ў сучасных абставінах. У нарысе «Трудная радасьць» Ніл Гілевіч падае такі прыклад з школьнага жыцьця: «Петрык Раманчук... нядаўна прыбягаў у настаўніцкую з «Канстытуцыяй СССР», каб даказаць, што па закону ў нас свабода веравызнаньня і таму ў дзень рэлігійнага сьвята ён мае права пайсьці ў касцёл» («Малалосць» Нр. 12, с. 94). У тым-жа нарысе падаюцца прыклады рэлігійных практык моладзі: «Яшчэ моцна трымаюцца забабоны, яшчэ некаторыя маладыя хлопцы і дзяўчаты, ня кажучы пра дзядоў і бабуль, ходзяць у касцёл на малебені» (с. 90). І падае такі прыклад пабожнага хлопца, які моліцца ня толькі ў касцэле, але і ўдома: «Асабліва няпрыемна слухаць маладой настўніцы «модлы». Кожны вечар, калі яна рыхтуе пляны, або правярае шывткі, з суседняга «пакою», адгароджанага шырокаю шафай, даносіцца нуднае мармытаньне. Гэта Франук, сямнаццацігадовы сын гаспадыні, стаўшы на калені, абпаёршыся локцямі аб ложак, ён замольвае перад Богам грахі... Іншы раз, найчасцей у нядзелю, моляцца ўсе тры разам: бабуля, маці, унук» (с. 90).

Духавенства ў Савецкай Беларусі асталося мала, але іхняй дзейнасьці бальшавікі прысьвячаюць шмат увагі: «Трэба сказаць, што некаторыя каталіцкія ксяндзы прымаюць вельмі актыўныя захады, каб утрымаць насельніцтва пад сваім уплывам З гэтаю мэтай яны не абмяжоўваюць сваю дзейнасьць толькі адпраўленьнем набажэнства і

малітвамі ў касцёле. Так напрыклад у адной з вёсак заходняе часткі Беларусі ксёндз усялякімі спосабамі імкнецца прыцягнуць на свой бок моладзь. Для гэтага ён у час школьных канікулаў пасылае цэлыя групы вучняў старэйшых класаў у Вільню маліцца ў саборы, дзе правіць службу каталіцкі біскуп. Аднойчы гэты ксёндз наладзіў масавы выезд сваіх парахвіян на набажэнства ў Вільню, аплаціўшы касцельнымі грашыма месцы ў некалькі аўтабусах... У суседняй вобласці... ксёндз штодня ездзіць па вёсках хрысціян дзяцей і гэтым самым зрывае работу» (А. Залескі. Аб рэлігійнай сутнасці Ватыкана і каталіцызму. «Звязда» 28.XII 57, Нр 304).

Бязбожныя агітары сочаць уважна ня толькі за дзейнасцю духавенства навуках сьвятыняў, але і ў самых сьвятынях, нават вядуць дакладную статыстыку: «Падрахована, што сьвяшчэннаслужыцелі Мастоўскага раёну Горадзенскае вобл. за мінулы год (1956) казалі больш 400 казаньняў, а лекцыяў на антырэлігійныя тэмы за гэты час у раёне было прачытана ўсяго 3» (Молодой коммунист» Нр. 12.1957, с. 5).

Часам бязбожнікі наракаюць на рэлігійную прапаганду ў вольным сьвеце, бо яна мае немалы ўплыў на рост рэлігійнасці ў падсавецкіх краінах. Асабліва наракаюць на веруючых вучоных: «Некаторыя буржуазныя вучоныя ў інтарэсах умацаваньня веры ў Бога робяць няўдалыя спробы выкарыстаць, адкрытыя сучаснаю фізыкаю і астраноміяю, некаторыя зьявы і факты для доказу розных «тэорыяў аб сатварэньні сьвету з пустаці, або з аднаго атама» (Д. Шыраканаў. Існавала, існуе і будзе існаваць. «Чырвоная змена» — 5.IX. 57, Нр 170) Значыць шчырая вера можа пранікаць праз усякія жалезныя заслоны.

Адносіны між каталікамі і праваслаўнымі.

Адным з мэтадаў бязбожнае прапаганды ёсьць расварваньне між сабою вызнаўцаў розных рэлігіяў. І вось на злосьць бязбожнікам на Беларусі гэты мэтад не знайходзіць водгаласу. З горкім жалем піша аб гэтых фактах заўзяты бязбожны агітатар: «Між каталікамі і праваслаўнымі ёсьць сьцяна, але яна не да неба, чараз яе можна пералезьці». А пералазяць так, што не зьвяртаюць увагі на розніцы. На дэталі, якія адрозьніваюць «каталіцкі рытуал ад праваслаўнага і наадварот» беларусы глядзяць абыхава. І далей ён падае такі прыклад. Латынская ікона з нямецкім напісам пераходзіла некалькі раз ад каталікоў да праваслаўных і заўсёды займала сваё месца на покуці. (А. Ц. Залеский. Об отношении белорусских колхозников к религии и о росте атеизма. «Советская Этнография», Нр. 2. Москва 1957, с. 49).

Гэты-ж факт падцьвярджаюць і праваслаўныя сьвятары з Беласточчыны. На месца адпустаў — вёску Грабарку — «6 жніўня ў дзень Спаса зы-

ходзіцца да некалькі тысячаў нямоглых і цяплячых, хворых і нават здаровых, ня толькі праваслаўных, але і каталікаў» (Прат. С. Железнякович. Св. гора Грабарка Семітицкаго прихода. «Церковный вестник» Нр. 7-8. Варшава 1957).

Зноў «руская вера».

Рэлігійная праваслаўная прапаганда, якая йдзе цяпер на Беларусь з Масквы, мае зусім адваротны характар да вышэйзгаданых фактаў. Пад уздзеяннем сучаснае бязбожнае прапаганды і асабліва пад уплывам расейскага імперыялізму сучасная маскоўская праваслаўная прапаганда акрамя назову «праваславіе» ня мае амаль нічога супольнага з сапраўднаю рэлігійнасьцю і набірае штораз больш характар расейскага шавінізму, які перавышае нават шавінізм расейскіх бальшавіцкіх імперыялістаў, выклікаючы ў іх даволі моцную, як на сучасныя абставіны, крытыку. Напрыклад сакратар камсамолу ЕССР так гаворыць аб гэтай прапагандзе: «Шкодныя і рэакцыйныя «патрыятычныя» сьцьверджаньні праваслаўнае царквы аб рускім народзе — выбранцу боскім, які нібыта атрымаў ад Бога асаблівы патрыятызм, як нацыянальную рысу яго характару, праяўленьне славянскае душы... Яны ўваскрэшаюць старыя шавіністычныя тэорыі аб рускім народзе — баганосцы... Яны праводзяць думку, што без праваслаўнае царквы немагчыма і руская нацыянальнасьць» (Д. Бальшоў. Аб шкодзе рэлігійнай маралі. «Чырвоная змена» 9.III, Нр. 48). Відаць гэты артыкул быў вельмі актуальны, бо да тае самае тэмы вярнуўся той-жа Бальшоў у артыкуле «Аб формах і мэтадах навукова-атэістычнае прапаганды» ў часопісе «Маладосць», Нр. 9. с. 113-114.

Калі ўжо нават расейскія нацыяналісты-бальшавікі абураюцца на тую расейскую нацыяналістычную прапаганду праз Расейскую Царкву, дык відаць, што сапраўды там маральнасьць стаіць пад знакам запытаньня. Агульна ведама, што ўва ўсім Савецкія Саюзе ўсе праваслаўныя вернікі, за выняткам грузінаў, мусяць належаць толькі да **Расейскае** Праваслаўнае Царквы, бо ўсе іншыя Праваслаўныя Цэрквы панішчана. Але што могуць зрабіць паняволеныя народы? Калі ўжо такі дух вее з Масквы дык, нажалі, знайходзяцца кар'еровічы, якія падхопліваюць тую пагубную прапаганду. Новасьпечаны др. мастацтвазнаўства і праф. Палітэхнічнага Інстытуту ў Менску М. С. Кацёр у сваёй кнізе (ясная рэч пісаная парасейску) «Скульптура Советской Белоруссии» праваслаўныя магілёўнікі ў Берасьці і Пінску называе рускімі (с. 4, 5).

Русыфікацыя.

Побач гаспадарчае эксплёатацыі краю найважнейшаю дзейнасьцю акупантаў Беларусі ёсьць на-

цыянальнае гнобленне беларускага народу і ўзмацненая яго русыфікацыя. З гэтаю мэтай адпаведна лабіруюцца кіруючыя работнікі камуністычнае партыі ў БССР. «Па даным на 1-га студзеня 1957 г. гэты склад быў такі: 62,6% — беларусаў, 29,7% — рускіх, 7,7% — іншых» (Ц. Гарбуноў. Магутная жыццёвая сіла ленінскае нацыянальнае палітыкі. «Камуніст Беларусі», Нр. 4. с. 17). А склад дэлегатаў на 18-ым зьездзе камсамолу Савецкае Беларусі быў такі: 68,2% — беларусаў, 25,0% — рускіх, 6,8% — іншых («Чырвоная змена» 12.I.1956).

Нацыянальны склад студэнтаў ува ўсіх ВНУ Савецкае Беларусі з нацыянальнага гледзішча выглядае так: У 1956 г. усіх студэнтаў беларусаў ува ўсім СССР было 34.500, але ў тым-жа годзе ў БССР было 52.300 студэнтаў (Достижения советской власти за 40 лет в цифрах. Москва 1957, с. 283, 299), — гэта значыць, што беларусаў у ВНУ Савецкае Беларусі ёсць менш як 66%, а небеларусаў, пераважна расейцаў, больш як 34%.

У БССР ёсць цяпер аж 23 Вышэйшыя Навучальныя Установы (ВНУ), але для іх ад канца вайны да гэтага часу ня выдана пабеларуску ніводнага падручніка, за выняткам двух кніжак адносна беларускае літаратуры — рэшта: усе расейскія падручнікі. Ня шмат лепш выглядае справа з падручнікамі для сярэдніх школаў. Ад 1954 да 1956 гадоў вучэбна-педагагічнае выдавецтва БССР выдала 63.685.000 падручнікаў пачатковых і сярэдніх школаў, але ў тым-жа часе прывезена з РСФСР 60.000.000 расейскіх падручнікаў. У 1957/58 нав. годзе мае быць выдана 5.683.000 падручнікаў у беларускай мове і прывезена падручнікаў у расейскай мове 4.250.000. («Советская школа», Нр. 5, с. 22).

Русыфікацыя належыць да аднае з асноўных задачаў савецкае школы ў БССР. Дзеля гэтага ў Пэдагастытутах, дзе ўзгадоўваюцца кадры настаўнікаў для сярэдняга школьніцтва, выкладчыкі ў большасці расейцы. На 760 чалавек усіх выкладчыкаў у Пэдагастытутах БССР толькі 388 чалавек беларусаў («Советская школа», Нр. 5, с. 38). Выклады адбываюцца толькі парасейску.

Ува ўсіх пачатковых і сярэдніх беларускіх і расейскіх школах у Савецкай Беларусі прышчэпляюцца зьняважлівыя адносіны да беларускае мовы. У пастанове ЦК КП Беларусі аб стане і мерах паляпшэння выкладання беларускае і расейскае моваў і літаратуры ў школах рэспублікі гаворыцца зусім ясна: «У многіх сямігадовых і сярэдніх школах... выкладанне прадметаў за выключэннем беларускае мовы і літаратуры вядзецца на рускай мове, хоць вучні карыстаюцца падручнікамі ў беларускай мове... У асобных школах дапускаецца самавольства ў вызваленні вучняў ад вывучэння беларускае мовы» («Камуніст Беларусі», Нр. 5, 1957, с. 71).

Затое расейскай мове прысьвячаецца штогод

усё больш і больш увагі. Паводля навучальнага пляну на 1957/58 шк. год у БССР у беларускіх школах дзесяцігодках за год ува ўсіх класах прызначаецца для беларускае мовы і літаратуры 1.170 гадзін, а для расейскае мовы і літаратуры 1.740 гадзін. У расейскіх-жа школах у БССР для расейскае мовы і літаратуры прызначаецца аж 2.232 гадзіны, а для беларускае мовы ўсяго 684 гадзіны («Настаўніцкая газета» 28.VIII.57, Нр. 34).

Аб расейскай мове чытаюцца лекцыі нават для калгаснікаў; ды якія лекцыі? Вось настаўніца А. Дзятлова ў калгасе «Расьсвет» гаварыла на тэму: «Вялікая і магутная руская мова» («Настаўніцкая газета» 16.V.57, Нр. 57).

З гэтым-жа гвалтоўным накіраваннем прапаганды і расейская песня. Напрыклад у Менску існуе ад студзеня 1955 г. «Сталінскі промкамбінат», дзе фабрыкуюцца грамафонныя дыскі. Штомесяца ён выпускае да 30. тысяч дыскаў, але гэта выключна расейскія і часткава украінскія песні, бо за два гады там выдана ўсяго 15 назоваў беларускіх песень. («Советская Белоруссия» 6.I.57, Нр. 5).

Зразумела, што ў краіне, дзе ўся ўлада залежыць ад адзінае існуючае камуністычнае партыі, такі русыфікацыйны тон дае ня хто іншы, як камуністычная партыя. У ёй усё дзелаводства ў БССР вядзецца выключна парасейску. У Менскай чатырохгадовай партыйнай школе ўсе ўступныя экзамены і ўсе выклады адбываюцца толькі парасейску («Камуніст Беларусі», Нр. 6, 1957, с. 74).

Некаторыя вучоныя, якія раней пісалі свае творы пабеларуску, цяпер пад тэрорам русыфікатарскага наступу лішуць толькі парасейску; напрыклад І. Н. Сержанін, Фядзюшын.

У адносінах да беларускае літаратуры русыфікатарскі дух прыняў такія формы, што на сходзе пісьменьнікаў БССР між іншымі справамі гаварылася аб тым, што трэба «выкрываць праявы нігілізму да беларускае мовы» («Літаратура і мастацтва» 5.X.57, Нр. 80). Ды ці трэба яшчэ нешта выкрываць, калі факты аж кішма кішаць! Ці раз ужо пісалі газеты: «Бібліятэкі дрэнна ўкамплежаваны выданнямі Белдзяржвыдавецтва». «Час ліквідаваць штучныя бар'еры на шляху беларускае кнігі да масавага чытача» («Літаратура і мастацтва» 15.V.57, Нр. 39). Для прыкладу ў Карэліцкай раённай бібліятэцы «беларускіх кніг вельмі мала, асабліва навейшых... Такое-ж становішча з беларускімі пэрыядычнымі выданнямі... «А бібліятэкарка Марыя Біліч імкнецца даказаць, што «ў нас бібліятэка руская» (!?)» («Літаратура і мастацтва» 23.IX.57, Нр. 93) — і так дзеецца ў раёне з чыста беларускім насельніцтвам!

Ды што казаць аб бібліятэках, дзе загадчыкамі з волі сакратароў райкомаў сядзяць людзі варожыя да ўсяго беларускага, вось што піша аб сабе адзін, відаць даволі рухавы, настаўнік Негацельскае сярэдняе школы: «Я цікаўлюся мастац-

каю літаратураю, маю ўласную бібліятэчку, але нажалі мала ў мяне беларускіх аўтараў. Бо цяжка набыць патрэбную беларускую кнігу. Ні ў кніжным пасялковым магазыне, ні ў раённых кнігарнях іх няма. Бываючы ў Менску, я заўсёды зьвяртаюся ў кіёскі і магазыны. У кіёсках новых кнігаў беларускіх аўтараў я амаль ня сустракаў» («Літаратура і мастацтва» 16.IX.57, Нр. 91). І гэта сьведчаньне аб сталіцы Савецкае Беларусі, дык што-ж тады казаць аб іншых гарадох і аб калгасным насельніцтве?!

Усюды адчуваецца выразная тэндэнцыя прыдаць вышэйшасць і большае значэньне расейскай мове. Дзеля гэтага аграмадная большасць выданьняў Акадэміі навук БССР выходзіць у сьвет парасейску. У паасобных інстытутах Акадэміі і ў некаторых ВНУ БССР выходзіць аж 23 назовы розных навуковых зборнікаў, але з іх усяго «Вестіі Ак. навук БССР» выходзяць пабеларуску, а іншыя 22 — парасейску. Мала гэтага: быццам для падвышэньня ўзроўню «Ученых записок» Менскага унівэрсытэту «ўстаноўлена парадак, што перад публікаваньнем артыкулаў пасылаць іх на водзвыў вучоным Масквы і іншых гарадоў» («Комуніст Беларусі», Нр. 5, 1957, ст. 80) — словам: без Масквы ані кроку.

Вельмі вымоўны і многазначны абраз русыфікацыі дае пэрыядычная прэса ў БССР. На агульны лік 218 газэтаў, якія выходзілі ў Савецкай Беларусі ў 1955 г. было аж 41 расейскіх. У 1956 і сёлета скасавана цэлы рад раёнаў, тым самым зьменшылася колькасць раённых газэтаў, але ў гэтым часе лік расейскіх газэтаў зьбольшыўся да 43 і акрамя гэтага ў Менску на матрыцах з Масквы выдаюць вялікім тыражом «Правду» і «Известия» для БССР. Пры тым вельмі дзіўна, што расейскія раённыя газеты выходзяць толькі ў заходніх вобласцях БССР. У Берасьцейскай вобласці такімі раёнамі ёсьць: Берасьце, Бяроза, Гарадышча, Жабінка, Камянец, Ружаны; у Горадзенскай вобласці — Берастовіца, Ваўкавыск, Воранава, Горадня, Зальва, Іўе, Масты, Радунь, Сапоцкін, Скідэль, Сьвіслач; у Маладэчынскай вобласці — Ашмяна, Валожын, Дунілавічы і Івянец. Абласныя газеты ў гэтых вобласцях выходзяць падвойным: беларускім і расейскім тыражом. Пры тым расейскі тыраж значна большы чым беларускі. Некалькі часапісаў так-жа выходзяць падвойным тыражом і з такою-ж няроўнасьцю. Напрыклад «Комуніст Беларусі» ў 1956 г. беларускі тыраж меў усяго 4.800 экз., а расейскі 15.500 экз.

Іншы магутны сродак прапаганды культуры — тэатр — у Савецкай Беларусі пераважна прапагуе расейшчыну. Акрамя расейскага тэатру ў Менску, абласныя тэатры ў Берасьці, Горадні і Гомелі — расейскія.

Мастакі, артысты, кампазітары ў аграмаднай большасьці карыстаюцца выключна расейскаю моваю. Горш таго — нават літаратурныя крытыкі бе-

ларускае літаратуры ў большасьці гавораць толькі парасейску. Праз гэта ствараецца на толькі недарэчная атмасфэра, што нават адзін з найбольш русафільскіх пісьменьнікаў БССР М. Лужанін і той ня вытрываў, каб за гэта не сказаць ім горкага слова дакору («Літаратура і мастацтва» 2.XI.57, Нр. 88), якое, зразумела, асталася словам гукаючага ў пустыні.

Русыфікатарская машына так настроена, што беларуская моладзь у школе ахвотна пераходзіць на расейскую мову, бо-ж каб магчы потым вучыцца ў ВНУ усёроўна мусіць перавучацца на расейскі лад. З горкім жалем піша аб гэтай сумнай зьяве студэнт Б. Сачанка. Ён сьцьвярджае, што студэнты беларусы ў Пэдынстытутах забываюцца родную беларускую мову, бо ў Інстытутах праз пяць гадоў «ня чуюць на лекцыях беларускага слова». Даўшы волю жалю, студэнт дадае: «Куды-б ты ні паступаў — у тэхнікум, або інстытут — беларускае мовы і літаратуры здаваць ня трэба. Зайдзі у любую арганізацыю, у любую ўстанову — усе справы вядуцца толькі на рускай мове. Роднае мовы амаль ня ўжываецца ні на шклядах, ні на этыкетках» (Б. Сачанка. Шанаваць родную мову. «Літаратура і мастацтва» 14.XII.57, Нр. 99).

Шмат беларусаў жыве цяпер за межамі БССР, але яны ня маюць ані беларускіх газэтаў, ані беларускіх школаў.

Беларусы ў запаляр'і.

Сучасная бальшавіцкая палітыка вынарадаўленьня спрычынілася да таго, што амаль палавіна беларускага народу ў Савецкім Саюзе апынілася за межамі БССР. А нават тыя, што асталіся ў Савецкай Беларусі, масава перавозыцца ўва ўсе закуткі РСФСР. Напрыклад камсамольская газета хваліцца, што ў Мурамскай вобл. горад Манчагорск будуць беларусы («Чырвоная змена» 30. IV.57, Нр. 85). У гэтым новым горадзе ўжо ёсьць 22 школы, але між імі няма ніводнае беларускае.

Беларусы ў Савецкай Украіне.

Вывозяць беларусаў з роднага краю ня толькі ў далёкі Сібір, але і ў суседнія савецкія рэспублікі. З «Большой Советской Энциклопедии» Том. 44 с. 74-75 даведваемся, што на абшары Савецкае Украіны беларусы «пражываюць галоўным чынам у Сталінскай, Варашылаваградзкай, Днепрапятроўскай, Нікалаеўскай і іншых паўднёвых вобласцях, а так-жа ў раёнах прылягаючых да БССР».

Вываз моладзі.

Праводзячы страшэнна крывадушную палітыку адносна беларускага народу, бальшавікі баяцца пакідаць на бацькаўшчыне найбольш актыўную частку народу — ягоную моладзь і таму масава вывозяць беларускую моладзь у найбольш далёкія закуткі СССР. Але вывозяць на савецкі лад: з песьнямі, ды з якімі песьнямі:

З Мінска, Гомеля, Бабруйска,
З Мазыра ў далёкі край
Едзе моладзь Беларусі
У Казахстан і на Алтай!

(«Літаратура і Мастацтва» 16.X.57, Нр. 83).

Далейшае вылюдненне Беларусі.

Ужо няраз рэдакцыя «Божым шляхам» звяртала ўвагу на страшэннае сыстэматычнае вылюдненне Савецкае Беларусі. Апошнім часам гэты факт падцвердзіла афіцыйная савецкая статыстыка. Сёлета з'явілася некалькі статыстычных зборнікаў, у якіх падаецца, што агульны лік жыхарства БССР сягае няпоўных 8 мільёнаў. Гэтым выясненнем факт, чаму перш скасавана аж 5 вобласцяў у ЕССР, а за 1956 і 1957 г. скасавана аж 15 раёнаў: Арэхаўск, Грэск, Дамачэва, Журавічы, Ілья, Куханава, Любча, Мір, Новая Мыш, Стрэшын, Сьвяцілавічы, Улла, Шэрашэва, Бытэнь і Жабчыцы (аб гэтых двух апошніх у прэсе не падана ніякіх вестак). Як гаварылася ў папярэднім зацемцы, плян вывазу найбольш ахоплівае моладзь. Найлепш гэта можа выказаць статыстыка школьнае моладзі. Яна выглядае так: Ува ўсіх школах БССР было у:

1946 г.	1.464.000	вучняў
1948 »	1.500.000	»
1949 »	1.498.800	»
1950 »	1.498.600	»
1951 »	1.457.980	»
1952 »	1.380.600	»
1953 »	1.319.580	»
1954 »	1.285.200	»
1955 »	1.218.000	»
1956 »	1.183.100	»
1957 »	1.181.100	»

Як бачым такое нарадабойчае палітыкі, як бальшавіцкая палітыка ў Савецкай Беларусі ня маюць нават найбольш цяжкія каланіяльныя сістэмы.

Ідэал — ярмо.

У 1957 г. «больш 53 тысяч юнакоў і дзяўчат нашае рэспублікі атрымалі сёлета атэстат сьпеласці. Каля палавіны з іх пойдучь працаваць у прамысловасць і сельскую гаспадарку» — так бюссамна хваліцца «Советская Белоруссия» з 10.VII, Нр. 168. Але ў сапраўднасці справа выглядае значна горш, не палавіна, але аж 46.000 матурыстаў пайшло ў калгасы і фабрыкі, а ўсяго каля 7.200 было прынята ў ВНУ. Зразумела, што гэтая моладзь ня можа быць задаволена з савецкае ўлады і таму, каб зьменшыць лік незадаволеных у БССР дык вывозяць няшчасных юнакоў і юначак у Сібір і Казахстан. Навейшая школьная праграма агулам зьмяняе прызначэнне сярэдніх школаў і мае на мэце ў першую чаргу прыстасаваць школьнікаў выключна для працы ў калгасах і фабрыках. («Настаўніцкая газета» 5.I.56, Нр. 1).

Пахёр быўшы Смаленскі япіскап.

Яп. Сяргей (Смірноў), які ад 1944 г. да 1955 г. займаў пасад Смаленскае епархіі, а потым быў перанесены на спачынак, памёр 16.VIII ў Магілёве.

У Вільні сёння.

Паводля вестак, якія паходзяць ад людзей, што нядаўна былі ў Вільні, нацыянальны склад жыхарства гэтага гораду цяпер шмат змяніўся ў параўнанні да 1939 г. Цяпер у Вільні пражывае каля 250.000 чалавек. І хоць яна лічыцца сталіцаю Савецкае Летувы, але мае 180.000 расейцаў — усё гэта прыезжы элемент; каля 30.000 палякаў; 20.000 летувісаў; 10.000 беларусаў; крыху жыдоў, татароў і караімаў.

З даваенных 34 парахвіяльных касцёлаў цяпер адчынена толькі 7. У двух з іх адпраўляюцца багаслужэньні для палякаў, у чатырох — для летувісаў, а ў Вацрабамскай капліцы і для летувісаў і для палякаў. Беларусы ня маюць ніводнага касцёла.

Праваслаўных цэркваў адчынена так-жа сем (у тым ліку дзьве манастырскія), але ўва ўсіх казанні гаворацца выключна парасейску.

З жыцця праваслаўных беларусаў у Польшчы.

Сёлета афіцыйна часопіс Праваслаўнае Царквы ў Польшчы «Церковный вестник» першы раз падаў у беларускім перакладзе пастырскія лісты (Вялікодны і Калядны) Варшаўскага мітрапаліта Макарыя. І толькі сёлета ўведзена ў Варшаўскай Праваслаўнай Духовнай Сэмінары беларускую мову як прадмет навучання. Настаўнікам беларускае мовы назначаны а. прат. Уладзімер Дарашкевіч. У Беласточчыне ў некаторых цэрквах казанні гаворацца пабеларуску.

ЭМІГРАЦЫЯ.

Сакавіковыя ўрачыстасці.

Хоць час прымусовае эміграцыі прадаўжаецца, аднак беларусы ў вольным сьвеце ня сумняюцца, што час вызвалення Бацькаўшчыны прыйдзе ня мінуха і таму ўгодкі 25.III.1918, калі Беларусь была абвешчана вольнаю і незалежнаю рэспублікаю, азначаюць з вялікімі ўрачыстасцямі. На гэтых урачыстасцях сёлета больш чым дагатуль удзельнічалі прадсатунікі вольных дзяржаўных народаў і нашы прыяцлі, дэлегаты ад паняволеных народаў.

Беларускія школы ў вольным сьвеце.

За часоў лягэрнага жыцця ў Нямеччыне беларуская эміграцыя мела свае і пачаткавыя школы і гімназіі. Калі настаў час масавае эміграцыі ў заакеанскія краіны, усе школы зьлікваваліся разам з лягэрамі, дзе яны былі. Цяпер-жа, ня гле-

дзячы на вялікае рассяярушаньне, зноў пачынаюць арганізавацца беларускія пачаткавыя школы; найчасцей нядзельныя, або суботнія, а дзёве ёсьць і нядзельныя і суботнія. Сёлета працавалі такія школы: у ЗША — у Нью Ёрку, у Чыкаго, у Кліўлендзе і ў Нью Брансвіку; у Аўстраліі — ў Мэльбурне ад 1955 г.; у Канадзе — у Торонто; у Англіі — у Манчэстэр. Усюды ахвярная праца прыносіць прыгожыя посьпехі.

Арганізацыйнае жыцьцё.

Знак жывучасьці эміграцыі ёсьць дзейнасьць яе арганізацыяў. З гэтага гледзішча беларуская эміграцыя ўва ўсіх краінах рассяленьня годна выконвае сваё пасланьніцтва, выклікаючы на сябе зра-

зумелыя напады з боку савецкіх пятах калёнаў. Не дарма беларусамоўная рэдакцыя балышавіцкае газэты для звабленьня эміграцыі «За вяртаньне на радзіму» пабольшыла склад свае рэдакцыі і пачала выходзіць часьцей. На яе заклік беларусы эмігранты з усіх нацыянальных арганізацыяў адказалі вельмі трапна: «На Бацькаўшчыну мы вернемся, бязумоўна вернемся, але не ў паняволеную, а ў свабодную і незалежную, дзеля гэтага мы не пашкадуем ніякіх ахвяраў».

У В А Г А.

Паасобных вестак з жыцьця беларускае эміграцыі не падаём дзеля таго, што часапіс выходзіць з вельмі вялікім апазьненьнем.

Абразкі з жыцьця

СІЛА ШЧЫРАЕ ВЕРЫ

Славуты лекар Моро ў сваіх успамінах між шматлікіх выпадкаў з свае практыкі, апавядае аб адным узрушаючым здарэньні, якое зьмяніла ягоны сьветагляд і паводзіны:

«Не магу сказаць, што я быў бязбожнікам, — піша ён, — але і пабожным я ня быў. Рэлігіяю я ня цікавіўся. Але адзін выпадак паказаў мне сілу рэлігіі.

Я меў рабіць апэрацыю сямігадовай дзяўчынцы і сказаў ёй, што яна мусіць на хвіліну заснуць. Так трэба. Яна згадзілася і кажа:

— Калі трэба, дык я засну, але перш мушу памаліцца, бо я заўсёды малюся перад тым, як легчы спаць. Мама кажа, што перад сном заўсёды трэба памаліцца.

«І дзяўчынка, злажыўшы пабожна рукі пачала маліцца. Яна прасіла Бога, каб дачакалася ганіцы, малілася за бацькаў, за братоў, за сясьцёр. за ўсіх. Такое малітвы няма ў ніводным малітоўніку; гэта напэўна яе маці ўлажыла сама такую малітву. І гэта была сапраўды вялікая малітва.

Дзяўчынка малілася так шчыра, што глыбока ўзрушыла мяне і я паціху далучыў да яе малітву і маю, каб Бог памог дзяўчынцы перанесьці шчасьліва апэрацыю. І яна яе перанясла.

Ад таго часу, калі я меў рабіць апэрацыю, заўсёды ўспамінаў тую дзяўчынку і паціху маліўся на яе лад. І Бог памагаў мне, мае апэрацыі былі ўдалыя...»

ДАБРАДЗЕЙНАСЬЦЬ

У паўднёвых краінах часта можна ўбачыць вінаградныя кусты, пасаджаныя побач высокіх дрэваў у алеях. Гэты гаспадарскі звычай выкарыстаў сьв. Цэзар з Арль для прыгожага параўнаньня. — Ён казаў: Вяз — вялікае і моцнае дрэва, але ня мае овачаў, а вінаграднік мае прыгожыя овачы, але ён слабы куст і без апірышча плёўся-б па зямлі, пэчкаючыся сам і пэчкаючы свае овачы. Калі-ж вінаграднік абапрэцца аб вяз, не запэчкае сваіх овачаў і вяз упрыгожыць. Па-

добна маецца справа з багацьцем і беднасьцю. Багач, як-бы ён велічна тут на зямлі ня выглядаў, ня мае ніякіх овачаў на небе, калі не прасьцягне руку помачы беднаму, каб яго падтрымаць, як высокі вяз падтрымлівае вінаграднік.

ПРЫВІТАНЬНЕ

У некаторых казках і лягэндах апавядаецца аб заклітых ці зачараваных людзях, якіх ад чараў і ад закліньня можа вызваліць добры чалавек прыйзным прывітаньнем. Так вялікаю ёсьць сіла, якую людзі прыпісваюць шчыраму, сэрдэчнаму прывітаньню. І сёньня так-жа прыйзным прывітаньнем можна прагнаць праклятую няпрыязнь, дрэнны настрой і прывярэдлівасьць, калі нашае прывітаньне будзе выходзіць з добрага, радаснага і міралюбівага сэрца.

«ЯК ГУКНЕШ, ТАК І АДГУКНЕЦА»

Якісьці юнак трапіў першы раз у вялікі лес між гораў. Ён лабег да ўскраю лесу, а далей пачыналіся скалы. Пераскочыўшы праз вялікі камень, што ляжаў каля скалы, ён з задавальненьнем крыкнуў: «гоп, гоп!» і раптам здзівіўся, бо аднекуль пачуў зусім такі-ж кліч. Аб рэчу ён яшчэ ніколі ня чуў. — «Хто ты?» — закрычаў юнак, думаючы, што нехта ў лесе насмьіхаецца з яго. Але і гэтым разам пачуў свае словы «хто ты?» Юнак раззалаваўся і пачаў лаяцца, а рэха слова ў слова адказвала яму ягоную лаянку. Уканны юнак ня выцерпеў такіх кпінаў з сябе і пабег да мамы з жалабаю на «нейкага нявыхаванага жуліка», што з кустоў насмьіхаецца з яго. «Ніякага жуліка там няма, — спакойна адказала маці, — гэта рэха паўтарае твае дрэнныя словы. А паспрабуй закрычы прыгожыя словы, дык пачуеш іх як прыгожы адказ».

Так вельмі часта здараецца і ў паводзінах людзей між сабою: як зьвернешся да чалавека, так ён табе адкажа, зусім як тое рэха ў лесе, хоць іншымі словамі.

З Ь М Е С Т

а. Леў — Жыццё Царквы	1
а. Л. Гарошка — Рэлігійны элемент у беларускай народнай творчасці	3
а. Ч. Сіповіч — Айцец Архімандрыт Фабіян Абрантовіч	9
Багагласьнік — Старая беларуская калядка	20
— Імкненьне да Бога	20
а. Л. Гарошка — Зара хрысьціянства на Беларусі	21
а. Кузьма — Непарочнае Зачацьце Н. Дз. Марыі ў традыцыі Усх. Царквы	38
а. Л. Гарошка — Сьвяты мучанік Мэркуры Смаленскі	42
а. Л. Гарошка — Лекарны аб рэлігіі і Богу	44
Н. Я. Стовэл — Вучоны аб сваім навісьненьні	49
а. Л. Гарошка — Аб сямейным вогнішчы	50
Багагласьнік — Песьня аб Ляснянскай цудатворнай іконе Багародзіцы	54
Юры Фольк — Малітва і здароўе	54
Цікавы пачын: Білет на падарожжа ў Рай	57
В. А. — Байкі: Хто лепшы, Жабы, Певень і арганісты, Зязюль- ка, Хто сабака? ,Зьвярынае «Крэдо», Дзяцел і вярвэрка, Ла- стаўкі і верабей, Які ён чалавек?, Майстар, Спрэчка, У су- седстве, Квахтухі, Сані і воз, Рабін, Зубры, Сьвіньні	57
А. Жменя — Няведаныя шляхі (Заканчэньне)	64
На рэлігійнай ніве	71
Беларуская хроніка	73
З беларускае народнае мудрасьці	**
Абразкі з жыцця	**